

Bošnjačka riječ

Časopis za društveni život i kulturu sandžačkih Bošnjaka

Godina II
Broj 8
Novi Pazar
Oktobar-decembar 2007.
Cijena 160 dinara
www.cbs.org.yu

Novi Pazar
od **ŠEHERA**
do **GRADA**

Nacionalni blagdani

OBILJEŽEN DAN SANDŽAKA

Drugi Sandžački književni susreti - SAKS 2007

USPON KULTURE
I RAZUMIJEVANJA

Intervju: FERID MUHIĆ

DRUGI SANDŽAČKI KNJIŽEVNI SUSRETI

SAKS 2007

Novi Pazar, 23-24.11.2007.

Bošnjačka riječ

Osnivač

Bošnjačko nacionalno
vijeće
Novi Pazar

Izdavač

Centar za bošnjačke studije
Tutin - Novi Pazar

Za osnivača i izdavača

Esad Džudžević

Glavni i odgovorni urednik

Muhedin Fijuljanin

Redakcija

Redžep Škrijelj
Esad Rahić
Hodo Katal
Faruk Dizdarević
Džengis Redžepagić

Sekretarijat

Nazim Ličina
Zaim Hadžisalihović

Tehnički urednik

Nedžad Smilagić

Lektura

Muratka Fetahović
Hasna Ziljkic

Saradnici

Ferid Muhić
Munib Maglajlić
Senahid Halilović
Samra Tahirović - Ljuca
Muharem Mutabdžija
Fehim Karišik
Nedžib Vučelj
Alija Matović

Adresa redakcije

28. novembra bb
36300 Novi Pazar

Telefon: 020 336 621

Fax: 020 315 608

E-mail: bnv@verat.net

www.bnv.org.yu

Časopis sufinansira
Ministarstvo kulture
Vlade Republike Srbije

Naslovna strana

Proslava dobijanja
statusa grada

Štampa

Štamparija "Merak"
Dubrovačka bb, Novi Pazar

RIJEČ UREDNIKA

Efikasnije do prava

U Pljevljima, 20. novembra sada već davne 1943. godine, osnovano je Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka (ZAVNOS). Na taj način sandžački Bošnjaci, zajedno sa Srbima i Crnogorcima iz Sandžaka, jasno iskazaše svoju slobodarsku tradiciju i antifašističko opredjeljenje.

U znak sjećanja na taj datum, Bošnjačko nacionalno vijeće 20. novembar proglasilo je za nacionalni blagdan sandžačkih Bošnjaka - Dan Sandžaka (Dan ZAVNOS-a).

U znak sjećanja na jednog čovjeka, antifašistu i borca za ljudska prava i slobode, Rifata Burdžovića - Trša, Bošnjačko nacionalno vijeće jednu od svojih najvećih nagrada nazvalo je njegovim imenom - Medaljom Rifata Burdžovića - Trša.

Obilježavanje Dana Sandžaka i ove godine upriličeno je svečanim prijemom u Glavnom uredu Vijeća, a tim povodom dodijeljena je i nagrada - Medalja Rifata Burdžovića - Trša. Treći po redu dobitnik ovog prestižnog priznanja je Petar Lađević, direktor Službe za ljudska i manjinska prava Vlade Republike Srbije, za "doprinos u implemtaciji međunarodnih mehanizama zaštite ljudskih i manjinskih prava u našoj zemlji, primjeni svjetskih standarda u ovoj oblasti i potpunijem i sveobuhvatnijem ostvarenju prava pripadnika bošnjačke nacionalne zajednice u Republici Srbiji".

Odu Danu Sandžaka dadoše i mnogobrojni književnici iz Sandžaka, cijele Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i drugih evropskih zemalja, na Sandžačkim književnim susretima, drugoj po redu manifestaciji sa regionalnim predznakom a međunarodnim karakterom.

U predvečerje susreta, koji se održaše 23. i 24. novembra, posebno veće priređeno je sandžačkom piscu i prevodiocu Sinanu Gudževiću i njegovoj knjizi "Noćno putovanje Poslanika Muhammeda", a u okviru programa bi dodijeljena i najveća književna nagrada sandžačkih Bošnjaka - Pero Čamila Sijarića istaknutom bošnjačkom

književniku iz Gusinja Zuvdiji Hodžiću. U svojim djelima ovogodišnji dobitnik ove nagrade je "na univerzalnoj epskoj matrici Sandžaka, Balkana, ovoga vrtložnog dijela svijeta, utisnuo vlastiti narativni obrazac, vlastiti lirski šarm, autorski pečat koji traje i utiče", pretvarajući vrieme i priče iz vremena u neizbrisive tragove prošlosti.

U znaku uspjeha, donošenjem novog Zakona o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije, dočekamo i novu 2008. godinu. Pomenutim zakonom Novi Pazar je dobio status grada, što je, nakon ustanovljenja Univerziteta, kako reče jedan moj prijatelj, "šećer na gurabiji" ustrojene razvojne strategije ovoga kraja. Status grada Novom Pazaru i čitavoj regiji donijeće nova sredstva iz republičkog budžeta, veće investicije i dodatna ulaganja, što će omogućiti dalji ekonomski i sveukupni razvoj cijele regije.

U novu 2008. godinu Bošnjaci u Republici Srbiji biće u prilici da znatno efikasnije ostvare i pravo na informisanje na svom maternjem - bosanskom jeziku, kao jedno iz korpusa manjinskih prava na koja se država Srbija obavezala u skladu sa međunarodnim standardima. U skladu sa dogovorom, Ministarstvo kulture i medija i Vlada Republike Srbije će u 2008. godini sufinansirati izlaženje "Sandžačkih novina", nedjeljnog informativnog lista na bosanskom jeziku, lista koji nastavlja tradiciju svojih prethodnika - prije svega lista "Sandžak" čiji se prvi broj pojavio 1. februara 1932. godine. "Sandžačke novine" kao glasilo izlazile su u periodu od 1996. do 2005. godine i u to vrijeme bile su jedan od najžešćih protivnika režima Slobodana Miloševića. A, pitanjima pravima manjina bavila se i Konferencija održana 17. novembra u Novom Sadu, na kojoj je ocijenjeno da su prava manjina i dalje ugrožena i da je potrebno učiniti dodatne korake u tom pravcu.

Obilježen Dan Sandžaka

Dodijeljeno "Pero Ćamila Sijarića"

Održan SAKS 2007

Obilježeno dobijanje statusa grada Novog Pazara

Predstavnici BNV u Ministarstvu kulture RS
o ostvarenju prava Bošnjaka

PODRŠKA PROJEKTIMA BNV

9

Delegacija BNV u posjeti Bošnjacima u Hrvatskoj

UČVRŠĆENJE SARADNJE

10

U saradnji sa Ministarstvom kulture
u BNV održan seminar za pisanje projekata

PODRŠKA KULTURNIM PROGRAMIMA

12

INTERVJU: Prof. dr. Ferid Muhić

**BEZ GRANICA JE DOBROTA
SVIJETA U KOJEM ŽIVIMO**

13

Koncert u čast Kurbanskog bajrama

BOŽIJA MILOST I HADŽDŽ

17

Nakon 16 godina, počela istraga za zločine u Bukovici

SJEĆAŠ LI SE BUKOVICE

19

Nagrada "Pero Ćamila Sijarića" Zuvdiji Hodžiću

ŽIVOT KAO PRIČA ZA DVA ŽIVOTA

21

Drugi Sandžački književni susreti

USPON KULTURE I RAZUMIJEVANJA

26

Mr. Nadija Rebronja

**ISLAMSKA SIMBOLIKA U DJELU "NOĆNO
PUTOVANJE POSLANIKA MUHEMEDA**

35

Mr. Samra Tahirović - Ljuca

**GLOBALIZACIJA I NJEN UTICAJ NA
SOCIO-KULTUROLOŠKI ASPEKT MALIH NACIJA**

46

Priča - Fatima Muminović

KAMEN U SREĆI

59

Faruk Dizdarević

**VAKUFNAMA I VAKUF
HASAN-AGE PRIBOJCA**

75

AKTUELNO

Obilježen nacionalni blagdan 20. novembar

Dan Sandžaka

Pripadnici manjina imaju pravo da budu zastupljeni u svim institucijama, pa i u Ustavnom sudu. Došlo vrijeme da se pošalje pozitivna poruka manjinama

Kao i prethodnih nekoliko godina, sandžački Bošnjaci i ovog 20. novembra obilježili su svoj nacionalni blagdan - Dan Sandžaka. Tim povodom u prostorijama Bošnjačkog nacionalnog vijeća priređen je svečani prijem, a u okviru programa izvršeno je i uručenje nagrade "Medalja Rifat Burdžović-Tršo", kao i posebne zahvalnice BNV. Istog dana delegacija Vijeća u sastavu Zekirija Dugopoljac, Džengis Redžepagić i Aziz Hadžifejzović, posjetila je opštinu Pljevlja i položila cvijeće pred spomen ploču osnivanju ZAVNOS-a i na taj način potvrdila kontinuitet antifašističkog opredjeljenja sandžačkih Bošnjaka.

Na svečanom prijemu u Glavnom uredu Vijeća, mnogobrojnim zvanicama iz Novog Pazara, susjednih gradova i cijele zemlje, obratio se predsjednik Vijeća dr. Sulejman Ugjanin, a o značajnu samog praznika govorio je predsjednik Izvršnog odbora Esad Džudžević.

U nastavku programa, direktoru Službe za ljudska i manjinska prava Vlade Republike Srbije, gospodinu Petru Lađeviću uručena je nacionalna nagrada Medalja "Rifat Burdžović - Tršo", a koordinatore za kulturu u Vijeću, gospodinu

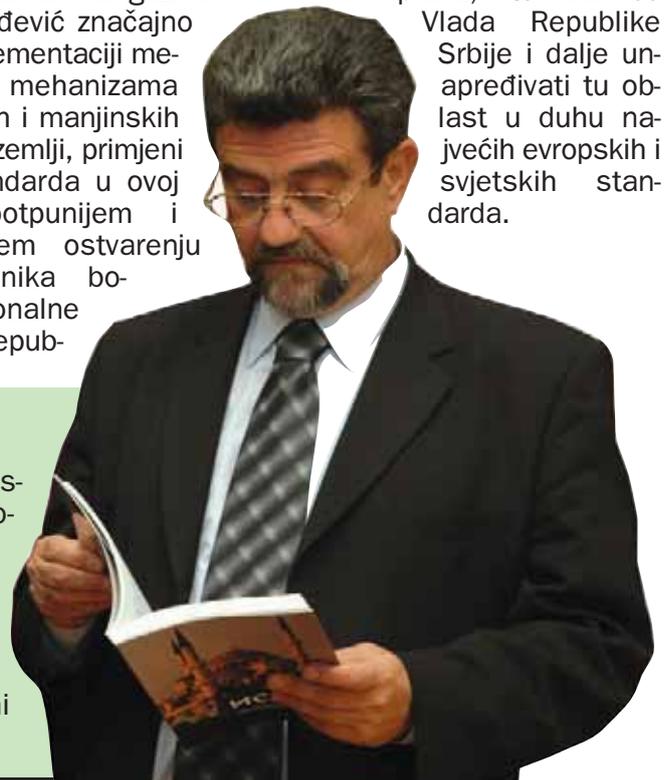
Sa prijema povodom Dana Sandžaka

Zaimu Hadžisalihoviću specijalna zahvalnica BNV.

U obrazloženju odluke o dodjeli Medalje Rifata Burdžovića-Trša direktoru Službe za ljudska i manjinska prava, Petru Lađeviću, se navodi da je svojim sveukupnim javnim angažmanom Petar Lađević značajno doprineo implementaciji međunarodnih mehanizama zaštite ljudskih i manjinskih prava u našoj zemlji, primjeni svjetskih standarda u ovoj oblasti i potpunijem i sveobuhvatnijem ostvarenju prava pripadnika bošnjačke nacionalne zajednice u Repub-

lici Srbiji.

Zahvaljujući se na nagradi, gđin Petar Lađević je istakao da je u Republici Srbiji u proteklih nekoliko godina došlo do veoma značajnog napretka u ostvarenju ljudskih i manjinskih prava, te da će Vlada Republike Srbije i dalje unapređivati tu oblast u duhu najvećih evropskih i svjetskih standarda.

20. novembar - Dan Sandžaka

20. novembra 1943. godine u Pljevljima je osnovano Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka (ZAVNOS). Tada su sandžački Bošnjaci, zajedno sa Srbima i Crnogorcima iz Sandžaka jasno iskazali svoju slobodarsku tradiciju i antifašističko opredjeljenje. Zbog toga je 20. novembar Bošnjačko nacionalno vijeće proglasilo za nacionalni blagdan sandžačkih Bošnjaka.

Medalja Rifat Burdžović - Tršo

Medalja "Rifat Burdžović - Tršo" je nacionalna nagrada Bošnjaka u Republici Srbiji, a dodjeljuje se pojedincima ili institucijama za doprinos u oblasti javnih djelatnosti, politike, ljudskih prava, kao i za doprinos ideji multietničkog i multikulturnog društva.

Medalja "Rifat Burdžović - Tršo" se sastoji od diplome, medalje sa likom Rifata Burdžovića - Trša na prednjoj strani - aversu i grbom bošnjačke nacionalne zajednice na zadnjoj strani - reversu, kao i novčanog dijela nagrade.

Predsjednik Ugljanin uručuje nagradu Petru Lađeviću

Za izuzetan doprinos u uspostavljanju i uspješnoj organizaciji kulturnih manifestacija sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji, Bošnjačko nacionalno vijeće ovom prilikom uručilo je i posebnu zahvalnicu koordina-

toru za kulturu u BNV, Zaimu Hadžisalihoviću, koji je u proteklom periodu svojim angažovanjem dao veliki doprinos radu Vijeća.

N.S.

Prezentacija izdavačke djelatnosti CBS-a

Alkatmeri "zamirisali" i u Beogradu

Nakon mnogobrojnih promocija u Sandžaku i inostranstvu, prvenac u ediciji Bošnjačka književnost - izabrana djela, knjiga "Alkatmeri u bašči sudbine", autora Rasima Čelahmetovića, predstavljena je i u TANJUG-ovom Međunarodnom press centru u Beogradu.

Kako je rečeno, ta knjiga, u izdanju Centra za bošnjačke studije (CBS), predstavlja krunu Čelahmetovićevo četredesetogodišnjeg stvaralaštva i najavljuje jedno istrajnije bavljenje ove institucije izdavačkom djelatnošću.

Prema riječima književnog kritičara Petra Arbutine, poezija Rasima Čelahmetovića je u isto vrijeme tradicionalna i moderna i nosi poetski duh bivših jugoslovenskih republika, kao i jugoistočne Evrope.

Arbutina je dodao da knjiga predstavlja pažljiv izbor nje-

Detalj sa promocije

foto: TANJUG

vog cjelokupnog djela i naglasio da je njegovo stvaralaštvo učinilo bosanski jezik bogatijim.

Pored književnog kritičara Petra Arbutine, na promociji knjige Rasima Čelahmetovića "Alkatmeri u bašči sudbine", govorili

su i predsjednik Izvršnog odbora Bošnjačkog nacionalnog vijeća, Esad Džudžević; šef Resora za Informisanje BNV, Muhedin Filjanin, koordinator za kulturu u BNV, Zaim Hadžisalihović, kao i sam autor.

Novi Pazar povratio status grada

OD ŠEHERA DO GRADA

Vraćanje statusa grada Novom Pazaru historijski momenat koji njegovim stanovnicima daje nadu za ljepšu i sigurniju budućnost. Prema novom Zakonu o teritorijalnoj organizaciji Novi Pazar definisan kao regionalni centar. Proslava dobijanja statusa grada obilježena svečanom sjednicom skupštine, koncertom sarajevske grupe Hari Mata Hari na gradskom trgu i veličanstvenim vatometom u centru grada

Novi Pazar, Valjevo, Vranje, Zaječar, Jagodina, Loznica, Požarevac, Sombor, Sremska Mitrovica i Užice su, prema novousvojenom Zakonu o teritorijalnoj organizaciji, dobili status grada zbog posebnog geografskog položaja i izuzetnog značaja za pojedina područja Srbije.

Uslov za dobijanje statusa grada bio je, po broju stanovnika - više od 100.000, i to prema zakonodavcu ispunjavaju Zrenjanin, Kraljevo, Kruševac, Leskovac, Smederevo,

Kragujevac, Kraljevo, Kruševac, Leskovac, Loznica, Niš, Novi Sad, Pančevo, Požarevac, Priština, Smederevo, Sombor, Sremska Mitrovica, Subotica, Užice, Čačak i Šabac.

Republika Srbija će, prema predloženom Zakonu o teritorijalnoj organizaciji, imati dvije autonomne pokrajine, 150 opština i 23 grada, plus grad Beograd koji je posebna teritorijalna jedinica, utvrđena Ustavom i zakonom.

Nakon usvajanja ovog Zakona građani i rukovodstvo

da za opštinu Novi Pazar.

U izjavi za medije, gradonačelnik Novog Pazara, Dr. Sulejman Ugljanin je još jednom naglasio značaj ove odluke za sve građane Novog Pazara.

Dan ranije, poslanik Koalicije Lista za Sandžak i potpredsjednik srbijanskog parlamenta Esad Džudžević je povodom ove odluke izjavio da Novi Pazar nije dobio već samo povratio status grada, obzirom da je do 1912. godine imao status šehera što je prema današnjoj terminologiji ravno statusu grada.

Na svečanoj sjednici Skupštine opštine Novi Pazar, koja je u proširenom sastavu održana u hotelu Vrbak, 23. januara, gradonačelnik Novog Pazara Dr. Sulejman Ugljanin je ocijenio da su Sandžak i Novi Pazar multinacionalna sredina u kojoj Bošnjaci i Srbi žive zajedno i u kojoj je tolerancija dio tradicije.

On je rekao da su stanovnici ovog kraja naslijedili toleranciju od svojih djedova.

“Prije dva vijeka ova sredina je bila mnogo značajnija i viša od mnogih današnjih metropola u Evropi. Bila je to afirmativna sredina na putu od Istoka ka Zapadu, koja je kasnije zopostavljena. Mi imamo sreću da živimo u regiji u kojoj se zajedno razvijaju različite kulture, nacije, vjere i civilizacije”, rekao je tom prilikom Ugljanin, ističući dobre donose koji je Novi Pazar

Svečana sjednica Skupštine opštine Novi Pazar

foto: TANJUG

Subotica, Čačak i Šabac. Za Vranje, Užice, Loznicu i Zaječar karakteristično je da se nalaze u blizini državne granice, piše u obrazloženju donijetog zakona.

Zakon predviđa, da pored Novog Pazara, status grada dobiju još i: Valjevo, Vranje, Zaječar, Zrenjanin, Jagodina,

Novog Pazara su reagovali sa oduševljenjem i odmah nakon te vijesti, na vanrednoj sjednici Opštinskog vijeća Opštine Novi Pazar, jednoglasno je donijeta odluka da se, u srijedu 23. januara, održi niz svečanosti i manifestacija u čast historijske odluke o dobijanju statusa gra-

Novi Pazar nekad i sad

izgradio sa većinom opština u Srbiji.

On je istakao da je Novi Pazar dobio status grada zajedničkim radom građana i gradova u okruženju.

“Našim aktivnim učešćem u radu svih državnih institucija doveli smo do ovog velikog trenutka. Mi već dvadesetak godina ovu predivnu baštu dotjeravamo, ono što je lijepo zalivamo i njegujemo, a ono što je loše otklanjamo”, rekao je Ugljanin.

Svečanoj sjednici prisustvovalo je preko 30 predstavnika opština i gradonačelnika u Sr-

biji, od koji su neki status grada čestitali i za govornicom.

Sjednici su prisustvovali i predstavnici Rijasetu Islamske zajednice Srbije, Srpske pravoslavne crkve, direktori osnovnih i srednjih škola, kao i veliki broj zvanica iz sandžačkih opština.

Proslava dobijanja statusa grada nastavljena je javnim koncertom sarajevske grupe Hari Mata Hari, na gradskom trgu, pred oko 10.000, uglavnom mladih, Novopazaraca i veličanstvenim vatrometom u centru grada.

Novi Pazar je prema novom Zakonu o teritorijalnoj organi-

zaciji dobio status grada i definisan je kao regionalni centar.

Budući grad Novi Pazar će iz republičkog budžeta dobijati više novca, što će omogućiti veće investicije i ekonomski razvoj u naš kraj.

Novi Pazar je univerzitetski centar i u posljednje vrijeme je generator razvoja cijele regije.

Zakon o teritorijalnoj organizaciji ne definiše kako će grad biti podijeljen, već je to ostavljeno lokalnim samoupravama da same odluče. Data je mogućnost da gradovi imaju jednu, dvije ili više opština, a to treba da bude definisano samim statutom grada.

Prema nekim ranijim najavama grad Novi Pazar će biti uređen kroz najmanje dvije opštine koje neće biti formirane na etničkom principu.

U svakom slučaju, vraćanje statusa grada Novom Pazaru je historijski momenat koji njegovim stanovnicima daje nadu za ljepšu i sigurniju budućnost.

Iz historije grada

Temelji Novom Pazaru udareni su između 1459. i 1461. godine. Njegov osnivač je čuveni vojskovođa Isa-beg Ishaković. Preko grada na ušću Jošanice i Raške prolazili su važni putevi koji su povezivali Dubrovnik, Bosnu i južno primorje sa Solunom i Istanbulom.

Od samog nastanka grad je imao fizionomiju orijentalnog naselja, a zbog svoje veličine i značaja nazvan je šeherom, što je bio epitet koji je nosilo malo gradova na Balkanu.

Predstavnici BNV u Ministarstvu kulture o ostvarivanju prava Bošnjaka

Podrška projektima BNV

Prilikom susreta posebno je bilo riječi o zaštiti bošnjačke kulturne baštine u Sandžaku, kao i o objektima koji su od strane Bošnjačkog nacionalnog vijeća određeni u ovoj oblasti kao prioriteti

Ministarstvo kulture i medija Republike Srbije će u 2008. godini podržati projekte Bošnjačkog nacionalnog vijeća u oblasti kulture i informisanja na osnovu konkretnih projekata i u sopstvenoj produkciji Vijeća - zaključeno je u razgovorima predstavnika Vijeća sa ministrom kulture u Vladi Republike Srbije Vojislavom Brajovićem, na sastanku u Beogradu, 25. decembra 2007. godine.

Ispred Bošnjačkog nacionalnog vijeća razgovore su vodili predsjednik Izvršnog odbora Vijeća Esad Džudžević, potpredsjednik Vijeća i predsjednik vladinog Savjeta za ravnomjerni regionalni razvoj Bajram Omeragić, državni sekretar u Ministarstvu prosvete Bajro Gegić i državni sekretar u Ministarstvu za infrastrukturu Edib Dedeić.

Pored ministra Brajovića, sa strane Ministarstva u razgovorima su učestvovali i pomoćnik ministra Dušan Janjić, državni sekretar u tom ministarstvu Ivan Stefanović i sekretar Novica Antić.

Na sastanku je bilo riječi o problematici u ostvarivanju prava Bošnjaka u našoj zemlji, kao i o unapređenju sveukupne kulture i tradicije sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji.

Poseban akcenat u razgovorima je stavljen na finansijsku podršku projektima Vijeća koji se odnose na realizaciju kulturnih manifestacija i rad nacionalnih institucija Bošnjaka, kao i obilježavanje nacionalnih blagdana i dodjeljivanja nacionalnih nagrada.

Prilikom susreta posebno je bilo riječi o zaštiti bošnjačke kulturne baštine u Sandžaku, kao i

o objektima koji su od strane Bošnjačkog nacionalnog vijeća određeni u ovoj oblasti kao prioriteti. Takođe, posebna pažnja je posvećena štampanim i elektronskim medijima na bosanskom jeziku, i tom prilikom sagovornici su se složili da je najadekvatniji model ostvarivanja prava na informisanje na bosanskom jeziku podrška Ministarstva kulture projektima koji bi bili realizovani u sopstvenoj produkciji, a koji bi se emitovali kroz mrežu lokalnih i regionalnih medija i na Javnom servisu.

Predstavnici Ministarstva su obećali da će podržati konkretne projekte i u oblasti izdavačke djelatnosti, koju Bošnjačko nacionalno vijeće realizuje kroz edicije Centra za bošnjačke studije.

SN

Konferencija o pravima manjina u Srbiji

I dalje sa nedostacima

U oblasti prava i dalje postoji niz nedostataka, prije svega zbog nepostojanja odgovarajućih zakona o izboru i nadležnostima nacionalnih vijeća

Predstavnici Bošnjačkog nacionalnog vijeća, šef Resora za informisanje u BNV Muhedin Filjuljanin i koordinator za informisanje Nazim Ličina, učestvovali su u radu Konferencije o pravima pripadnika nacionalnih manjina koja je, 17. novembra 2007. godine, održana u Novom Sadu.

Na konferenciji su predstavljene alternativni izvještaji o primjeni Povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima i Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina u Srbiji, koje su Savjetu Evrope (u junu i septembru 2007) podnijeli Vojvođanski centar za ljudska prava i Mreža odbora za ljudska prava (CHRIS).

Na konferenciji se došlo do zaključka da nacionalne manjine

u Vojvodini u praksi znatno bolje ostvaruju svoja prava nego što je to slučaj u ostatku Srbije.

Na skupu je rečeno da u oblasti prava i dalje postoji niz nedostataka, a prije svega zbog nepostojanja odgovarajućih zakona o izboru i nadležnostima manjinskih nacionalnih vijeća. Na međuetničke odnose u Srbiji i dalje utiču ostaci teškog nasljeđa prethodnog režima i teški društveno-ekonomski uslovi, istakli su učesnici konferencije.

U izvještajima brojnih organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava, kao i predstavnika manjinskih nacionalnih vijeća, navedeno je da su prava manjina u Srbiji i dalje ugrožena.

Konferenciji su prisustvovali i

pomoćnik ministra kulture Dragan Janjić, predsjednica Odbora za međunacionalne odnose Skupštine Srbije Ana Tomanova Makanova, Nadia Skenderović Ćuk iz Kancelarije Savjeta Evrope u Beogradu i predstavnici Misije OSCE-a u Srbiji.

Konferenciju su organizovali Vojvođanski centar za ljudska prava i Mreža odbora za ljudska prava u Srbiji.

Na izradi izvještaja, razmatranih na konferenciji u Novom Sadu, učestvovali su predstavnici 17 nacionalnih manjina, odnosno 11 nacionalnih savjeta nacionalnih manjina, 15 organizacija i renomirani stručnjaci u ovoj oblasti.

SN

Delegacija Bošnjačkog nacionalnog vijeća u posjeti Bošnjacima Sisačko-moslovačke županije u Hrvatskoj

Učvršćenje saradnje

Članovi delegacije Bošnjačkog nacionalnog vijeća potencirali potrebu čvršće saradnje Bošnjaka na svim prostorima bivše Jugoslavije, njihovo povezivanje i umrežavanje institucija, a sve u cilju zaštite nacionalnih interesa i bošnjačke kulturne baštine. Inicijativa Bošnjačkog nacionalnog vijeća i ovog puta naišla na veliko interesovanje, a za vrijeme boravka u Sisku ugovorene posjete zvaničnika Vijeća Bošnjacima u Dubrovniku, Rijeci i Puli

Delegacija Bošnjačkog nacionalnog vijeća, koju su činili Muhedin Fijuljanin - šef Resora za informisanje i glavni i odgovorni urednik "Bošnjačke riječi", Zaim Hadžisalihović - koordinator za kulturu i Rasim Čelahmetović - književnik, boravila je 14. i 15. decembra prošle godine u posjeti Bošnjacima koji žive u Republici Hrvatskoj.

Oni su na poziv tamošnjih sunarodnika, Bošnjačke nacionalne zajednice Sisačko-moslovačke županije učestvovali na manifestaciji "Dani kulture sisačkih Bošnjaka".

Tom prilikom, tamošnjoj publici je predstavljen časopis "Bošnjačka riječ" i izdavačka djelatnost Bošnjačkog nacionalnog Vijeća kroz knjigu pribojskog pjesnika, Rasima Čelahmetovića "Alkatmeri u bašči sudbine".

Predstavljajući rad i aktivnosti Bošnjačkog nacionalnog vijeća, koordinator za kulturu u Vijeću, Zaim Hadžisalihović je istakao da je na planu kulture i izdavaštva Vijeće u proteklom periodu ustanovilo nekoliko edicija, te organizovalo više kulturnih programa i manifestacija obilježivši sve bošnjačke nacionalne praznike.

Nakon kraćeg predstavljanja Vijeća, šef Resora za informisanje i glavni i odgovorni urednik "Bošnjačke riječi", Muhedin Fijuljanin osvrnuo se na uređivačku koncepciju časopisa "Bošnjačka riječ", ističući tom prilikom da je to jedini časopis na bosanskom jeziku na prostoru Republike Srbije i da je njegov cilj očuvanje, njegovanje i prezentacija nacionalnih vrijednosti i kulture sandžačkih Bošnjaka, kao i informisanje javnosti o aktivnostima i radu Bošnjačkog nacionalnog vi-

jeća, njegovih organa i ustanova.

Prezentujući književni opus Rasima Čelahmetovića, Fijuljanin je u nastavku programa rekao:

"Poezija je dževahir kutija koju vijek vijeku u amanet peškeši - izrekao je, dajući prirog sveopštoj, nikad okončanoj, nedovršenoj, sjevremenoj, živoj i titrajima srca i čovjekove duše stalno nadograđujućoj definiciji poezije, Orfej iz Sandžaka, kako ga prozvaše neki, sandžački pjesnik

historičari umjetnosti, i publicisti, i svi drugi kojima je zastajao dah kad se *srce na pola dijelilo*, a Samir naučio i na njemačkom igovorio *Babo, ne mogu bez tebe / Majko, koga pokrivaš / Umjesto mene*; svi koji su pokušali dosjegnuti tajnovitu *ljubav sličnu olujama*, u noćima kada se glasno čuje *šapat srca u nijemom kamenu*; svi koji su, *dok drijema kamena tuga, u kupinjaku svestira*, tražili mudrost sandžačku; svi koji su pokušali odgonetnuti

Posjeta delegacije BNV bošnjačkoj zajednici u Hrvatskoj, prošle godine

par excellence, vjerni pratilac limskog priobalja, tumač ljubavi, tragač guja i svjedok jednog iščašenog vremena, Rasim Čelahmetović, pjesnik-čudotvorac, sluga i rob Božiji, rapsod čiju najnoviju zbirku pjesama "Alkatmeri u bašči sudbine", u izdanju Centra za bošnjačke studije i Bošnjačkog nacionalnog vijeća, ovom prilikom pokušavam predstaviti.

Kažem - pokušavam iz razloga što Rasimovu poeziju su predstavljali i tumačili mnogi, i književnici, i književni kritičari, i

šta to *nemuštim glasom govori stoglava zmija*, šta je ljubav, otac, mati, rodna gruda i kućni prag, pendžer pred kojim majka godinama gleda svog sina jedinca kako joj dolazi iz tuđine; svi koji su govorili i govore o tajnovitom miljeniku Kaliopie, nesvakidašnjem poetskom magu iz *sandžačkih brda koja rastu*, na obalama Lima, *čemernog i zlatnog*. Rasimu Čelahmetoviću, čovjeku bez čijeg bi poetskog izraza naša jezička sehara bila kao đulistan bez alkatmera, bez biserja ogrlica, bez stihova pjesma-

rica.

Lirski nadahnut, sudbinski tu-roban, gorko ironičan, mitološki melanholičan, magličast i tajanstven, u matici suptilnog intelektualnog lirizma, tradicionalne misaonosti i krajnje relativizacije konkretnog doživljaja, zagledan u sebe ne bi li dokučio znake i znakomjernosti vječnog, duhovno napet i poetski jezgrovit u trenutku kada se realnost zgušnjava u simbol, vanvremeni i metaforičan - kako je to neponovljivo stilski uobličio i jezikom vrsnog kritičara iskazao priređivač knjige "Za vodom bi krenule obale", prvog izbora iz njegove poezije, književnik Petar Arbutina, Rasim Ćelahmetović je *lirski pjesnik egzistencijalne tragike i stišani pripovjedač rijetkih ljudskih radosti*, umjetnik koji ne slika cjelinom pjesme realni svijet, već ga nadograđuje, osmišljava i obogaćuje, dajući mu obrise ljepote i tragike koju tragovi vremena sa sobom nose, bivajući na taj način svjedokom histrijskih gibanja i najrazličitijih ljudskih sudbina, koje je i sam, na svojim naizgled malehnim plećima i skoro do smrti ranjenom srcu, svom očinjem vidu, okusio, doživio i proživio.

*Za sve što je bilo
I za sve što jeste
Strijepimo*

*Ne vjerujemo
Našoj
Ni njihovoj istini*

Ako prihvatimo tezu da su stihovi odraz čovjekove duše, njegovog unutrašnjeg ega, odsjaj čovjekov koji izbija vani i svijetu se prikazuje kao trag jednog vremena - neizbrisiv, osobit, tajanstven, jedan, moramo reći da je Ćelahmetovićev stvaralački opus, tri i pol desetljeća dug, jedan plodotvoran istrajan put, put kojim je pjesnik koračao i pisao, natenane, diktatom srca i razuma, put na kojem je pojava sva-ke njegove zbirke pulsirala nekim novim porukama, donosila neku novu poetsku filozofiju, motivsku raznolikost ili obaška skrojeno poetsko ruho, svojstveno pjesni-

čkim gromadama."

Ističući da je Rasim Ćelahmetović književnik koji tvori sopstveni poetski kosmos u kome je u centru pažnje opet čovjek, Muhedin Fijuljanin je u nastavku svog izlaganja kazao da se u cjelokupnom Ćelahmetovićevom djelu strukturno se izdvaja pet uporišnih tačaka i sadržinsko-tematskih sklopova. To su simboli smrti, vode, vatre, Sandžaka i zmije.

"Neprilagodljivost vremena jedna je od ključnih tema književnosti modernog doba o kome su razbijene mnoge od iluzija ranijih vjekova, dovedene u pitanje mnoge klasične vrijednosti života i čovjekove ličnosti i relativizirane mnoge ljudske i opštecivilizacijske perspektive, iz kojih je ocjenjivana duhovna i etička struktura čovjekove ličnosti i njen položaj u konkretnom istorijskom i političkom trenutku, a to Ćelahmetović svojim stihovima objašnjava ovako: *Kada vrijeme krojač bude / Mi zakrpu samo damo / Sve je vječno sve je trajno / Pocijepa se čovjek samo*, kazao je Fijuljanin, i nastavio:

"Tuga, zimzelena, nikad neprolazna, stalna. Toliko se toga skupilo u njoj, a, opet, u nekom čudnom, skoro savršenom skladu i ravnoteži, na razmeđu dobra i zla, ni makac tamo, ni makac vamo. Takva je Ćelahmetovićeva poezija, put kojim Rasim, tragajući za prošlošću, plovi kroz vrijeme, vodom, nekad podivljalom, nekad mirnom, goreći na vatrama, izložen gujama na jednom, kako je sam rekao, čepkeru dunjalučkog dženeta, što Sandžak se zove.

A šta je Sandžak za Rasima Ćelahmetovića?!

*Sandžak - to je srce
Umornog pastira
Gasulhana svijeta
U srcu svemira
Gdje bolujem svoju
Nemoć pred vremenom*

*Sandžak - to je majka
S trudom i kremenom*

*Što sinove doji
Vatrenim sjemenom*

*Sandžak - to je zemlja
Mojih pradjedova
Otkinuti biser
S đerdana svjetova
Biser je amanet
Da ga čuvam sinu*

Kao simboli sila stvaranja i sila razaranja, voda i vatra, koji prevlađuju jednim dijelom pjesnikovog sveukupnog poetskog stvaralaštva, su simboli koji pokazuju da se svijet kreće po pan-teističkim zakonima, onaj ko diše istinu života, taj diše i istinu smrti, a Ćelahmetović to objašnjava stihovima: *Da shvatiš obalu moraš rijeka biti / Kriti potom tajnu to je mnogo teže / Voda vatru shvati tek kad glavom plati / Pa ipak neka ukletost ih veže.*"

Ističući savez guje i čovjeka, koji je prisutan u pjesnikovim stihovima u zbirci *Kazivanja o crnim gujama* i knjizi priča *Nepomenice*, glavni i odgovorni urednik "Bošnjačke riječi" je rekao da je to Ćelahmetovićeva borba između dobra i zla, svjetlosti i tame.

"Zmija nosi insanske grijehove i zbog toga se nikad ne može uspraviti već vijuga kroz život puzeći, povijena, sva posramljena. Pisac zmijama pripisuje neobične, nadnaravne, osobine: one razumiju šta čovjek misli, transcendentno se premještaju sa mjesta na mjesto, caruju drevnim zemljama, budni su čuvari blaga, a mogu biti i čuvaruče ili bilo šta drugo. Iste te i takve moći nekad su imali i ljudi. S obzirom da su ih počeli koristiti za činjenje zla, oni su ih, međutim, vremenom izubili. Predstavljajući zmije, Rasim, u stvari, slika svekoliki ljudski život sa one više, duhovnije strane u kojoj nema laži, prevare i slučajnosti sa kojima se komično ali i tragično susrećemo.

Književni stvaralac Ćelahmetović je zaokupljen pozitivnom, osobenom i manje poznatom baštinom (kulturnom, historijskom, narodnom) i motivima koji

u prvom redu imaju interpersonalnu dimenziju iskaza, dublji trag vremena i upečatljivo moralno, opštjeljudsko i duhovno značenje”, rekao je Fijuljanin i zaključio:

“Takav, posve osoben, na momente čudan, ali zaista nesvakidašnji, poetski div, kome u prilog mnogih do sada napisanih prikaza pridodajemo i ovo slovo, Božiji je dar bez kojeg bi, sasvim je sigurno, bošnjačka jezička sehara bila uskraćena životnim mo-

tivima, alegorijama i istančanom iznijansiranošću koja, zapravo, i čini njen najsajjniji dio.”

Nakon izlaganja Fijuljanin, prisutnima u Sisačkoj biblioteci se svojim stihovima predstavio i sam književnik Rasim Čelahmetović.

U razgovorima sa svojim domaćinima, članovi delegacije Bošnjačkog nacionalnog vijeća potencirali su potrebu još čvršće

saradnje Bošnjaka na svim prostorima bivše Jugoslavije, njihovo povezivanje i umrežavanje institucija, a sve u cilju zaštite nacionalnih interesa i bošnjačke kulturne baštine.

Inicijativa Bošnjačkog nacionalnog vijeća i ovog puta naišla je na veliko interesovanje, a za vrijeme boravka u Sisku ugovorene su i posjete zvaničnika Vijeća Bošnjacima u Dubrovniku, Rijeci i Puli.

N. L.

U BNV održan seminar za pisanje projekata u oblasti kulture

Podrška kulturnim programima

Tragajući za najefikasnijim načinima pružanja podrške programima manjinske kulture, Ministarstvo kulture Republike Srbije započelo seriju obuka za pisanje projekata iz oblasti kulture. edukacija zainteresovanih grupa i pojedinaca početak jednog planskog i dugoročnog rada na poboljšanju postojeće kulturne scene u Srbiji i nastavak plodne međukulturne saradnje

Trudeći se da na što adekvatniji način zadovolji potrebe pripadnika manjina, sopstvene ciljeve kulturne politike, kao i da instrumentalizuje obaveze preuzete iz međunarodnog i domaćeg zakonodavstva, Ministarstvo kulture Republike Srbije je trgalo za najefikasnijim načinima pružanja podrške programima manjinske kulture.

kte prijavljenih projekata. Najčešće uočene manjkavosti projekata bile su: nepoštovanje formalnih uslova konkursa, loše pozicioniranje sopstvenog projekta u odnosu na potrebe, laički pristup (nedostatak saradnje sa stručnjacima), samodovoljnost projekta, odnosno zatvorenost i ograničenost na mali broj ljudi.

Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Novom Pazaru održan je seminar na temu: “Vodič kroz proceduru konkursa za nacionalne manjine”. Na seminaru su govorile Đurđijana Jovanović i Aleksandra Ilić, iz Sektora za umjetničko stvaralaštvo, kulturnu industriju i kulturne odnose Ministarstva kulture Republike Srbije.

Sa seminara

Godine 2007. Ministarstvo po drugi put raspisuje poseban konkurs za sufinansiranje projekata/programa nacionalnih manjina. Konkurs je iznio na vidjelo pojedine dobre, ali i loše aspe-

Na osnovu tog iskustva Ministarstvo kulture je došlo do ključka da postoji potreba za organizovanjem različitih obuka. Iz tog razloga, 19. decembra 2007. godine, u Glavnom uredu

Đurđijana Jovanović i Aleksandra Ilić su u sažetoj formi pojasnile sve bitne elemente konkursne procedure: od unutrašnje organizacije Ministarstva i zakonskog okvira, preko konkretnih pitanja o načinu popunjavanja konkursnih formulara i ispunjavanju drugih formalnih uslova konkursa, pa do donošenja odluke o finansiranju i dostavljanja izvještaja o realizaciji projekta.

Namjera je da edukacija zainteresovanih grupa i pojedinaca, koja bi se realizovala u pojedinim mjestima Srbije u pretkonkursnom periodu za 2008. godinu, bude početak jednog planskog i dugoročnog rada na poboljšanju postojeće kulturne scene u Srbiji i nastavak plodne međukulturne saradnje.

Nazim Ličina

Prof. dr. Ferid Muhić

Bez granica je dobrota svijeta u kojem živimo

Rezultati koje je Bošnjačko nacionalno vijeće već ostvarilo, podigli su kulturnu, političku i nacionalnu poziciju sandžačkih Bošnjaka, neka mi bude dozvoljeno da upotrijebim jednu svoju pjesničku metaforu "sto koraka iznad" pozicije na kojoj su se nalazili prije manje od jedne generacije

Dr. Ferid Muhić redovni je profesor na Filozofskom fakultetu Univerziteta "Kiril i Metodij" u Skoplju i visiting professor na osam univerziteta širom svijeta. Filozof, antropolog, književnik, intelektualac "velikog kalibra", čovjek čija se riječ posebno mjeri, cijeni i poštuje. Za "Bošnjačku riječ" govori o savremenom historijskom trenutku, položaju Bošnjaka danas, univerzalnim ljudskim vrijednostima, nacionalnoj samoidentifikaciji, globalizaciji, ljudskom uzdizanju...

♦ **Prof. Muhiću, u političkoj teoriji i nauci uopšte se ističe da je proces konstituisanja nacionalnih država historijski vezan za 19. vijek. Na evropskoj političkoj sceni jedan od dominantnijih procesa u posljednjih petnaestak godina vezan je upravo za uspostavljanje jednonacionalnih ili visokokohezivnih etničkih država na račun nekadašnjih multietničkih. Reklo bi se da, ili je jedan dio Evrope ili zakasnio, ili je, pak, nauka negdje "pogrješila"!**

MUHIĆ: U pravu ste. Tačno je i to da politička teorija proces konstituisanja nacionalnih država smatra završenim zaključno krajem XIX, i sa prvim godinama XX vijeka, posebno na evropskom tlu; međutim tačno je i da se od '90- tih godina XX vijeka, na ovamo, dogodio i još se događa, i to upravo u Evropi, veoma buran proces raspadanja praktično svih multietničkih država i stvaranja jednonacionalnih visoko kohezivnih etničkih

država. Utoliko je Vaše pitanje sasvim legitimno. Ili je nauka pogriješila u svojoj konstataciji, ili politička realnost griješi što ne sluša nauku! Razumije se da je ovo samo blaga šala: nauka uglavnom konstatuje stanje, odnosno, utvrđuje činjenice. Njena osnovna funkcija je zapravo deskriptivna. Svaki pokušaj predviđanja budućnosti, za svaku nauku, a posebno za sve socijalne nauke, zato je uvijek ne samo izlet u nepoznato nad kojim se nema i ne može imati kontrola, nego je i čin prekoračivanja sopstvenih mogućnosti i metodoloških kapaciteta.

To što se proces stvaranja novih nacionalnih država zbilo tako intenzivno i u tolikom obimu i nakon "završetka" tih procesa u XIX vijeku, najbolje ilustruje prave granice socijalne teorije. Ništa se u društvu ne događa zato što je to nauka odredila. U ljudskom svijetu ne vlada zakon kauzaliteta, nego mnogo više razlozi motivacije. Logika raspadanja multietničkih država i njihovo supstituisanje čvrstim jednonacionalnim državama, ne proističe iz nikakvih imanentnih odlika tih društava. Drugačije rečeno, te se države nisu raspale zato što je došlo do nekakvih nepremostivih unutrašnjih teškoća, ili zato što multinacionalne države u principu nisu moguće na duže staze. Od nekada multinacionalnih država - SSSR-a, preko Čehoslovačke, do SFRJ, jasno se može pratiti organizovana akcija, socijalno-politički inženjering najvećeg kalibra, odnosno, mega pro-

jekt razdvajanja nacionalnih kolektiviteta na onoliko novih država koliko je to tehnički moguće. Čitav taj projekt je ogromna i veoma složena hiruška intervencija u tkivo sraslih zajednica. Ako je razdvajanje "sijamskih blizanaca" toliko riskantno da se veoma rijetko primjenjuje i još rjeđe uspijeva, razdvajanje čitavih naroda koji su kroz duže ili kraće historijske periode živjeli zajedno, višestruko umnožava i rizik i opasnost od teških krvarenja.

Vrlo malo teoretičara je shvatilo šta stoji iza tog projekta; zapravo, da budem sasvim određen, jedva da je i jedan uočio i makar hipotetički diskutirao ideju da raspad multietničkih država u posljednjih 15-ak godina u Evropi, nije ni bio proces, nego zapravo projekt. Dakle, da se nije radilo o nikakvim objektivnim procesima anonimnih socijalnih i historijskih faktora organizovanih kao uzroci i posljedice, nego o osmišljenom dugoročnom projektu ljudi sa određenim motivima i ciljevima. Utoliko, stvaranje jednonacionalnih država i nema nikakav uzrok, ali ima vrlo jasan cilj, odnosno motiv.

U pitanju je samo prvi korak; razdvajanje multietničkih zajednica je nužno zato što one predstavljaju meku vrstu specifičnih organizama, cjelina koje imaju sopstvenu logiku, vrijednosne sisteme, specifične ciljeve i ideale. Utoliko, ovakve zajednice je vrlo teško ubaciti u mašinu u kojoj će se sve specifičnosti relativizovati, odnosno, izgubiti na

svojoj važnosti i otpornosti na promjene. Države nastale raspadom SSSR-a, Baltičke države, Bjelorusija, Moldavija, Češka, Slovačka, sve države nastale iz raspada nekadašnje SFRJ, su, jednostavno rečeno, biljke istrgnute iz svog historijskog konteksta, izvađene iz svoje mineraloške podloge i specifičnih historijskih tendencija, i presađene u saksije sa istim sastavom i jednakim odnosom pijeska, istom dozom plodnog humusa, šljunka. Tek kada se razdvoje, moći će biti uspješno preparirane i pripremljene da rastu na novoj podlozi, jednakog sastava za sve, koji će ubuduće biti određivan od zajedničkog "Velikog Baštovana", a ne zasnivan na sopstvenom historijskom formiranom identitetu.

Dakle, riječ je o velikom upadu u spontanitet historije. Fizionomija novih društava više neće izražavati njihove naslijeđene osobine, nego će biti oblikovana intervencijom plastične hirurgije, ne nužno u skladu sa estetskim standardima. Lišene sopstvenog temelja, ove jednonacionalne države izgubiće i svoj kulturni identitet. Ni teorija o ograničenom suverenitetu, formulisana paralelno sa razvojem EU, nije slučajna; na političkom planu svi ovi etnički titulari ovih država, odnosno, dom-

ran karakter, i zamijenio novim "identitetom bez lica", koliko je meni poznato, savremena politička teorija nije detektirala ni u jednom jedinom radu.

♦ **Historija je, bukvalno rečeno, nauka o prošlosti, sve ono što se dogodilo. Po Vama: "Najveći dio historije je ostao nezapisan; najveći dio onoga što je zapisano je uništeno ili nepovratno izgubljeno; najveći dio onoga što je sačuvano od zapisanog, nije pročitano; najveći dio pročitano nije shvaćen; najveći dio shvaćenog, prešućen je; najveći dio ispričanog nije imao ko čuti". Nekako mi se čini da je ova Vaša formulacija daleko bliža stvarnosti i da ona znatno bolje pojašnjava i određuje samu historiju kao "riznicu događaja"?**

MUHIĆ: Ako ovom navodu dodate gornji odgovor, onda se može reći: "...a najveći dio onoga što je još uopšte ostalo od zajedničke historije, namjerno je izbrisan, hiruški odstranjen, precrtan ili retuširan". Svi navode iskaz: "Historiju pišu pobjednici!" Mora se dodati: "Historiju pišu i poraženi!" I ove dvije historije, historija pobjednika, kao oficijalna historija, i historija poraženih, kao subverzivna historija, ne samo što se nikada

torija, podjednako subjektivnih i otud, podjednako parcijalnih: iz one vidljive koja osvjetljava tu "stvarnost", i one nevidljive, koja stvara sjene u toj "stvarnosti". I što je svjetlost jača, sjene su dublje i tamnije.

♦ **Suprotno procesu nacionalne homogenizacije, na svjetskom nivou paralelno se odvijao i odvija se proces globalizacije. Teorijski rečeno, proces deidentifikacije nacionalnih i kulturnih specifičnosti i uvođenje modela koji treba da izjednači, uniformiše svijet. U tom procesu jedno od suštinskih, ključnih pitanja je i pitanje islama, islama kao vjere, islama kao sistema vrijednosti, islama kao načina života. Kada u svjetlu toga posmatramo položaj i ulogu Bošnjaka u ovom dijelu Evrope, pitanje je kako se oni korporiraju u savremene svjetske tokove i može li ih i kako ta ista Evropa i svijet prihvatiti kao dio globalnog svjetskog sistema? Ako su muslimani opasnost po svijet, šta da Evropa učini sa nama!?**

MUHIĆ: Prvi dio Vašeg pitanja tačno dijagnosticira i sadržaj i cilj projekta stvaranja homogenih nacionalnih država koji smo već razgledali. Islam je objektivno najveća prepreka, najviša i najmoćnija brana globa-

Bošnjaci su učinili ogroman korak i danas su visoko iznad mjesta na kojem smo bili prije 20, prije 10, prije 5 godina! Rezultati koje je Bošnjačko nacionalno vijeće već ostvarilo, podigli su kulturnu, političku i nacionalnu poziciju sandžačkih Bošnjaka, neka mi bude dozvoljeno da upotrijebim jednu svoju pjesničku metaforu "sto koraka iznad" pozicije na kojoj su se nalazili prije manje od jedne generacije. Ti uspjesi obavezuju, kao što i garantuju njihovo samopotvrđivanje i integrisanje u realnost države Srbije, Balkana, Evrope, ilustrujući njihove demokratske kapacitete, i ujedno, doprinoseći i afirmaciji svih Bošnjaka regiona, Evrope i svijeta.

inantne nacije, će imati manje suverenosti i ograničeniju autonomiju nego što su imale kao konstitutivni elementi nekadašnjih federativnih država. Ovaj završni korak, ili finalni cilj (causa finalis) stvaranja jednonacionalnih društava, da bi se ugasio njihov historijski formi-

neće uskladiti i pomiriti, nego se nikada neće prestati boriti jedna protiv druge. Što jedna izbriše, druga zapiše; što jedna preda potpunom zaboravu, druga najbolje upamti. U tom smislu, ono što zovemo "stvarnost" zapravo je složeno iz dvije vrste uzajamno suprotstavljenih his-

lizaciji ka onom krajnjem cilju ovog mega projekta! Cilj tog projekta jeste uniformisanje svih, ali je ta skrojena uniforma planirana tako da ne predviđa zadržavanje nikakvih oznaka islamskog identiteta. Globalizacija je, po svojim sadržajima, jasno marikirana kao anglosaksonski mo-

del. I kulturni, i politički, i ekonomski biljezi globalizacije su direktno preslikani sa tog modela: dominantni jezik, sistem vrijednosti, skale "dozvoljenog" i "nedozvoljenog", "normalnog" i "nenormalnog", industrija zabave, sporta, ishrane, odijevanja, budnosti i snova... sve je to planirano kao obaveza za sve koji su "drugi".

U projektu globalizacije jasno su podijeljene uloge "globalizatora" i "globaliziranih". Globalizator, nosilac projekta, zapravo ne mijenja ništa od svog socijalnog i historijskog identiteta, nego ga samo nameće ostalima, onima koje treba "globalizirati". S obzirom na to da je islam isto tako cjelovit model života, koji, osim religijsko-doktrinarnih odlika, uključuje i sopstvene kulturne, političke, ekonomske i vrijednosne matrice, jasno je da se od njega očekuje zapravo najveća žrtva! Da bi se uklopio u projekat globalizacije, islam se mora odreći gotovo svega što ga čini oblikom društvenog života. Takva žrtva zapravo znači odricanje od sopstvenog identiteta. Na takvu žrtvu nije lako pristati. Normalno je da to ne ide jednostavno. U tom zahtjevu nema ni malo više logike nego kada bi islam zahtijevao da se čitav svijet, posebno Zapadna neoliberalna demokratija, odreknu sopstvenog identiteta i preuzme islamski društveni model! Ako je ovo drugo apsurdno, jednako je apsurdno i ono prvo! Semjuel Hantington je u pravu kada tvrdi da se islam ne može uklopiti u Zapadni neislamski model liberalne demokratije, ali je ključna slabost njegove koncepcije što je apsolutno jednostran u svojoj isključivosti! Zašto bi islam morao postati nešto drugo od onoga što već jeste!? Eto ključnog pitanja! Naime, Hantington ne udi odgovor zašto bi se islam uopšte morao odreći sebe, odnosno, zbog čega je nužno da se islam prikloni tom zapadnom neo-liberalnom modelu!? Odgovor na ovo pitanje dat je već kod Fukujame i mnogih drugih teoretičara i glasi: "Zato što je Zapadni model najbolji postojeći!"

Čak i kada bi to bilo tačno (a nije i ne može se nikada ni jedna parcijalna forma, dokazati kao univerzalno najbolji oblik društvenog života!), opet ostaje nedirnuto principijelno pravo islama, i svakog drugog historijskog i kulturnog modela, da zadrži svoj način života.

Utoliko je pravo pitanje i za demokratiju i za globalizaciju,

Prof. dr. Ferid Muhić

može li svijet prihvatiti pravo drugih modela, uključujući tu i islam, da žive u skladu sa sopstvenim kulturnim, političkim, ekonomskim i svim drugim vrijednostima?! Konkretno, za Bošnjake, to pitanje se razriješava na definisanju odnosa Evrope prema njihovom islamskom identitetu! Ima li Evropa dovoljno demokratskih kapaciteta, snage, tolerancije i spremnosti da prihvati ravnopravno prisustvo Bošnjaka, kao integralni dio so-

pstvene političke realnosti!?

♦ **U svakoj multietničkoj zajednici postoji realna mogućnost da se naprave problemi. Postoji mišljenje da za multietničke zajednice u kojima postoje male nacionalne manjine nesposobne da naprave ozbiljan problem, međunarodna zajednica nema interesa. Da li na ovim našim prostorima još postoji tzv. kritični potencijal, koji bi mogao biti podsticaj i jednima i drugima za nove potrebe?**

MUHIĆ: Vaša prva konstatacija je tačna: tamo gdje nacionalne manjine više nemaju dovoljnu energiju da postavе ozbiljno pitanje sopstvenog identiteta (posebno političkog), smatra se da je problem riješen, a osnovni cilj ostvaren. Pogledajte Baltičke republike, i onda, posebno Bugarsku, Rumuniju i Grčku. Iako u svim ovim zemljama postoje značajne grupe nacionalnih manjina, one nemaju snagu relevantnih političkih činilaca. Kritični potencijal je zadržan u Bosni i Hercegovini, Srbiji, na Kosovu, u Makedoniji, a Albanija je "pod prismotrom" zbog visokog procenta muslimana. Zbog toga se odlaže prijem upravo ovih zemalja, a moguće potrebe nije suviše teško izazvati ponovo. Ipak, jasno je da je i ta mogućnost veoma reducirana i da je ovo odlaganje više gest profesionalne opreznosti, nego procjene realne opasnosti.

♦ **Noseći "teret krivice", turske ili islamske, svejedno, i mi sami kroz historiju često smo uzimali, povlačili se, dobrovoljno pristajali na negiranje svojega ja, zaboravljajući, i milom i silom, sve svoje osobenosti. Borba za identitet Bošnjaka je borba protiv zaborava. Kako ocjenjujete trenutni položaj i stanje Bošnjaka danas na prostorima Balkana?**

MUHIĆ: Najvažniji zadatak svih demokratskih i uistinu liberalnih snaga i Evrope i regiona, jeste demistifikacija, sistematsko raskrinkavanje te ideološke konstrukcije i mita o nekakvoj

“krivici”. Biti musliman nije nika kva krivica, kao što nije ni vrlina ne biti musliman! Izbor religijskog ili kulturnog modela života jeste suvereno i neprikosnoveno pravo svakog pojedinca i svakog kolektiviteta. Identitet Bošnjaka uključuje odbranu tog univerzalnog i najvišeg prava svakog čovjeka i svih društava.

♦ **Jedno od suštinskih, temeljnih određenja nacionalnog bića jednog naroda je i njegov jezik. U jeziku se krije suština identiteta, bogatstvo naciona, njegova historija, tradicija, kultura... Da li je baš taj veliki značaj jezika kao bitnog nacionalnog atributa kod Bošnjaka upravo i razlog njegovog nipodaštavanja?**

MUHIĆ: Bosanski jezik jeste povijesna činjenica. Ujedno, to je jedini evropski jezik koji je dekretom bio zabranjen - ukazom Austro-Ugarske monarhije s početka XIX vijeka. Ta zabrana bila je izuzetno efikasna. Ideja bosanskog jezika izbrisana je tako temeljito, da je i samo spominjanje njegovog imena, kao posebnog jezika, još uvijek, najblaže rečeno, čudno i većini Bošnjaka, posebno izvan granica BiH. Ipak, smirenom i faktima potkrijepljenom sistematskom edukacijom, ono što je jednom bilo gotovo zaboravljeno, danas se već uspostavlja kao saznanje o nepravdi i obnova istine koja već postaje onoliko normalna koliko je nesumnjiva. Bosanski jezik jeste osnova kodificiranog književnog jezika i kod Srba i kod Hrvata. U svjetlu ove činjenice, njihova srodnost ne umanjuje niti negira, već samo naglašava njihovu zasebnost.

♦ **Nedavno ste izjavili da “politička situacija u BiH nije normalna, s obzirom na to da nekoliko prerogativa ili atributa normalne situacije odsustvuju iz političke realnosti Bosne i Hercegovine”. Čini nam se takvo stanje odražava i određuje i odnos države Bosne prema Bošnjacima van njenih granica. Posljednji događaji u vezi sa različitim viđenjima načina organizovanja Islamske zajednice u**

Srbiji, i jednostrano miješanje sa bosanske strane u svu tu priču, stiče se utisak, dodatno su zakomplikovali ionako uzavrelu situaciju u Sandžaku!?

MUHIĆ: Jedan od ciljeva, zapravo, glavni cilj, takvih događaja i jeste da se situacija komplikuje. Ipak, ukoliko ključni akteri zadrže problem u granicama tehničkog administrativnog pitanja, bez involviranja međunarodnih odnosa, do značajnije konfrontacije neće doći, kao što zapravo i ne smije da dođe. Ključnu ulogu u održavanju mirne i konstruktivne atmosfere imaju svi akteri Islamske zajednice u Srbiji, kao i stanovništvo Sandžaka.

♦ **Uzvisiti se, uzdići, dostići savršenstvo duše - ideal je svakog čovjeka. Jesmo li mi Bošnjaci uspjeli podići sebe iznad mjesta na kom nas je zatekla historija ili, ako hoćete, sudbina? Ako nismo, zašto nismo, a ako još nismo, kad ćemo moći i kako ćemo moći?**

MUHIĆ: Svakako! Bošnjaci su učinili ogroman korak i danas su visoko iznad mjesta na kojem smo bili prije 20, prije 10, prije 5 godina! Ističem ovu numeričku sukcesiju da bih podvukao činjenicu stalnog napredovanja. Učinjeno je mnogo; nikada neće biti učinjeno sve. Ali sam duboko uvjeren da ovo uzdizanje svijesti i samosvijesti Bošnjaka takođe neće ni prestati.

♦ **Jednom ste napisali da “život i nije ništa drugo nego ovladavanje umjetnošću da ostavite svoj znak tamo odakle ga niko više neće moći ukloniti”, te da je “broj takvih podviga, njegova jedina mjera”! Kroz institucije i mehanizme Bošnjačkog nacionalnog vijeća, sandžački Bošnjaci potvrdili su svoj nacionalni identitet, utvrdili svoje nacionalne simbole, blagdane, priznanja, manifestacije. U historijskom smislu, kako ocjenjujete sve to?**

MUHIĆ: Upravo ste ponudili konkretnu i sjajnu ilustraciju op-

ravdanosti optimizma i samopouzdanja. Rezultati koje je Bošnjačko nacionalno vijeće već ostvarilo, podigli su kulturnu, političku i nacionalnu poziciju sandžačkih Bošnjaka, neka mi bude dozvoljeno da upotrijebim jednu svoju pjesničku metaforu “sto koraka iznad” pozicije na kojoj su se nalazili prije manje od jedne generacije. Ti uspjesi obavezuju, kao što i garantuju njihovo samopotvrđivanje i integrisanje u realnost države Srbije, Balkana, Evrope, ilustrujući njihove demokratske kapacitete, i ujedno, doprinoseći i afirmaciji svih Bošnjaka regiona, Evrope i svijeta.

♦ **Profesore Muhiću, antropologija kao nauka, a koja je Vaša uža specijalnost, u centar postavlja i vidi čovjeka, ljudski rod. Može li savremeni čovjek, sa svim svojim, kako vrlinama, tako i mahanama, biti “zlatni štit”, prisutan na ovom svijetu, u svojoj i Božijoj misiji, da daje i da prima?**

MUHIĆ: Lijep simbol ste naveli, i meni veoma drag, kada ste spomenuli “štit od zlata”. Duboko sam uvjeren da je ljudska obaveza ispunjena, a najdublja istina našeg bića ostvarena kada štedro dajemo svijetu i drugima ono najbolje od sebe; i kada smo otvoreni da takvo davanje primimo! Teškoće s kojima se suočava savremeni čovjek, možda veće nego ikada u historiji, obavezu “zlatnog štita” samo još više naglašavaju. Zato i kažem: može i zaista mnogi čovjek danas jeste upravo taj “zlatni štit”. Velika su stradanja, velike su nepravde, ali i velika je plemenitost, i bez granica je dobrota svijeta u kojem živimo. Nije ni kurtoazija ni pretjerivanje, ako kažem da je grumen tog “zlatnog štita” prisutan u onome što čini, između ostalih, i Vaša Redakcija. “Ne zaišćite od ljudi, i neće vam biti oduzeto! Dajte ljudima, i biće vam dodato! Jer i najmanje davanje, veće je od svega datoga!”

Razgovarao:
Muhedin Fijuljanin

DOGAĐAJI

Koncert u čast Kurbanškog bajrama

Božija milost i hadž

Scena sa prigušenim svjetlima, na kojoj se jasno vidi slika Meke i harema Kjabe... U pozadini se naziru dva insana. Ovaj prvi, ženski, koji, pokazujući rukama prvo prema nebu, pa potom na čovjeka koji skrušeno sjedi, nastoji uputiti gledaoce na vezu između onog Koji je iznad svega, tj. Stvoritelja, i njegovog roba. Ovaj drugi, muški, pognute glave odslikava ljudsku zabrinutost. Riječi, prapraćene blagom muzikom, su trebale biti poruka svakom zabrinutom insanu:

*Koliko se čovjek brine i žali,
a ne zna da njegov je svemir cijeli,*

*sve zvijezde, nebesa i cvjetna polja,
mirisni lahor i slavuji zanosna polja.*

*Oko tebe su vode bistre i dragulji,
sunce se iznad tebi smiješi.*

*Gdje god hodiš, nur te prati,
a pod tobom nižu se biseri.*

titi nikada.

*Ako si ljut zbog iskušenja,
znaj da ih neće odagnati srdžba*

tvoja.

*Ako si ostario, nemoj kazati
da vrijeme stari, jer ono neće*

Izeta Avdić, liderka hora "Gazel"**Kad procvatu behari mi je bila prekretnica u životu**

Hor "Gazel", koji se sandžačkoj javnosti predstavio na koncertu islamske duhovne muzike održanom u Novom Pazaru, 19. decembra 2007. godine, nije mogao proći nezapaženo. Tim prije što se radi o izvođačima, odnosno izvođačicama, sa izuzetnim vokalnim sposobnostima i, što je primjetno, već "utreniranim" scenskim nastupom.

Hor "Gazel" čine dvadesettri djevojke i ono što djeluje posebno impresionirajuće, kako doznajemo od njihovog vođe, Izete Avdić, radi se o osobama koje su uglavnom muzički obrazovane.

"Gazel" na perzijskom znači "stih", a pod tim podrazumijevamo stihove koji govore o duhovnosti. Ideju da baš tako svoj hor nazovu dao im je hafiz Sulejman ef. Bugari iz Sarajeva - kažu one.

Pod ovim imenom hor postoji od 2005. godine, mada su mnoge djevojke ranije bile članice drugih horova. Na primjer, Izeta Avdić bila je članica hora "Ašk", koji je, kako kaže, bio veoma popularan u Bosni i Hercegovini u ratnom i poslijeratnom periodu.

Prvi CD hora "Gazel" treba da izađe ovih dana, mada je dosta numera, koje će se naći na njemu, već poznato javnosti zato što je hor aktivan kad su u pitanju nastupi. Također, imaju urađene spotove nekih svojih ilahija, poput ilahije "Ramazan", koje se već emituju na bosanskim televizijama.

Hor je imao zapažene nastupe u mnogim gradovima Bosne i Hercegovine, kao i izvan nje - u Beču, Gracu...

"Koncerti su bili doista posječeni, dvorane su bile pune. Posebno u Beču - tamo je bilo krato", pričaju djevojke i ono što je svakako za divljenje jeste to što one od ovih koncerata nisu uzele "ni dinara", kako se to popularno kaže. Radi se uglavnom o humanitarnim koncertima, čija su sredstva bila namijenjena porodicama šehida, kao i Cen-

Sa skupa u Novom Pazaru, 11. oktobra 2007. godine

*Svijet prema tebi radostan, a ti u tuzi.
Svijet ti se smiješi, pa na smiješak uzvрати.*

*Ako žališ za slavom što je prošla,
znaj da je tuga neće vra-*

osijediti.

Uvijek se sjećaj lijepih momenata jer je njihova ljepota neprolazna.

Mladić, kao da je shvatio poruku, ustaje i izgovaranjem riječi Allahu ekber, Allahu ekber, započinje molitvu.

Atmosfera koja je, u večeri 18. decembra 2007, vladala u Koncertnoj dvorani Doma kulture u Novom Pazaru, učinila je da prisutni gosti, koji su došli da tradicionalno, uz ilahije i kasida, dočekaju Kurban-bajram, na trenutak zaborave gdje se nalaze. Sama slika Kjabe asocijala je na obavljanje pete islamske dužnosti - hadža, a čovjek koji sluša riječi koje mu se upućuju i njegovo ustajanje da obavi molitvu predstavljao je hadži-ju, koji prilikom boravka u Meki tokom hadžskih dana doista shvati životnu pouku - iskustvo koje se nikada ne može u potpunosti ispičati i prenijeti.

To je bio samo uvodni dio programa kojeg su Bošnjačko nacionalno vijeće, Dom kulture "Oslobođenje" i Savjet za pitanja mladih Opštine Novi Pazar priredili u čast bošnjačkog vjerskog i nacionalnog praznika Kurban-bajrama.

U nastavku programa nastupili su izvođači ilahija i kasida sa prostora Sandžaka (Elvir Bogučanin, Imran Birđozlić, Amir Lakota i drugi), a specijalni gosti večeri su bili glumac Izudin Bajrović i ženski hor "Gazel" iz Sarajeva.

Stihovima: Ni bajrami više nisu kao što su nekad bili, ašik-luci gdje ste sada kao nekad u mahali? Pusti sevdah, gdje da padne, na mahale porušene..., kao i sevdalinkom "Nek mirišu avlije", akteri ovog programa su prisutne goste ponovo vratili u idilu naše čaršije.

Hasna Ziljkić

tru za borbu protiv droge čije je sjedište na Iljašu - u Sarajevu.

A kako hor funkcioniše i šta je žele postići ovakvim svojim djelovanjem, otkrila nam je sama "liderka hora" Izeta Avdić.

"Hor opstaje zahvaljujući našim sredstvima. Uz to, nastojimo da kvalitetno radimo. U ovaj CD smo uložile oko 20 hiljada konvertibilnih maraka (oko 10 hiljada eura). Naša želja, želja hora Gazel - ideja vodilja - od samog početka je da poruku, koju mi nosimo u sebi, pošaljemo drugima. Osjećamo našom moralnom obavezom da u ovim vremenima - u vremenima najezde nemorala - barem nešto učinimo u pravcu boljitka društva. A ono što mi možemo jeste poslati tu neku našu poruku putem ilahija i kasida."

Gospođa Avdić je ovom prilikom prenijela riječi Muhammeda, a.s., koji je rekao: "Ako tvojim sebetom neko dođe teobe (ako ti budeš uzrok nečijeg pokajanja), bolje ti je nego da posjeduješ sve blago od Mašrika do Magriba".

"Ja sam sebetom ilahije "Kad procvatu behari" ušla u vjeru. Ja sam bila dijete koje je raslo u komunističkim uvjetima. Nena me je učila nekim osnovama u vjeri, ali otac i majka su bili sasvim drukčije okrenuti... Kad bih na Radiju BiH, u okviru vjerskog programa koji je emitovan još prije rata, čula pomenutu ilahiju, uvijek bih plakala. I ne samo to, ta ilahija bi me uvijek vratila onom mom djetinjstvu kad bih ja sa nenom klanjala i postila. Hvala Allahu, do neke svoje punoljetnosti - ja sam se okrenula namazu i vjeri. Tada sam postala i članica jednog hora, i to je bila prekrtnica u mom životu."

Gospođi Avdić je "ilahija bila prekrtnica u životu". To dovoljno govori o stremljenjima hora "Gazel", čije se članice rukovode sopstvenim iskustvima.

"U životu je bitna vjera u Allaha dž.š. i samouvjerenje".

Osim što je lider hora, Izeta Avdić je pisac tekstova ilahija i kasida koje izvodi hor "Gazel". Inače, ona je diplomirani pravnik, a završava i postdiplomske studije u Sarajevu na Katedri za međunarodno državno i javno pravo. Radi kao savjetnik u Ministarstvu pravde u Kantonu Sarajevo. Udata je i ima sina i kćerku. A uz sve to, ono što je posebno fascinirajuće, Izeta je žena koja nosi hidžab (islamsku nošnju).

Kaže da je veoma zadovoljna svojim statusom u Sarajevu. "Ljudi me prihvataju takvu kakva jesam. Jako sam otvorena. Sve što mislim da treba da kažem svojim rukovodiocima, ja sam spremna to u lice reći. To su ljudi koji u mene imaju potpuno povjerenje i koji sa mnom saraduju na jedan vrlo korektan način", otkriva nam Izeta pojedine segmente svog poslovnog života.

Na pitanje da li joj je kad garderoba predstavljala prepreku u ostvarenju ciljeva, kaže: "Počela sam kao pripravnik i došla sam do zvanja savjetnika. Svi ministri, njih četvorica, bili su druge nacionalnosti. Zadnji ministar je Hrvat, i ja sam za vrijeme njegovog mandata unaprijeđena u savjetnika."

Kaže da je u životu bitna vjera u Allaha, dž.š., i samouvjerenje - i bitno je da te ljudi prihvate takvu kakva jesi - "ne treba da prihvati moju formu nego treba da prihvati mene kao ličnost".

Na svemu onome što ima u životu Izeta zahvaljuje Allahu: "Ponosna sam na ono što mi je Allah dao. Ujutru kad ulazim u zgradu u kojoj radim uvijek kažem: 'Dragi Allahu hvala ti, Ti si sve ovo meni omogućio - jer ja, kakva sam, hrka po prirodi, nikada ne bih do ovdje stigla bez Tvoje pomoći.' A sve stignem i svuda su mi vrata otvorena... Čovjek samo sa vjerom u Allaha može daleko doći."

DOGAĐAJI

Nakon 16. godina počela istraga za zločine u Bukovici

SJEĆAŠ LI SE BUKOVICE?

U periodu jun 1992. – jun 1993. godine sproveden je otvoren teror, vršeno neviđeno nasilje, primjenjivana brutalna sila i korišćena sva sredstva za uništavanje ljudi, kuća, stoke, imanja i drugih dobara Bošnjaka u Sandžaku, i to u kompletnoj

granica se prostire u dužini od 140 kilometara. Iako su Pljevlja opštinski centar, sela Bukovica su od Pljevalja udaljena 70 - 85 kilometara, a od bosanskih gradova Čajniča 5 kilometara, Foče 15 - 20 kilometara, a vrlo blizu je i Goražde. U periodu jun

dana bošnjačke nacionalnosti od kojih je 31 zadobio teške tjelesne povrede sa trajnim posljedicama, spaljeno je pet kuća, osnovna škola u selu Krčevine, džamija u selu Planjsko, a oštećena je džamija u selu Rosulje. Vršena su mnogobrojna zlostavljanja na javnom mjestu, kao i pretresi koji su praćeni pljačkom imovine.

Kao posljedica svega navedenog došlo je do iseljavanja građana bošnjačke nacionalnosti, tako da je Bukovica praktično etnički očišćena. Nakon iseljavanja Bošnjaka njihove kuće su opljačkane i demolirane, sa kuća su poskidani krovovi, vrata i prozori, patos i ostalo poskućstvo je opljačkano.

Danas, nakon skoro 16 godina, gotovo neprimjetno je u srbijanskoj i crnogorskoj javnosti dočekana vijest da je Viši državni tužilac u Bijelom Polju podnio zahtjev za sprovođenje istrage protiv sedam lica u slučaju "Bukovica", zbog sumnje da su izvršili krivično djelo "zločin protiv čovječnosti". U prvom kratkom saopštenju za javnost

Mezar ubijenog bukovčanina Latifa Bungura

Foto - Jakub Durgut

oblasti i srbijanskog i crnogorskog dijela Sandžaka. Navedeni progon sprovodile su regularne oružane formacije (vojne i policijske) Srbije, Crne Gore i Jugoslavije, bilo iz redovnog ili mobilisanog i dobrovoljačkog sastava, zatim regularne jedinice Vojske Republike Srpske, koje su djelovale pod okriljem Vojske Jugoslavije. Ovom prilikom ćemo se osvrnuti samo na jedan od najdrastičnijih slučajeva progona Bošnjaka u Sandžaku u naznačenom periodu.

U opštini Pljevlja, na njenom zapadnom dijelu, nalazi se prostrano seosko područje Bukovica, koje sačinjava 39 sela, u kojima je uglavnom živjelo bošnjačko stanovništvo. Prostor Bukovica sa tri strane graniči se sa Bosnom i Hercegovinom, a

92. – jun 93. u Bukovici je ubijeno šest Bošnjaka, izvršene su dvije otmice u kojima je oteto u prvoj pet, a u drugoj sedam Bošnjaka, koji su kasnije razmjenjeni, pretučeno je 76 gra-

Ostaci kuće Zaima Durguta

Foto - Jakub Durgut

kancelarije Vrhovnog državnog tužioca Crne Gore nije navedeno na koga se odnosi istraga niti su saopšteni bilo kakvi drugi detalji. Istražni sudija Višeg suda u Bijelom Polju Milorad J. Smolović uputio je pljevaljskoj policiji nalog za privođenje sedam lica sa područja te opštine, koja su osumnjičena da su 1992. i 1993. u tamošnjem selu Bukovica počinila krivično djelo zločin protiv čovječnosti. "Nalog sam uputio zato što se ta lica nisu odazvala na poziv suda da daju izjave povodom zahtjeva za sprovođenje istrage protiv njih, koji je stigao od višeg državnog tužioca, rekao je medijima sudija Smolović ne navodeći tada imena niti inicijale imena tih lica. Sudija Smolović je pri obraćanju medijima naglasio da je ta istraga pod "pečatom državne tajne".

Nekoliko dana kasnije zamjenik višeg državnog tužioca u Bijelom Polju Višnja Medojević podnijela je zahtjev za pokretanje istrage protiv bivših pripadnika rezervnog sastava Vojske Jugoslavije, braće Radmila (42) i Radiše (35) Đukovića, zatim Slobodana Cvetkovića (36), Milorada Brkovića (36), Đorđa Gogića (42), te pripadnika rezervnog sastava policije Slaviše Svrkote (43) i Radomana Šubarića (46).

Branilac osumnjičenih, advokat Miodrag Golubović, saopštio je da su se svi osumnjičeni "uredno odazvali" pozivu suda i da su svi "kategorički negirali" da su počinili djelo za koje ih tereti tužilaštvo, a da je saslušanje bilo veoma korektno. Golubović je rekao da slijedi saslušanje desetak svjedoka koje je tužilac predložio i da će, nakon toga, odbrana predložiti svoje svjedoke, kao i druge materijalne dokaze.

20. januara ove godine, u bjelopoljskom višem sudu, okončana je istraga zločina u Bukovici kod Pljevalja. Sud je

saslušao četvoricu svjedoka i tako završio istražne radnje povodom ovog slučaja. Prethodno je, krajem prošle godine, ispitao sedam osumnjičenih protiv kojih je bio podnesen zahtjev za pokretanje istrage.

Ovim zahtjevom obuhvaćeni su petorica bivših pripadnika rezervnog sastava tadašnje Vojske Jugoslavije i dvojica radnika Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore. Oštećeni su, kako se saznaje, došli na saslušanje iz Sarajeva, Čajniča i Pljevalja. Oni su kazali da čekaju na naredne poteze i da

je u međuvremenu preminuo.

Nakon svega monstruoznog što je počinjeno u Bukovici 1992. i 1993. godine, postavlja se jedno logično pitanje a to je, da li je moralo proći gotovo 16 godina da bi se pokrenula istraga i priveli osumnjičeni za ovaj zločin. Nama se čini da nije, ali je očigledno da onome ko ima tu moć da uradi nešto po ovom pitanju ili nije imao snage ili od nekoga ili nečega nije smio to uraditi. U svakom slučaju ovo je jedna od lijepih stvari koja se ovih dana mogla čuti ali se opet želim vratiti na

SUROVA STATISTIKA

Prema podacima iz više publikacija i procjenama udruženja prognanih Bukovčana, kao i nevladinih organizacija koje se bave ovom tematikom, sumnja se da je na području pljevaljske Bukovice, dominantno naseljenim bošnjačkim stanovništvom, od 1992. do 1995. godine ubijeno šest ljudi, oteto 11 osoba, a 74 ih je fizički mučeno.

U istom periodu je i protjerano 95 porodica sa 270 članova čijih je osam kuća zapaljeno a ostale demolirane, zapaljena je džamija u selu Planjsko i porušeno minare džamije u selu Raščići dok su 24 sela etnički očišćena.

Ostaci džamije u selu Planjsko, u reonu Bukovice koja je zapaljena 19.04.1993. godine
Foto - Jakub Durgut

tužilac počne da radi svoj dio posla izrazivši ljutnju što se zakasnilo sa procesuiranjem slučaja, jer je zbog velike vremenske distance dosta toga zaboravljeno, a jedan od oštećenih

činjenicu da je vijest o pokretanju ovog postupka prošla nezapaženo u zemljama koje su najodgovornije za ono što se desilo njenim građanima.

Nazim Ličina

DOGAĐAJI

Nagrada "Pero Ćamila Sijarića" Zuvdiji Hodžiću

Život kao priča za dva života

Svi mi koji pišemo, u stvari, pretvaramo svoj život u priču, vjerujući da se tako dva puta živi. I ja sam od tih priča stvarao svoje romane. Svako ko piše vjeruje da je njegova priča život - rekao o svom djelu Zuvdija Hodžić. Zuvdija Hodžić i njegovi likovi uzimaju zavičaj kao mjernu jedinicu svih vrijednosti istakla prof. dr. Hasnija Muratagić - Tuna

Najveća književna nagrada sandžačkih Bošnjaka "Pero Ćamila Sijarića" za 2007. godinu pripala je istaknutom bošnjačkom književniku iz Gusinja Zuvdiji Hodžiću.

U obrazloženju žirija, kojeg su činili Husein Bašić (predsjednik), Faruk Dizdarević i Hadžem Hajdarević (članovi), između ostalog, stoji:

"Svaka književnost, kao i svaka neposredna književnička praksa, velika je onoliko koliko uspijeva sretno povezati slojevitou strukturu tradicije i ono što bismo mogli nazvati izazovom modernosti i vremena u kojem se živi, čita, piše, prepoznaje i misli. Teško da je iko na ovim prostorima dostigao ono nesvakidašnje umijeće i magiju pripovijedanja kakvo je u svojim književnim djelima demonstrirao Ćamil Sijarić, pa je iz tog razloga važno da književna nagrada koja nosi ne samo ime ovoga velikog spisateljskog maga, nego, simbolički, i pero ispod kojega su nastajale Sijarićeve vrhunske stilske šare, kako je to govorio Midhat Begić, pripadne onome književnom stvaraocu koji na univerzalnoj epskoj matrici Sandžaka, Balkana, ovoga vrtložnog dijela svijeta utisne vlastiti narativni obrazac, vlastiti lirski šarm, autorski pečat koji traje i utiče, misao što osvjetljava i proširuje postojeće spoznajne horizonte. Upravo književno djelo Zuvdije Hodžića, kao malo čije djelo na ovim prostorima, zaslužuje da bude ovjenčano Nagradom Pero Ćamila Sijarića."

Književna nagrada "Pero Ća-

mila Sijarića", ustanovljena 2005. godine od strane Bošnjačkog nacionalnog vijeća, dodjeljuje se u okviru manifestacije Sandžački književni susreti istaknutom i ostvarenom književniku koji je rođen u Sandžaku ili je porijeklom vezan za Sandžak, kao i onom književnom stvaraocu koji je u svome književnom djelu neposredno afirmisao kulturno-historijske i tradicijske vrijednosti Sandžaka. Nagrada se sastoji od plakete, radja akademskog slikara Muriza Ćokovića iz Novog Pazara, diplome i novčanog

iznosa u vrijednosti pet prosječnih ličnih dohodaka u privredi u Republici Srbiji.

Nagradu Zuvdiji Hodžiću uručio je šef Resora za kulturu u Bošnjačkom nacionalnom vijeću, akademski slikar doc. Džengis Redžepagić.

Inspirisan riječima Ćamila Sijarića: "Ono što se piše nije važno da li je istina - da pouči i nije važno da li je iz mašte - da zabavi; važno je da se pričajući i slušajući dva puta živi", Zuvdija Hodžić je u obraćanju prisutnima otkrio u čemu se sastoji tajna njegovog pisanja.

Zuvdija Hodžić prima nagradu

Pero Ćamila Sijarića

Nagradu "Pero Ćamila Sijarića" Bošnjačko nacionalno vijeće ustrojilo je kao najveću nacionalnu književnu nagradu koja se dodjeljuje istaknutom i ostvarenom književniku, koji je rođen u Sandžaku ili je porijeklom vezan za Sandžak, koji je u svome književnom djelu neposredno afirmisao kulturno-historijske i tradicijske vrijednosti Sandžaka. Književna nagrada "Pero Ćamila Sijarića", laureatu Zuvdiji Hodžiću, uručena je 24. novembra u okviru drugih Sandžačkih književnih susreta.

“Svi mi koji pišemo, u stvari, pretvaramo svoj život u priču, vjerujući da se tako dva puta živi. I ja sam od tih priča stvarao svoje romane. Svako ko piše vjeruje da je njegova priča život. Jedan moj rođak je rekao: “Kad bih ja napisao roman o svom životu, sigurno bih dobio Nobelovu nagradu”. Također, jedan od junaka Davidove zvijezde, pričajući o sebi, kaže:

govim pričama u Davidovoj zvijezdi.

“I drugi velikan naše književnosti Husein Bašić ima knjigu narodne poezije koja se zove “San i pola života” i svoj roman koji se zove “San i jazija”. Dakle, i on je vjerovao u priču - u snove koje je pretvarao u priču. I ja sam od tih priča stvarao svoje romane”, istakao je Zuvdija Hodžić, zaključujući:

da je Zuvdija Hodžić pisac univerzaliziranih zavičajnih motiva i istina, hroničar granice i drame granice, portretist slojevitih psihobiografija, karaktera, epoha, pisac koji u svojoj spisateljskoj radionici jednako vodi računa i o književnoetičkoj, odnosno humanističkoj misiji književne riječi koliko i o njezinim najvećim književno-estetskim vrijednostima.

Hodžićev pripovjedni (ili poetizirani) svijet mozaično je sastavljen od impregniranih iskustava Gusinjana i svih drugih ljudi kuda se kretala autorova pripovjedačka radoznalost, od njihovih prkosa, tvrdoglavosti, strahova, nježnosti prema istoku i prema principu dobra, vjere u ljude, kao i razočaranosti u nepredvidive i razroke tokove balkanske povijesti.

“Ako već o književnim nagradama najbolje govore i svjedoče njihovi laureati, onda je Nagrada “Pero Ćamila Sijarića” uistinu došla u prave ruke, u ruke našeg Zuvdije Hodžića” - kaže se u obrazloženju žirija za dodjelu ove najveće književne nagrade sandžačkih Bošnjaka.

O Zuvdiji Hodžiću i njegovom djelu su, na svečanoj dodjeli nagrade, govorili književnici Hasnija Muratagić - Tuna iz Sarajeva i Bogić Rakočević iz Podgorice.

Zavičaj kao mjera vrijednosti

Ističući da se sa jezikom i stilom dvojice, kako je rekla, majstora pera, Ćamila Sijarića i Zuvdije Hodžića, susrela još davno, prof. dr. Hasnija Muratagić - Tuna u svom obraćanju prisutnima naglasila je da je Zuvdija Hodžić pisac velike epske snage i lirske nadahnutosti, koji zadivljuje čitaoce stilom i ljepotom kazivanja.

“Danas je veoma teško tražiti na književnim prostorima naprosto zato što se pojavljuju svakodnevno netalentirani i nedaroviti pisci. A Volter je davno primijetio da ništa nije lakše

Zuvdija Hodžić

Zuvdija Hodžić, pripovjedač, romanopisac, pjesnik, ali i slikar, istraživač nacionalne baštine, urednik, rođen je u Gusinju 1944. godine. Među značajnija književna djela ubrajaju se: Na prvom koraku, pjesme (Titograd, 1970), Gluha zvona, pripovijetke (Titograd, 1973), Gusinjska godina, roman (Titograd, 1976), Davidova zvijezda, roman (Podgorica, 1993).

Roman Zuvdije Hodžića “Davidova zvijezda” je ocijenjen kao jedan od najbriljantnijih romanesknih ostvarenja na južnoslavenskom jezičkom prostoru.

“Kad bi ti to napisao, to je za knjige, a ne ono što ti pišeš”. Svako vjeruje da je njegova priča ta knjiga i svako vjeruje da je njegova priča za roman”, rekao je Zuvdija Hodžić, otkrivajući još i to da u svojim romanima svoje doživljaje priča kao tuđe, te da to ima tu prednost što mnoge stvari u životu, uglavnom prolaznog karaktera, ostaju trajne u pričama. Takav je slučaj sa derviško-sufijskim korjenima u njegovoj porodičnoj tradiciji koji je danas nestao, ali koji će, ipak, ostati trajan u nje-

“Svi smo mi, u stvari, mala Šeherezadina djeca i svi mi nastavljamo da, pišući, vjerujemo da činimo dobro, da smo okrenuti ljudima i da nas naše djelo obavezuje da u svakom trenutku i na svakome mjestu budemo ljudi”.

O Hodžićevu književnom djelu do sada su pisali Husein Bašić, Enes Duraković, Enver Kazaz, Momir Milović, Hasnija Muratagić - Tuna, Jovan Nikolaidis, Radoslav Ratković, Ismet Rebronja i mnogi drugi. Svi oni su, uglavnom, konstatovali

nego napisati lošu knjigu i lošu kritiku; a s druge strane - da ništa nije teže nego napisati dobru knjigu i dobru kruitiku.

Uvijek se ljudi pitaju: "Pa, ko to dobija nagrade i ko to može da odluči o tome da li je neko dobar pisac ili nije?!" Mogu da odluče oni koji odlično osjećaju ljepotu književne riječi, odnosno oni koji znaju kakva je

njski u mnogome je najbližnji upravo piscima rahmetli Husseinu Bašiću i Ćamilu Sijariću", kazala je prof. Muratagić.

"Osim toga, Zuvdija Hodžić je bio zaljubljenik u svoj kraj, svoje ljude i jezik. Tim jezikom je oblikovao sva svoja djela - počev od zbirke pjesama Na prvom konaku, pripovjetke Gluha zvona, zatim Neko zove, do

ktivnog itekako je došla do izražaja u cjelokupnom književnom opusu Zuvdije Hodžić. A vidjeli smo - bavio se raznovrsnim žanrovima i svuda se pokazao majstorom", istakla je ona, pitajući se: "Šta je to što likovi i sam pisac tretira i kreira u svojim djelima? To su dvije velike vrijednosti ili kvaliteta: etički - s jedne strane i s druge - estetski kvaliteta.

Ovi etički kvaliteta najčešće dolaze do izražaja u djelima Zuvdije Hodžića, jer on slika situacije i događaje koje imaju smisla; zapravo - situacije i događaje za koje je trebalo živjeti ili umrijeti. On neki ustaljeni život - onu letargiju - narušava iznenadnim događanjima, a onda u prvi plan izvodi likove koji djeluju tako snažno da Zuvdija nema druge nego da napravi izuzetne slike, estetski vrlo vrijedne. A ti likovi, koji prenašaju normalno ponašanje ljudsko, postaju pravi simboli i idealni predstavnici ljudskoga roda.

Promoteri djela Zuvdije Hodžića

prava umjetnička vrijednost bilo kojeg stvaraoaca. To se pokazalo i ovaj put. Žiri je znao da nagradu uruči u prave ruke", rekla je prof. Muratagić obražavajući i sama odluku žirija.

Ističući da Zuvdija Hodžić spada u sam vrh našeg književnog stvaralaštva iz više razloga, ona je kazala da je u svojim djelima on formirao i stvorio jednu grupu izuzetno dobrih likova, jedinstvenih po mnogo čemu, te da je sve to obličio jednostavnim jezikom, uzdižući se do najvećih visina.

"Zuvdija je u svom stvaralaštvu uglavnom tretirao zakone višega smisla. Zanimao se za relevantne probleme i svojim djelom ih otvarao. On je nudio autentične odgovore i autentične ideje. S druge strane, jedan mali dio, jedan mali "šar", jedno malo Gusinje, Zuvdija uvodi u svoje djelo, koje postaje najznačajnija realija u kojoj običan čovjek može dostići vrhunac. Taj svijet gusi-

Sa svečanosti dodjele nagrade

romana Gusinjska godina, Davidova zvijezda, te putopisa Jedan dan života. Doduše, Zuvdija Hodžić je i slikar, a uz to i odličan novinar. On se veoma često pojavljivao sa brojnim priložima, poetski inpregiranim, o raznovrsnim temama koje se veoma dugo pamte. Sinestezija tog vizuelnog i audi-

Kada su u pitanju estetski kvaliteta, ono što se može napomenuti je da raznovrsne ljepote tjeraju na aktivnost mnoge Zuvdijine likove. Dovoljno je napomenuti igru, igru radi igre, igru kao apsolutnu slobodu duha.

S druge strane, Zuvdija Hodžić i njegovi likovi uzimaju za-

vičaj kao mjernu jedinicu svih vrijednosti. "Mnogi su napuštali ovu divljinu", piše Zuvdija Hodžić, "obraslu koprivama i mrkim trninama, odlazili u bijeli svijet i tamo negdje postajali vrlo utjecajni. Ali, bili su spremni kršiti načela društva kojem su služili samo da bi pomogli svojim, pa čak i žrtvovati sopstveni život samo ako su vjerovali da je to imalo smisla."

U nastavku svog izlaganja prof. dr. Husnija Muratagić - Tuna je naglasila da Zuvdija Hodžić kreira priče služeći se raznovrsnim tehnikama.

Ističući da je u svojim djelima Zuvdija vrsno vodio svoje junake, prof. Muratagić je podvukla da dubinom misli, zapravo, zrače sva njegova djela, navodeći kao primjer njegove iskaze: "Pazi šta radiš danas da se ne kaješ sutra" i "I tamo gdje nema ljudi, nastoj da budeš čovjek".

"Zuvdija Hodžić je pisac izuzetnog dara, rekla bih izuzetan talent - pisac koji ima onaj ukus za istančane književne vrijednosti. Zato je Hodžić umio da iskoristi i raznovrsne stilske postupke, počev od kumulacije, retardacije, repeticije, a na-

dođe a ratova nema." Ja se pitam: do kada se čuditi? Bilo bi bolje da se ne čudimo mirnim proljećima, jer ona nemirna proljeća i čine da nestaju carstva i gradovi, da nestaju carevi i kraljevi. Ali, ipak, ostaje samo priča - ona je trajnija od svih carevina, ona je trajnija od svih silnih oružanih orgija, ali najduže ostaju priče dobrih ljudi - dobrih pisaca, ma kakvi dobrih - odličnih pisaca, kakav je Zuvdija Hodžić", rekla je na kraju svog izlaganja, čestitajući laureatu nagradu, prof. dr. Hasnija Muratagić - Tuna iz Sarajeva.

Hodžić - pisac antologija

Pjesnik i književni kritičar Bogić Rakočević iz Podgorice, u svom prikazu djela Zuvdije Hodžića, je kazao da je Zuvdija Hodžić obogatio ovdašnju regionalnu književnost jednim novoosjećajnim humanizmom koji se podjednako tiče crnogorskog, bošnjačkog ili bilo kojeg drugog ambijenta i mentaliteta u okruženju i koji ima univerzalni karakter, te da je on, pored ostalog, danas pisac iz antologija, univerzitetskih priručnika, lektira, pisac koji je u Crnoj Gori dobio gotovo sve najznačajnije književne i društvene nagrade.

"Stvaralački koncept Zuvdije Hodžića, pjesnika, proznog pisca i slikara, usmjeren je ka osvjetljavanju bivših svjetova, odnosno vremena koje uglavnom živi u sjećanju i slojevima tradicije. Njegove knjige izvire iz predanja i jasnih etičko-moralnih normi zahvaćenih iz zavičajnog miljea bogatog slojevima mudrosti što ljudima pribavljaju konkretne principe djelovanja. To je, uostalom, paradigma Hodžićeve cjelokupne proze, što odiše jezičkim bogatstvom, živom jezičkom materijom, koja se kroz arhaizme, dijalektalizme, nostalgичne nanose ili junake, omeđene složenim moralnim naslijeđem, prelijeva uglavnom u slike zavičaja.

Sa svečanosti dodjele nagrade

"O narodu u pjesmama on spaja helenski mit (ili helensku mitologiju) sa našom narodnom legendom, te također tretira one zakonomjernosti, odnosno probleme, za koje se zanima svaki običan čovjek. On se zanima za život i smrt pojednako, za različite sudbine, a naročito za smrt pojedinca i kolektiva. Osim toga, Zuhdija Hodžić je odlično uspio da iskoristi stvaralačku invenciju na relaciji književno djelo i historija. Na toj osnovi on je kreirao svoja dva najbolja djela: Gusinjska godinu i Davidovu zvizdu. Zuvdija ponire u prošlost; kad su pripovijetke u pitanju - u onu dalju, a kada su romani u pitanju - u onu nama bližu."

ročito - takozvanu eliziju, odnosno parcelaciju.

Čemu mu je to služilo?! U prvom redu da dopusti kreativnost za učestvovanje čitalačke publike - nadogradnja teksta koju Zuvdija Hodžić daje u nagovještaju zapravo i čini ljepotu kazivanja. A Zuvdija Hodžić do čitalačke publike lahko dopire, jer on tačno zna šta želi prenijeti; on želi prenijeti da je svako mjesto na ovoj zemaljskoj kugli važno - kao i Gusinje, i sav narod - kao i Gusinjani, jer "kad u Gusinju grmi, Stambol se trese". "Gusinje je plodno tlo, ali ne možeš krampom zabosti a da ne naiđeš na kosti. Iz tih razloga Gusinjani se", kaže Hodžić, "čude kada proljeće

Upečatljive prikaze neka-
dašnjeg duha vremena gusin-
jskog kraja ili njegovih arhe-
tipskih vrijednosti Hodžić str-
pljivo, kujudžinski dorađuje i
preoblikuje u dinamičan, ali i
skladan sistem ljudskosti, čiji
je autentični zadatak da od-
gonetne nerazriješene među-
sobne odnose za koje se ve-
zuje atmosfera doba prepunog
uzbudljivih i neizvjesnih doga-
đaja, vjerovanja i predanja. U
tom kontekstu, recimo, egzisti-
raju Hodžićeva najznačajnija
književna djela, poput romana
Gusinjska godina i Davidova zvi-
jezda, ili knjige priča Neko zove.

Naizgled jednostavna, ubi-

burnih vjekova kroz čardak Kr-
puljevića, Sahat kulu, džamiju
Lukačevića, kroz druge motive
Podgorice, Ulcinja, Gusinja ili ri-
jeke Crnojevića - svejedno, svi-
jet Hodžićevih proza obiluje
pedantnim detaljima, real-
ističkim prizorima i idiličnim
slikama.

Zuvdija Hodžić se okom
pronicijivog posmatrača, u fak-
tografsko-dokumentarnom
maniru, dotiče i nekih zbivanja
iz bliže prošlosti kojima iznova
potvrđuje jednu od svojih nara-
tivnih konstanti da su, zapravo,
ljudi iz njegovog kraja sastavl-
jeni od istog materijala od kojeg
i zavičajna brda, dok, s druge

tičnih detalja ambijenta koji,
poput svega drugog, s novim
civilizacijskim tokovima mijenja
svoje ustaljene obrasce.

Egzotični svijet Hodžićevih
priča, osim upečatljivih živo-
topisa i situacija koje uzrokuje
protivurječna čovjekova priroda,
obiluje raznovrsnim životnim
manifestacijama u kojima kon-
frontirani likovi lako prave izbor
između alternativa. Taj svijet je,
obično, povezan s uzvišenom
etikom ili onom vrstom ljud-
skosti koju je u svojim djelima,
posebno u Primjerima čojstva i
junaštva ovekovečio Marko Mil-
janov.

Zuvdija Hodžić je obogatio
ovdašnju regionalnu knjiže-
vnost jednim novoosjećajnim
humanizmom koji se podjed-
nako tiče crnogorskog, bo-
šnjačkog ili bilo kojeg drugog
ambijenta i mentaliteta u okru-
ženju i koji ima, dakle, uni-
verzalni karaktet. Zato je, pored
ostalog, Zuvdija Hodžić danas
pisac iz antologija, univerzitet-
skih priručnika, lektira, pisac

“Stvaralački koncept Zuvdije Hodžića, pjesnika, proznog pisca i slikara, usmjeren je ka osvjetljavanju bivših svjetova, odnosno vremena koje uglavnom živi u sjećanju i slojevima tradicije. Njegove knjige izvire iz jasnih etičko-moralnih normi zahvaćenih iz zavičajnog miljea bogatog slojevima mudrosti”

čajena dešavanja u Hodžiće-
vom zavičaju, čija historija vrvi
tragikom ratova, ritualnih pro-
pisa, jasnih pravila i normi, što,
dakle, podrazumijevaju nedvos-
misleno poštovanje tradicije i
na kraju humorom kao (ne)-
opreznim izazivačem svega
toga, kod ovog pisca se ot-
jelovljuju praktičnom finkcional-
izacijom i u kontekstu razu-
mljivom “neutralnom” čitaocu.

Kao u meteorologiji, gdje se
atmosfera posmatra kao živi or-
ganizam što se stalno mijenja i
gdje svaki novi podatak po-
ništava onaj stari, Hodžić mi-
jenja potku svojih proza brzo-
poteznim psihološkim kroki-
jima, temporalnim inverzijama i
bajkovitim sekvencama zavi-
čajnog ambijenta, koji kao da i
za njega samoga neprekidno
pliva u iznenađenju.

Nalik svijetu njegovih crteža,
duboreza i grafika na kojima,
doduše, nema ljudskih likova,
ali koji čuvaju i povezuju za
današnje naraštaje historiju

“Zuvdija Hodžić je pisac izuzetnog dara, rekla bih izuzetan talent - pisac koji ima onaj ukus za istančane književne vrijednosti. Zato je Hodžić umio da iskoristi i raznovrsne stilske postupke, počev od kumulacije, retardacije, repeticije, a naročito - takozvanu eliziju, odnosno parcelaciju”

strane, poručuje da je riječ o
podneblju što svojim vječitim tr-
venjem raznosi čovjeka kao vje-
tar trošne stijene.

Svoju pripovjedačku arhitek-
toniku Hodžić sjenči pitkim hu-
morom koji smješta i u cjeline s
fatalističkom tenzijom, čime
naracija dobija svježiji zamajac,
što čitaoca vuče ka polju
groteske i ironijskog obrta. Otuda,
recimo, njegova knjiga priča
Neko zove čas liči na smotru
šereta i veseljaka, što se rado
poigravaju na svoj račun, sa
svojim neostvarenim plano-
vima, katkad ubogim sudbina-
ma, a čas na skupinu egzo-

koji je u Crnoj Gori dobio gotovo
sve najznačajnije književne i
društvene nagrade. To je pisac
kojeg danas svojata više naroda,
književnosti i kultura, a on,
shodno činjenici da se svaka
kvalitetna književnost opire bilo
kakvim kategorijama, suštinski
pripada svojim čitaocima, kojih,
očigledno, u različitim sredina-
ma ima sve više. A kad je već
tako, pisac je postigao svoj cilj
- zar ne”, kazao je govoreći o
djelu Zuvdije Hodžića, pjesnik i
književni kritičar Bogić Rako-
čević.

Hasna Ziljkić

Drugi Sandžački književni susreti - SAKS 2007.

USPON KULTURE I RAZUMIJEVANJA

Na drugim Sandžačkim književnim susretima, održanim 23. i 24. novembra 2007. godine u Novom Pazaru, učestvovali pisci iz Sandžaka i Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i drugih evropskih zemalja. U životu je važno samo par stvari - jedna je sam život, a druga je razumijevanje među ljudima. Književnost, umjetnost - kultura uopšte - u tom smislu treba da idu naprijed - rekao, otvarajući II SAKS, pomoćnik ministra za kulturu i medije u Vladi Republike Srbije Dragan Janjić

Učesnici drugih Sandžačkih književnih susreta, realizovanih 23. i 24. novembra 2007. godine u Novom Pazaru, bili su pisci iz Sandžaka i Srbije, zatim iz Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i drugih evropskih zemalja.

Svečanom otvaranju ovogodišnjeg SAKS-a prethodila je posjeta pojedinih književnika novopazarskim školama, zatim prijem kod predsjednika opštine Novi Pazar, kao i promocija prijevoda knjige sa latinskog

ndžaka), a na latinski je prevedeno sa starokastiljanskoga, na koji je pak bilo prevedeno s arapskog originala koji se danas smatra izgubljenim. O Noćnom putovanju poslanika Muhammeda govorile su Jasmina Ahmetagić, doktor književnosti, i Nadija Rebronja, orijentalista, kao i sam prevodilac Sinan Gudžević.

Iste večeri, nakon promocije, na Univerzitetu u Novom Pazaru, uz prisustvo pisaca i ostalih građana, ljubitelja pisane riječi, pomoćnik ministra

rekao da ovakve manifestacije doprinose razumijevanju među ljudima "bez obzira sa koje se strane granice nalaze, bez obzira kojoj konfesiji i kojoj naciji pripadaju".

Govoreći svoje odabrane tekstove, te prve večeri predstavili su se pisci: Marko Vešović (Sarajevo), Zoran Bognar (Beograd), Enes Dazdarević (Novi Pazar), Hadžem Hajdarević (Sarajevo), Radmila Trišević (Priboj), Zvonko Krizbaher (Sjenica), Zaim Spahić (Bijelo Polje), Diana Burazer (Zagreb) i Zuvdija Hodžić (Podgorica).

SAKS 2007

Susret sa učenicima novopazarskih škola

Susret književnika, učesnika SAKS-a, sa učenicima novopazarskih osnovnih i srednjih škola je i ove godine bio jedan od prioriteta organizatora SAKS-a. U odnosu na prethodnu, kada su učenici Osnovne škole "Vuk Karadžić" i srednje Ekonomsko-trgovinske škole imali priliku upoznati se sa poznatijim ličnostima iz svijeta naše književnosti, ove godine ta čast je pripala učenicima Osnovne škole "Stefan Nemanja" i Gimnazije.

Osnovna škola "Stefan Nemanja" je ovog puta ugostila Velimira Ralevića i Rebeku Čilović, oboje dječiji pisci, dok su u Gimnaziji, na skupu koji su učenici i profesori organizovali specijalno za ovu priliku, prisustvovali Šaban Šarenka-

zajezika Noćno putovanje poslanika Muhammeda, koja je održana u prostorijama Bošnjačkog nacionalnog vijeća. Ovo djelo je preveo Sinan Gudžević, pjesnik i prevodilac iz Zagreba (porijeklom iz Sa-

za kulturu i medije u Vladi Republike Srbije Dragan Janjić svečano je otvorio ovogodišnje Sandžačke književne susrete.

Izrazivši zadovoljstvo što se na ovim prostorima, osjetno, kulturi daje primat, Janjić je još

NACIONALNE MANIFESTACIJE - SAKS 2007.

“Ljudi koji su prošli kroz velike nevolje kažu da im, nakon svega, postane jasno da je u životu važno samo par stvari - jedna je sam život, a druga je razumijevanje među ljudima. Književnost, umjetnost - kultura uopšte - u tom smislu treba da idu naprijed. I uvijek su naprijed i uvijek prednjače. Veliko mi je zadovoljstvo da u Novom Pazaru, u jednoj multietničkoj regiji, imamo mogućnost da već drugu godinu zaredom prisustvujemo i podržavamo ovakvu jednu manifestaciju. Vjerujemo da će to doprinijeti i da ovakve manifestacije doprinose razumijevanju među ljudima bez obzira sa koje se strane granice nalaze, bez obzira kojoj konfesiji pripadaju, bez obzira na to kojoj naciji pripadaju...” - ovim riječima je Dragan Janjić, pomoćnik ministra za kulturu i medije u Vladi Republike Srbije, svečano otvorio druge Sandžačke književne susrete.

pić, Almir Zalihić, Hadžem Hajdarević i Diana Burazer.

Učesnici SAKS-a na prijemu kod predsjednika Ugljanina

Na prijemu kod predsjednika novopazarske opštine, koji je upriličen za učesnike drugih Sandžačkih književnih susreta, predsjednik Ugljanin, ujedno i predsjednik Bošnjačkog nacionalnog vijeća, nije krio zadovoljstvo i radost pred gostima zbog činjenice da ovi susreti poprimaju međunarodni karakter i da okupljaju najznačajnije ličnosti u oblasti književnosti sa svih prostora bivše Jugoslavije.

Inače, opština Novi Pazar je generalni pokrovitelj Sandžačkih književnih susreta, svakako uz podršku Ministarstva za kulturu Republike Srbije.

U ime Organizacionog odbora II Sandžačkih književnih susreta, koordinator za kulturu u BNV Zaim Hadžisalihović zahvalio se predsjedniku Ugljaninu na podršci koju je Opština Novi Pazar, kao generalni pokrovitelj manifestacije, pružila pri organizaciji ovih susreta.

Književnik iz Luksemburga Faiz Softić je tom prilikom u izjavi za novopazarske medije rekao:

“Ovo je drugi put da dolazim u Novi Pazar i da se susrećem

sa gospodinom Ugljaninom. Kao i uvijek, naišao sam na neopisivo gostoprimstvo, koje se samo u ovom gradu može doživjeti. Ovo je jedna izvanredna manifestacija čiji su učesnici ujedno i ambasadori Bošnjačkog nacionalnog vijeća u njegovom nastojanju da izgradi Sandžak kao modernu multietničku, multikulturalnu evropsku regiju.”

Izložba slika u Glavnom uredu BNV

Drugi dan Sandžačkih književnih susreta 2007. započet je otvaranjem izložbe slika sa ovogodišnje likovne kolonije “Sandžak - inspiracija umjet-

nika”, u prostorijama Bošnjačkog nacionalnog vijeća.

Organizator, kako kolonije, tako i ove izložbe, doc. Džengis Redžepagić, u obraćanju prisutnima, je kazao da ovaj sandžački prostor, ne treba afirmisati samo kao prirodni ambijent, već kao prostor mogućih kontinuiranih kulturnih dešavanja. U njemu bi bili uključeni umjetnici, odnosno kulturni stvaraoci iz cijelog regiona, koji bi, tako umreženi, ostvarivali cilj svojih autentičnih projekata, putem kojih bi se prepoznavale njihove težnje za afirmacijom potreba sandžačkog prostora, kao jednog osobenog ambijenta.

“U tom smislu i na tim temeljima je”, kaže Redžepagić, “bazirana i ideja koncepta ove umjetničke kolonije, zbog čega se svake godine kolonija održava u drugom mjestu i u drugom gradu na teritoriji Sandžaka”. Inače, domaćini ove kolonije prethodnih godina bili su Plav, Sjenica i Nova Varoš. Ove godine, sticanjem okolnosti, ova kolonija se održala u Novom Pazaru. Grupa umjetnika, pozvana, prije svega sa prostora bivše Jugoslavije, ali i drugih zemalja iz našeg okruženja, prepoznala je ideju organizatora i rado se odazvala

Učesnici SAKS-a kod predsjednika Ugljanina

pozivu, stvorivši ambijent koji je teško prepričati.

Drugo književno veče

Druge književne večeri, koja je održana u gradskoj biblioteci "Dositej Obradović", predstavili su se pisci: Milorad Popović (Podgorica), Sinan Gudžević (Zagreb), Velimir Ralević (Berane), Husein Hasković (Sarajevo), Senadin Pupović (Podgorica), Faiz Softić (Luksemburg), Almir Zalihić (Sarajevo), Ruždija Krupa (Priboj), Rebeka Čilović (Berane), Rasim Čelahmetović (Priboj), Fehim Kajević (Sarajevo) i Šaban Šarenkapić (Novi Pazar). Biobibliografiju pisaca, i ove i prethodne večeri, govorio je Rifat Rifatović, student glume, ujedno i član Regionalnog pozorišta iz Novog Pazara.

Ovim predstavljanjem okončani su i drugi Sandžački

književni susreti. Zatvorio ih je predsjednik Programskog savjeta ovogodišnjih Književnih susreta, gospodin Faruk Dizdarević.

Opšta je ocjena da je Programski savjet, kojeg je Bošnjačko nacionalno vijeće ime-

novalo da izvrši odabir učesnika ovogodišnjih književnih susreta, napravio pravi odabir, što je rezultiralo velikom posjećenosti svih segmenata ove, za sandžačke Bošnjake, veoma važne manifestacije.

Hasna Ziljkić

SAKS 2007

U BNV održana promocija knjige "Noćno putovanje Poslanika Muhammeda" Biser islamske duhovnosti

U okviru programa Drugih Sandžačkih književnih susreta, u Glavnom uredu Bošnjačkog nacionalnog vijeća, 23. novembra 2007. godine, u Novom Pazaru je održana promocija knjige Noćno putovanje poslanika Muhammeda, sandžačkog pjesnika i prevodioca Sinana Gudževića

Neosporno je da je govor o temi "Isra i Miradž" uvijek bio primamljiv Bošnjacima sa ovih prostora. Istina, nije postojala knjiga koja tu čuvenu i jako omiljenu građu sadrži na jednom mjestu. Da li je Sinan Gudžević, prevodjenjem djela Liber Scale Machometi (Knjiga o ljestvama Muhammedovim) sa latinskoga, uspio da nadomjesti ovu prazninu, ostaje da se vidi - prepustit ćemo teolozima da oni to rastumače i rastabire. Međutim, ono što je posve sigurno jeste da ova knjiga zavrđuje puno više pažnju zbog njene kulturološke vrijednosti. Na njenoj promociji održanoj u

Novom Pazaru, 23. novembra 2007. godine, u okviru manifestacije Sandžački književni susreti, doktor književnosti Jasmina Ahmetagić i Sinan Gudžević, prevodilac djela, govorili su o vrijednosti ove knjige gledano sa historijsko-kulturološkog aspekta, dok je Nadija Rebronja, orijentalista, govorila o islamskoj simbolici u samome djelu.

Kaže se da je o ovoj knjizi napisana čitava jedna biblioteka. Prvo ju je sa arapskog originala, koji se danas smatra izgubljenim, na starokastiljanski preveo Jevrejin Abraham Al-faquim, sekretar i pisar na

dvoru španskoga kralja Alfonsa Desetoga. Latinski prijevod nastao je, najvjerovatnije, 1264. godine, po nalogu istoga kralja, znanog i po imenu Mudri (El-Sabio), a rukom prevodioca po imenu Bonaventura da Siena. Latinski tekst sačuvan je u dvama rukopisima: jedan je u Bibliothèque Nationale u Parizu, a drugi u Biblioteca Vaticana u Rimu. S kastiljanskoga "originala" načinjen je, i to rukom istoga Bonaventure (pretpostavlja se da je to bilo isto 1264. godine), i starofrancuski prijevod koji se čuva u Bodleian Library u Oxfordu. Postoji i jedan sažetak Knjige na španskom

NACIONALNE MANIFESTACIJE - SAKS 2007.

jeziku, koji čini dio knjige San Pedra Pascuala (umro 1300) O Muhamedanskoj sekti.

Četiri spomenute verzije na tri jezika bili su i jedini prijevodi ove knjige u vremenu od preko sedam stoljeća. Tek 1991. iz-

prevesti djelo čiji je sadržaj prepoznao kao uspomenu iz svog djetinjstva.

“Ja sam tu priču kao dječak slušao uz Ramazan mnogo puta. Doduše, ne u cijelom ovom obliku, ali sam je slušao u nas-

novljenoga pitanja: ima li gdje knjiga o Sirat-čupriji i uvijek ponovljenoga odgovora da nema, da to znaju imami i da takva knjiga ne postoji”, priča Sinan Gudžević o svojim iskustvima po pitanju tematike knjige koju će kasnije slučajno pronaći u Pistoji (u Toskani) u kući svoga prijatelja, italijanskoga pjesnika Đakoma Trinčia.

“Kod njega sam našao jednu knjigu koja se zvala Il libro della Scala di Maometto. Nakon što sam je prelistao, shvatio sam da mi je sadržina poznata, i rekao sam: ‘Ja ću ovo prevesti.’”

Sinan je, nakon toga, našao dva latinska teksta, oba izdata '49. godine - jedno u Madridu a drugo u vatikanskoj biblioteci u Rimu, koji je, ustvari, i preveo, služeći se u osnovi izdanjem Edeltraud Werner, Liber Scale Machometi - Die lateinische Fassung des Kitab al mi'radž. Uz njega je najviše ko-

Detalj sa promocije knjige

lazi novi francuski prijevod i prvi italijanski (oba učinjena s latinskoga), a 1997. prvi engleski (sa starofrancuskoga).

U pripremi je i objavljivanje prvog njemačkog prijevoda, koji je nedavno načinila Edeltraud Werner, inače priređivačica latinskoga teksta, koji je, uz njeno dopuštenje i uz neznatne izmjene, Sinan Gudžević otisnuo i na lijevim stranama dvojezičnog dijela knjige.

Uspomena iz djetinjstva, jedan od glavnih razloga Sinanovog prevođenja Liber Scale Machometi

Zahvaljujući našoj vezanosti za vjeru i sve ono što ima veze sa njom, Sinan Gudžević, koji je djetinjstvo proveo nadomak Novog Pazara, priču o noćnom putovanju poslanika Muhammeda je ponio iz djetinjstva. Zato nije nimalo čudno što će Sinan, nakon toliko godina odsustva iz svog rodnog kraja,

Detalj sa promocije knjige

tavcima, i gledao sam svoje rođake, dok bi je slušali, kako plaču i kako se znoje, i kako danima žive u nemiru od onoga što su čuli od imama. Ti imami su bili, gledano sa ove vremenske distance, jako dobro potkovani u ovoj građi. Sjećam se nekoliko puta po-

ristio dvojezično latinsko-francusko izdanje: Besson, Gisèle/ Brossard-Dandré, Le livre de l'échelle de Mahomet – Liber Scale Machometi.

Knjiga Noćno putovanje Poslanika Muhammeda na hrvatskom jeziku izdata je u Zagrebu 2007. godine, i to u

dvije verzije: jedna je sa tvrdim koricama, na čijim se lijevim stranicama nalazi latinski tekst, a na desnim hrvatski prijevod, i druga koja sadrži samo prijevod na hrvatskom jeziku.

“Ja sam je, doista, radio iz duga prema svom djetinjstvu i za nekoliko svojih rođaka - za moga brata i svoga amidžu, da oni to pročitaju. Međutim, kako doznajem od izdavača, ta knjiga je pobudila veliko interesovanje kod čitalačke publike”, kaže Sinan Gudžević, dodajući uz osmijeh: “Pa se meni moj posao dopada više no ikad”.

Djelo zabunom vjekovima smatrano Kur'anom

Djelo Noćno putovanje poslanika Muhammeda, kako i sam prevodilac kaže, ima kulturološku vrijednost, jer se radi o srednjovjekovnom tekstu. Raširenost i poznatost pripovijesti o Noćnom putovanju Poslanika Muhammeda bila je u srednjem vijeku takva i tolika da je smatrana fundamentalnim tekstom islamske duhovnosti, a u velikom dijelu Europe stoljećima je zabunom smatrana i samim Kur'anom. U posljednje vrijeme, neki evropski filozofi Noćno putovanje Poslanika Muhammeda uspoređuju s Danteovom Božanstvenom komedijom jer postoje sličnosti u prikazima zagrobnog života. Tačnije, tezu o vezi Danteove slike zagrobnoga svijeta i muslimanske eshatologije iznio je 1919, u Madridu, španjolski arabist Miguel Asín Palacios. No, kako je Asín Palacios umro 1944, prije nalaza i prvog izdavanja Liber Scale Machometi, znanstvenik nije mogao pokazati odakle je Dante mogao steći znanja o arapskim zamišljanjima onostranosti (poznato je da Dante arapski nije znao). Teorija Asína Palaciososa naišla je na žučno osporavanje, oso-

bito kod italijanskih znanstvenika (dok se studija o podudarnostima Dantea i islamskih vjerovanja u Španjolskoj još uvijek potiskuje, u Danteovoj je

čitana na dva načina: kao vjerski tekst, s obzirom na korespondencije teksta sa islamskom religijom, i kao književni diskurs, s obzirom na

Sadržina ove knjige počiva na čudu, jednom iz kojeg proizilaze sva ostala, te se i razvija kao fantazmagorija. Na bajke više od svega podsjeća prostorno predstavljanje apstraktnih stvari. Ali dokaz da je ovo putovanje, ma koliko bilo fantazmagorično, neporeciva istina, za čovjeka vjernika nalazi se u tome što je ovo putovanje Muhammedovo pomenuto u Kur'anu, te i sam tekst ima osnove u 17 (“Hvaljen neka je Onaj koji je u jednom času noći preveo svoga roba iz Hrama časnog u Hram daleki, čiju smo okolinu blagoslovili, kako bismo mu neka znamenja naša pokazali. On, uistinu, sve čuje i sve vidi”), 53, 70, sura: Kur'an.

Detalj sa promocije knjige

domovini ona gotovo ignorirana). Paralele između Božanstvene komedije i danas dostupnog Noćnog putovanja Poslanika Muhammeda, međutim, brojne su i uvjerljive.

U Francuskoj i Italiji ponovno otkrivanje i prevođenje ove pripovijesti bili su, devedesetih godina XX stoljeća, prvorazredan kulturni događaj.

Doktor književnosti Jasmina Ahmetagić je na promociji prijevoda knjige Noćno putovanje poslanika Muhammeda sa latinskoga na hrvatski jezik, održanoj u Novom Pazaru, kazala da ova knjiga može biti

njegove vrijednosti kao književno-umjetnički tekst. Dok, gledano motivski i žanrovski, knjiga o noćnom putovanju Poslanika Muhammeda pripada književnosti.

“Fabularnu okosnicu predstavlja Muhammedovo putovanje na nebo pod vođstvom meleka Džebraila. Jedne noći Muhammedu dođe melek Džebrail, koji mu dovede krilatu životinju Burak, na kojoj Muhammed odletje u Hram jerusalemski. Ondje se ljestvama pope na nebo, gdje razgovara s brojnim drugim melekima, Božijim poslanicima, prođe

Sinan Gudžević, pjesnik i prevodilac, po obrazovanju filolog, prevodi sa starogrčkog, latinskog, njemačkog, talijanskog, portugalskog i ruskog. Među ostalima, preveo je Ovidijeve Metamorfoze, veliki dio Palatinske antologije, epigramatske grčke, latinske i novolatinske pjesnike (Kalimah, Martijal, Ausonije, Owen, Sannazaro, Pascoli), zatim latinsku klasičnu, srednjovjekovnu i renesansnu prozu (Noćno putovanje Poslanika Muhammeda; Petrarca, Pico della Mirandola, Vives), epigramatske njemačke pjesnike (Grob, Von Logau, Goethe, Schiller), kraće pjesme Fernanda Pessoa i Puškina itd.

Na italijanski je preveo (zajedno sa Raffaellom Marzano) Izbor iz pjesama Izeta Sarajlića, kao i vlastitu knjigu stihova Rimski epigrami, te stihove njemačkoga pjesnika Jochena Keltera.

Stihovi su mu prevedeni na desetak jezika, najviše na italijanski i njemački.

Putovao je, studirao i živio po evropskim i južnoameričkim zemljama. Danas živi i djeluje u Zagrebu.

Na promociji u Novom Pazaru, Sinan Gudžević je rekao da je priču o Noćnom putovanju poslanika Muhammeda preveo tako da je svako može razumjeti, te da je posebno sretan što o njoj može govoriti pred publikom kojoj je taj jezik najprimjereniji.

osam neba, vidi Allaha, Džennet, Džehennem i sazna kako će izgledati Sudnji dan. Potom se vrati kući, ispriča Kurejšijama što je vidio i dokaza im da je govorio istinu”, rekla je ona.

Jasmina je još kazala da sadržina ove knjige počiva na čudu, jednom iz kojeg proizilaze sva ostala, te se i razvija kao fantazmagorija. Na bajke više od svega podsjeća prostorno predstavljanje apstraktnih stvari. “Ali dokaz da je ovo putovanje, ma koliko bilo fantazmagorično, neporeciva istina za čovjeka vjernika”, kaže ona, “nalazi se u tome što je ovo putovanje Muhammedovo pomenuto u Kur’anu, te i sam tekst ima osnove u 17, 53. i 70. suri Kur’ana”.

Književni ili vjersku motiv

“Kada pogledamo način na koji se pripovijeda, prije svega

korišćenje formula, koje su tako premrežile ovaj tekst da se uvijek na isti način govori o istim stvarima (npr. kada je riječ o veličini predjela ili korišćenje stalnih brojeva: 70.000, 30.000, 500, hiperbole koje su na sličan način uobličene, započinjanje poglavlja istim riječima: Kad vidjeh sve ovo o čemu ste slušali, također, često se ponavlja u pripovijedanju pitanje: Je li Muhammed već poslan?, onda se nazire da nije prevashodno književna namjera ovog teksta. Tako se, npr., pri opisima, naročito kada je o ljepoti riječ, često koriste slijedeće formulacije: ...tako da to niko ne bi mogao povjerovati, ...više no što bi smrtnička usta mogla izraziti, ...srce ljudsko ne umije zamisliti, ...ne umije opisati nijedan živi stvor, ...ne postoji niko ko bi ih mogao i zamisliti, ...da to niko ne bi mogao iskazati, ...da nikada oči ljudske

nisu vidjele nešto što bi se s njima dalo uporediti. Književnost ne komunicira kroz negativne odrednice, nego kroz sposobnost da opiše upravo ono što je za većinu ljudi neopisivo, da kaže neizrecivo. U takvom postupanju prepoznajemo da su vjerske namjere pri sastavljanju ove knjige bile pretežnije od književnih. To je vjerovatno i presudilo da u književnom smislu ova knjiga bude neujednačena, da je odlikuje odustajanje od preciziranja opisa, oko traženja riječi kojima bi se konkretizovalo ono o čemu se govori, a sa druge strane dobro pronađena rješenja i poređenja, kao što je to u situaciji kada govori da se sve stavi vatre falak kao što se stravi riba kad je živu ubace na veliku vatru”, rekla je doktor književnosti Jasmina Ahmetagić obrazlažući glavni motiv knjige Noćno putovanje poslanika Muhammeda.

Pojedini motivi (o prelasku preko Sirat-mosta ili o tome kako je Muhammed od Allaha izmolio smanjenje broja dnevnih molitvi ili o džennetskim hurijama) su dobro poznati i široko rasprostranjeni u islamskoj tradiciji. Međutim, knjiga koja te motive objedinjuje na jednom mjestu do sad nije bila poznata na našem jeziku, “te stoga”, kako Jasmina smatra, “ovaj prijevod popunjava jednu ogromnu prazninu”.

Jasmina se još osvrnula na izjavu samog prevodioca da na latinskom Muhammedovo putovanje zvuči kao kršćanska vizija, te je u vezi s tim kazala: “Izborom riječi, Gudžević Muhammedovo putovanje smješta u bosansko-hercegovačko-sandžačku muslimansku tradiciju, oslanjajući se na dva razloga: (prvo) iz islamske tradicije tekst je i potekao; (drugo) upravo na tim prostorima bivše Jugoslavije Muhammedovo noćno putovanje, kao usmena pripovijest o strašnoj Sirat-čup-

riji, živi do današnjih dana. Pojedina jezička rješenja koja imaju prepoznatljivu stilogenu funkciju a koja je načinio prevodilac (birao je arahične konstrukcije: sjajoba, rekne najprvi čovjek) - jasno govore o patini teksta s kojega se prevodi.“

Dilemu, koja se - sasvim očekivano - gledano sa teološke strane, stvorila uporedo sa pojavom ovoga djela na našem jeziku, da li se Noćno putovanje poslanika Muhammeda može posmatrati kao

vjerodostojan vjerski izvor, riješio je sam prevodilac Sinan Gudžević rekavši da ova knjiga ima veću kulturološku vrijednost nego tekstualnu.

“Sama činjenica da se radi o srednjovjekovnom tekstu dovoljno govori o njegovoj relevantnosti u kulturi. Te igre sa brojevima, koje karakterišu ovo djelo, toga ima u srednjovjekovnoj književnosti, ali uloga koju je ona igrala kao književni motiv pokazuje da je doista sve rečeno. U tom smislu, ne

treba mistificirati ovu knjigu. Ona je otprilike nešto kao Hiljadu i jedna noć koja isto ove modele ponavlja, tipa: Doprlo mi je do ušiju, o svijetli care, da je Dalal Makan rekao robinji... I onda kada završava noć, Šeharzada prekide priču koju je bila započela po carevom odoberenju. Tog ponavljanja formalnog ima i u ovoj knjizi”, rekao je Gudžević u vezi sa tim.

Isra i Miradž u tradicionalnim islamskim izvorima

Priča o Isra i Miradžu nije nepoznanica Bošnjacima

Muhammed je, kako doznajemo iz islamskih tradicionalnih izvora, putovao na Buraku, nebeskoj jahalici, u pratnji meleka Džebraila od Mekke do Jerusalema.

Na putu kroz nebeske sfere, Muhammed se na prvom nebu susreo s Ademom (a.s.), na drugom sa Jahjaom (a.s.) i Isaom (a.s.), na trećem s Jusufom (a.s.), na četvrtom je vidio Idrisa (a.s.), na petom Haruna (a.s.), na šestom nebu susreo se s Musaom (a.s.). Nakon toga otvoreno mu je sedmo nebo, na kojem je vidio Ibrahima (a.s.), graditelja zemaljske Ka'be, naslonjenog leđima na nebesku Ka'bu, Bejtul-Ma'mur, u koju svaki dan ulazi 70.000 meleka i ostaju u njoj.

Najveći, najbitniji i najznačajniji dar kojeg je Muhammed sa Miradža donio svome ummetu jeste namaz...

Priča o Israu i Miradžu, noćnom putovanju Božijeg poslanika Muhammeda, nije ni malo nepoznata Bošnjacima, tim prije što se radi o muslimanima, a svako ko je musliman vjeruje da se ovaj događaj doista i zbilo. Ono što se pouzdano zna o ovom događaju jeste ono što je od Božijeg poslanika do nas preneseno pouzdanim (tevatur) predanjem, a o čemu smo imali prilike jedino pronaći u knjigama koje govore o životopisu Muhammeda, Božijeg poslanika. Na osnovu takve literature doznajemo da se Isra i Miradž svrstava u mu'džize (mu'džiza, nadnaravno djelo koje je svojstveno samo

Božijim poslanicima) koja se dogodila Muhammedu, kao Božijem poslaniku, a podrazumijeva: Isra - noćno putovanje Muhammeda od Mesdžidul-Harama (Hrama časnoga) u Mekki do Mesdžidul-Aksa'a (Hrama dalekoga) u Jerusalemu i Miradž - njegovo uzdizanje od Mesdžidul-Aksa'a do najviših nebeskih sfera. Ovo neobično putovanje dogodilo se u 27. noći mjeseca redžeba, godinu dana prije Hidžre, u vrijeme kada je Muhammed (a.s.) prolazio kroz izuzetno težak period svoje poslaničke misije. Naime, Muhammed je obavljajući svoju zadaću koju mu je Uzvišeni Allah povjerio, nailazio na

razne poteškoće, osporavanja, uznemiravanja, pa i maltretiranja. To je bila sudbina i svih Allahovih poslanika prije njega, tako da ni Muhammed nije bio iznimka u tom pogledu.

Prvo su Muhammed i prvi muslimani pune tri godine bili bojkotovani od strane mekanskih mušrika - svaka vrsta komunikacije sa njima bila je prekinuta, protiv njih je bila uvedena ekonomska, privredna, socijalna i sveopšta društvena blokada. Samo nekoliko mjeseci nakon bojkota, Muhammedu umire njegova supruga Hatidža, koja mu je bila unutarnja potpora, kod koje je nalazio smiraj i utjehu, a ubrzo zatim umire i njegov

NACIONALNE MANIFESTACIJE - SAKS 2007.

amidža Ebu Talib, koji je bio njegova vanjska potpora, ohrabrenje i zaštita. Kada je stanje u Mekki po muslimane postalo nesnošljivo, Muhammed zajedno sa Zejd ibn Harisom napusti Mekku i naseli se u Taif, gradić istočno od Mekke, nadajući se da će tamo naići na razumijevanje. Međutim, kada je stigao u grad, razdražena i nagovorena grupa ljudi ga je izvrijeđala, napala ga kamenjem i ozlijedila ga. Povrijeđen i slomljenog srca, Muhammed upućuje dovu Bogu:

"Utječem se svjetlu Tvoga lica, kojim si rastjerao tamu i uz pomoć kojeg upravljaš ovim i budućim svijetom, i molim Te, skini svoju srdžbu s mene! Obdari me Svojom milošću dok

odazivaju ljudi, tvoji rođaci, tvoji bližnji, tvoji saplemenici, odaziva ti se Onaj koji te je i poslao." U samom Kur'anu postoji jedna sura (poglavlje) koja nosi naziv "El-Isra", a u njenom prvom ajetu (rečenici) stoji:

"Hvaljen neka je Onaj koji je u jednom času noći preveo Svoga roba iz Hrama časnog u Hram daleki, čiju smo okolinu blagosloveli kako bismo mu neka znamenja Naša pokazali! - On, uistinu, sve čuje i sve vidi."

(El-Isra 1)

Ovaj ajet počinje riječima subhanellezi - što znači: "slavljen je, hvaljen je, uzvišen je Onaj koji je..." (misli se na Boga). Mufessiri kažu: "Kada god

Muhammed je, kako doznajemo iz islamskih tradicionalnih izvora, putovao na Buraku, nebeskoj jahalici, u pratnji meleka Džebraila od Mekke do Jerusalema. Tu u Jerusalemu, u Mesdžidul-Aksau, Muhammed je klanjao dva rekjata namaza tehijetul-mesdžida (nafila, ili dobrovoljni namaz koji se klanja iz poštovanja prema džamiji), nakon čega mu je Džebrail ponudio posudu sa vinom i posudu sa mlijekom. Muhammed je odabrao posudu sa mlijekom, na što mu je melek Džebrail rekao: "Odabrao si ono što je ispravno, ono što je prirodno!" Nakon toga Muhammed i Džebrail su podignuti na nebesa.

Na putu kroz nebeske sfere, Muhammed se na prvom nebu susreo s Ademom (a.s.), na drugom sa Jahjaom (a.s.) i Isaom (a.s.), na trećem s Jusufom (a.s.), na četvrtom je vidio Idrisa (a.s.), na petom Haruna (a.s.), na šestom nebu susreo se s Musaom (a.s.). Nakon toga otvoreno mu je sedmo nebo, na kojem je vidio Ibrahima (a.s.), graditelja zemaljske Ka'be, naslonjenog leđima na nebesku Ka'bu, Bejtul-Ma'mur, u koju svaki dan ulazi 70.000 meleka i ostaju u njoj.

Sa svakim od poslanika Muhammed se selamio i svaki od njih mu je izrazio dobrodošlicu i priznao ga za Božijeg poslanika. Nakon toga Muhammed je uzdignut do Sidretul-munteha'a - Konačne Perde. Tu je vidio meleka Džebraila u njegovom stvarnom melekском obliku, čuo je zvuk pera koje ispisuju ljudske sudbine, vidio je Džennet i njegove ljepote, i Džehennem i njegove patnje, o čemu Kur'anska sura "Nedžm" (13-18 ajet) govori:

"On je Džebraila i drugi put vidio, kod Sidretul-munteha'a, kod koje je džennetsko prebivalište, kad je Sidru pokrivalo

Meka

ne postignem Tvoje zadovoljstvo. Niko nema snage i moći osim Tebe."

(Zapečaćeni džennetski napitak, str. 141)

Ubrzo nakon ove dove dolazi odgovor - Bog poziva Muhammeda da posjeti nebeska carstva, čime mu je ukazana počast koja nije ukazana nijednom stvorenju, ni čovjeku, niti meleku. Poruka je bila jasna: "Ako ti se, o Muhammede, ne

Allah (dž.š.) počinje Svoj govor sa riječima 'subhane', onda iza toga slijedi nešto veliko, nešto izuzetno, nešto nadnaravno, što ukazuje da taj postupak može izvršiti samo Allah (dž.š.) i niko drugi. Riječi esra bi abdihi - 'preveo je Svoga roba' objašnjavaju nam da je to putovanje Muhammeda (a.s.) u isto vrijeme bilo i tjelesno i duhovno, jer riječ 'abd' u arapskom jeziku označava čovjeka, koji je sinteza i duha i tijela."

Džebrail je Muhammeda doveo do Sidretul-munteha'a, krajnje granice preko koje ne može preći ni najodabraniji melek, pa mu govori čuvene riječi: "Ako ti, o Muhammede, kreneš dalje - ti ćeš proći; a ako ja krenem dalje - ja ću sagorjeti u svjetlosti Allahovoj." Tako je Muhammed prešao i tu granicu i našao se u blizini Gospodara nebesa i zemlje.

ono što je pokrivalo - pogled mu nije skrenuo, nije prekoračio, vidio je najveličanstvenija znamenja svoga Gospodara."

(En-Nedžm 13-18)

Dakle, Džebrail je Muhammeda doveo do Sidretul-munteha'a, krajnje granice preko koje ne može preći ni najodabraniji melek, pa mu govori čuvene riječi: "Ako ti, o Muhammede, kreneš dalje - ti ćeš proći; a ako ja krenem dalje - ja ću sagorjeti u svjetlosti Allahovoj." Tako je Muhammed prešao i tu granicu i našao se u blizini Gospodara nebesa i zemlje. Taj susret nam je u Mevludu pjesnik divno opisao:

"Pošto je on sve proš'o i hodio,

pa je i Allaha tu noć vidio.

*Bez prilika i bes strana vidio,
Nit' se more kazat' ni znat'*

ovo.

Reče Allah: Ja sam Onaj što me najvoliš,

Ja sam Onaj što Mi ibadet činiš.

*I dan i noć što si Me ti želio,
Da Me vidiš što si ah činio.*

Hodi, dragi, razi sam od tebe ja,

sve što ima stvorio sam za te Ja."

Najveći, najbitniji i najznačajniji dar kojeg je Muhammed sa Miradža donio svome ummetu jeste namaz. Kako se u predanju navodi, Muhammedu je bilo prvo propisano klanjanje pedeset dnevnih namaza. Vraćajući se nazad, prolazio je pokraj Musa'a, koji ga upita: "Šta ti je naređeno?" Odgovori: "Klanjanje pedeset dnevnih na-

maza." Musa reče: "Tvoj ummet neće biti u stanju da to izvršava. Vрати se svome Gospodaru i moli Ga da olakša tvom ummetu." Muhammed se okrenu meleku Džebrailu, kao da od njega traži savjet. On mu potvrdno naišareti: "Da, ako ti to želiš." Džebrail ga izdignu ponovo kod Allaha (dž.š.), a Allah mu skide s dužnosti deset namaza. Poslanik se spusti do Musaa i obavijesti ga o tome, a ovaj mu reče: "Vрати se Gospodaru svome i moli ga da olakša

Svojim robovima."

Muhammed je zatim spušten u Mesdžidul-Aksa, gdje je kao imam klanjao namaz zajedno sa ostalim poslanicima, čime je potvrđeno jedinstvo Božije vjere od Ibrahima (Abrahama) do Muhammeda i neraskidiva nit između posljednjeg Božijeg poslanika Muhammeda sa poslanicima koji su prije njega bili, ali i veza svetih mjesta Mekke i Jerusalema sa najvišim nebeskim sferama.

Nakon toga je izašao iz Me-

Mesdžid al Aksa

tvome ummetu." Tako je Muhammed odlazio tamo amo, dok mu Allah (dž.š.) nije ograničio broj namaza na konačnih pet. Poslije toga, Musa ga je još jedanput savjetovao da od Allaha traži smanjenje broja namaza, ali mu ovaj put Muhammed odgovori: "Dosta sam dobio od Gospodara mog, zadovoljan sam i prihvaćam." A kada se Muhammed udaljio, javi mu se Glas: "Proveo sam Svoju odluku i olakšao

sdžidul-Aksa'a, uzjahao Buraka i vratio se u Mekku u ranu zoru. Kada je Božiji poslanik Muhammed kazivao Mekkelijama o Israu i Miradžu, oni su se čudili. Tražili su od njega da im opiše Jerusalem, znajući da on nikada ranije nije bio u tom gradu. Muhammed im je opisivao i najsitnije detalje, što je zapanjilo sve prisutne. Vjernici povjerovali su svom Poslaniku, ali nevjernici i dalje ostadoše u svom nevjerstvu.

Mr. Nadija Rebronja

Islamska simbolika u djelu "Noćno putovanje poslanika Muhammeda"

(*Noćno putovanje Poslanika Muhammeda. Kitab al-mi'radž. Liber Scale Machometi, preveo s latinskog Sinan Gudžević, VBZ, Zagreb, 2007*)

Nemoguće bi bilo da kvalitet prijevoda jednog djela potpuno procijeni neko ko nije poznavalac jezika sa kojeg je djelo prevedeno. No, ako je svaki dobar prevodilac velikim dijelom i sam autor djela koje prevodi, onda je Sinan Gudžević onoliko koliko i sam arapski spisatelj, čitaocu vodič za Miradž kao prelazak u onostrano, za poimanje metafizičkog. Od prevodioca koji prevodi spis sa islamskom tematikom, ne sa originala nego sa latinskog jezika, najviše se očekuje da sačuva ili, bolje reći, povrati islamski duh ovog djela koji se u posrednim jezicima na koje je prije latinskog tokom vijekova prevedeno (starokastiljaskom, starofrancuskom i dr.) nužno gubio. Također bi se očekivalo da taj islamski duh približi našem jeziku (kako prevodilac kaže "zvali ga kako kome drago") i našem poimanju islamske tradicije, ali na način na koji bi prijevod taj islamski duh učinio razumljivim i onom poznavaju islama i

potpuno neupućenom čitaocu. U svemu tome Sinan Gudžević uspijeva, dobro primjećujući i ona mjesta na kojima je očito da je latinski prevodilac odstupio od originala i na kojima se is-

lamski duh pomalo izgubio, kao i ona mjesta na kojima tekst sasvim odstupa od islamskog vjerovanja. Takve dijelove teksta objašnjava u svojim komentarima, ističući naprimjer da je teško prevesti spiritus Dei, kako je u tekstu

nazan poslanik Isa, nekim kur'anskim izrazom¹. Prevodilac, u nemogućnosti nalaženja boljeg rješenja, zadržava "duh Allahov njegovom riječju stvoren"², ali po-menutim komentarom ukazuje na odstupanje od islamskog duha koje će poznavalac islama odmah primijetiti. Također, u komentarima naglašava da se žena kojom je u trenutku primanja poslanstva poslanik Muhammed bio oženjen nije zvala Umihana, kako u tekstu stoji³, kao i da u Kur'anu ne postoje meleki Rafail i Izrafil koji se u ovom djelu spominju, te da je iskaz na samom kraju djela, u kom Abu Bekr i Ibn-Abbas svjedoče da je sve što je Muhammed ispričavao istina⁴, "očito dodatak iz pera prevodioca⁵, a na-

činjen je po običaju iz vremena u kojem je latinski prijevod načinjen."⁶ Takvim komentarima Gudžević je poprilično uspio ovaj prijevod približiti arapskom originalu i pretpostaviti neka

Mr. Nadija Rebronja

1. Noćno putovanje Poslanika Muhammeda, preveo s latinskog Sinan Gudžević, VBZ, Zagreb, 2007, 134.

2. Isto, 25.

3. Isto, 130.

4. Isto, 128.

5. Misleći na latinskog prevodioca.

6. Noćno putovanje Poslanika Muhammeda, 143.

odstupanja od izvornog teksta.

Prelazak u onostrano - neiscrpna je i jako česta tema u svjetskoj literaturi. Za prelazak u onostrano potreban je vodič, onaj posrednik između ovog i onog svijeta koji je neophodan da se ravnoteža između svjetova održi, da bi povratak bio moguć. Dante je za vodiča kroz Božanstvenu komediju imao Vergilija kao simbol razuma, Muhammed ima Džibrila (ili Džebraila). Gudžević u pogovoru ovom prijevodu piše o motivu putovanja na onaj svijet u klasičnom grčkom i latinskom pjesništvu, pomijajući putovanje Odisejevo, Ajnejino i Orfejevo, uz Homera, Vergilija i Ovidija, kao i "Istinu pripovijest" Lukijana iz Samostate, kao i mogućnost da je na Lukijana utjecala Poslanica o oprostjenju Abu al-'Ala al-Ma'arrija.⁷

Motiv miješanja ovostranog i onostranog, spajanja dva svijeta, postoji i u srpskoj narodnoj književnosti; u pjesmi Braća i sestra, gdje umrla brat Božijom voljom ustaje iz groba da bi posjetio sestru udatu preko mora, a njegovi vodiči u povratku na ovaj svijet su dva anđela.⁸ U većini spomenutih djela put u onostrano je priča o spojivosti ili nespojivosti dva svijeta, priča da oni koji krenu da traže istinu moraju proći kroz smrt, ili na neki način preći na onu stranu.

U orijentalnim književnostima, al-Ma'arri je najopširnije pisao o Raju i Paklu, a ti su motivi, kao i motiv Mi'radža, prisutni kod svih orijentalnih i arapskih i persijskih i turskih pjesnika. Mi'radž se uporebljava kao višeznačan simbol. Dželaludin Rumi ga u Mesnevi spominje na više načina:

- kada opisuje stremljenje ka uzvišenom cilju i razliku između uzvišenog cilja i drugih stvari koje se na putu ka njemu sreću, u stihovima: "Svrha Mi'radža bila je vidjeti Allaha; Usput je hazreti Pejgamber vidio Arš i meleke"⁹;

- ili kada govori o pameti koja će čovjeku biti učitelj i zaustavljati ga kao što je na Mi'radžu Džibril objašnjavao Muhammedu zašto se ne smije približavati previše, govoreći: "Ako samo još jedan korak učinim, izgorio sam!"¹⁰

U bošnjačkoj književnosti Mi'radž kao motiv ili simbol, pod utjecajem orijentalnih, javlja se još kod starih divanskih pjesnika. Motivi iz Mi'radža kao što su melek Refref ili Burak na kom je Muhammed putovao javljaju se i u religioznoj i u laičkoj literaturi, dok je Mi'radž imao odraza i u drugim umjetnostima, u slikarstvu i muzici, ali i u društvenom životu, jer je postojala tradicija proslave dana Mi'radža kod Bošnjaka.¹¹ Najpoznatija poema o Miradžu kod Bošnjaka je Miradžija Sabita Užičanina, dok je hronološki najstarija Miradžija pjesnika Edaije Sinana Čelebije iz Sarajeva. O Mi'radžu su pisali i pjesnici Asim Jusuf Čelebija i Mehmed

Rešid, obojica iz Sarajeva.¹² Miradž ili prelazak u onostrano kao motiv javlja se i u suvremenoj bošnjačkoj književnosti, na primjer u romanu Vječnik Nedžada Ibrišimovića, u kom glavni junak prelazi u onostrano, na Kaf planinu, a njegov vodič je hazreti Hidr. Taj motiv se može naći i kod mlađih bošnjačkih autora, na primjer u romanu Ko je zgazio gospođu Mjesec Asmira Kujovića, u kom glavnog junaka Jasmina kroz onostrano

vodi Nastasja Kinski, dok se posljednje poglavlje tog romana zove upravo Mi'radž, noćno putovanje, a predstavlja simboličko zao kruživanje i postizanje ravnoteže u čitavom romanu.

Gudžević u pogovoru svog prijevoda pominje teoriju arabiste Tobiasa Nunlista da je Mi'radž indirektan odgovor čovjekov na Ademov pad iz Dženneta na početku vremena.¹³ Ako je Adem izišao iz Dženneta zbog svoje grešnosti, onda je Muhammed otišao na Mi'radž zbog svoje

7. Sinan Gudžević, Latinski Kitab-al mir'adž, u: Noćno putovanje Poslanika Muhammeda, 152.

8. Vuk Karadžić, Braća i sestre, Srpske narodne pjesme, knjiga druga, Prosveta-Nolit, Beograd, 1987, 37-40.

9. Dželaluddin Rumi, Mesneviya II, Ljiljan, Sarajevo, 2002, 234.

10. Dželaluddin Rumi, Mesneviya I, Ljiljan, Sarajevo, 2003, 106.

11. Fehim Nametak, Teme, motivi i simboli u pjesmama divanskih pjesnika iz Bosne i Hercegovine, u: Divanska književnost bošnjaka, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1997, 99.

12. Isto.

NACIONALNE MANIFESTACIJE - SAKS 2007.

pokornosti, kao ravnotežu ljudske grešne prirode postigao čistotu. Muhammed je po islamskoj tradiciji živi Kur'an, on je oličenje onoga što svaki vjernik treba da bude. Muhammed se na Mi'radžu približio Allahu, onako kako će mu se svaki vjernik približiti ako bude na svom putu uzeo Muhammeda za vodiča. Mali mi'radž svakog vjernika je njegova molitva, i tada je on najbliži Bogu, a to približavanje Bogu je osnovna islamska simbolika Mi'radža. U sufijskoj filozofiji naglašeni su stepeni duhovnog napretka kojima se postiže konačna blizina Allahu.

Zanimljiva bi bila i teološka analiza ovog djela, koja bi pokazala koliko se ovaj tekst poklapa sa predanjima islamske tradicije o Mi'radžu. No, laički pristup analizi Noćnog putovanja Poslanika Muhammeda otkriva njegov književni značaj i fascinantnu simboličku vrijednost. Poslanika Muhammeda u ovom spisu na Mi'radž vodi Džebrail, koji kao i u drugim djelima ove tematike predstavlja ravnotežu između svjetova, vodiča koji je potreban da bi se onostrano doseglo. Poslanik se od Mekke do Mesdžidul-Aksa uzdiže na životinji po imenu Burak, a latinski prevodilac za tu riječ kaže da znači "muško mladunče patke ili malene guske". Pojava da se bićima vezanim za ne-

besa, koja odvede junake na nebo ili žive na nebesima, daje izgled pticolikih fanstastičnih bića, u književnosti je česta. Također, svi meleki na koje Poslanik nailazi prolazeći kroz nebesa imaju perje ili bar neki pernat dio tijela. Pero simboliše istinu koja se mora uzdići, lahkoću, nebo, visinu, prostor, let u druga carstva, dušu, buđenje duše, duhovno uzdizanje.¹⁴ Dok Poslanik putuje na Buraku, dozivaju ga glasovi na koje se on ne osvrće, a ti glasovi predstavljaju zakone judejske i hrišćanske; zatim ga doziva žena obučena u lijepe šarene haljine, na koju se on opet ne osvrće, a koja predstavlja ovaj svijet. Lijepa žena, kao simbol iskušenja ovog svijeta, jedan je od najčešćih simbola u orijen-

talnim književnostima, pogotovo kod sufijskih pjesnika. Ovaj simbol je izražen, na primjer, kod Rumija i Attara, ali i kod svih ostalih sufijskih pjesnika, a prihvaćen je i u suvremenoj književnosti. Attar u djelu *Govor ptica* piše o šejhu koji je izgubio vjeru jer se zaljubio u lijepu hrišćanku¹⁵, a Rumi u *Mesneviji* ima priču o caru koji se zaljubio u robinju gdje robinja simbolizuje razne niske prohtjeve koje čovjek ima u ovozemaljskom životu.¹⁶

Od Mesdžidul-Aksa do prvog neba Poslanik se penje ljestvama koje "bijahu stvar ljepša od svega što je oko ikad vidjelo"¹⁷, prva prečaga od rubina, druga od smaragda, treća od bisera a svaka slijedeća od dragog kamenja. Ovo uspinjanje simbolizuje duhovni napredak vjernika, a svaka prečaga jedan stepen duhovnog uzdizanja, tj. čišćenja, koje se postiže duhovnim odgojem, što islamska filozofija jasno definiše.

Svaka prečaga je od dragog kame-nje, što treba da uputi na vrijednost ovog duhovnog uzdizanja, i svaki je naredni kamen sve vredniji, kao što je duša na određenom stepenu sve uzvišenija i čistija.

Mnoge stvari koje Muhammed vidi kada se popne na nebesa su prekrivene dragim kamenjem. Sve je to simbol dragocjenosti onog svijeta i upućuje da je na njemu

jedino bogatstvo. Drago i poludrago kamenje ima značajnu ulogu u arapskoj tradiciji i vjerovalo se u njegovo magnetsko ljekovito dejstvo, pa je zato u orijentalnoj nošnji često dragi kamen prišiven na kape ili turbane. Osim dragog kamenja, čitav prostor nebesa je ukrašen zlatom, srebrom; opis nebesa je vrlo bogat, živopisan, pomalo kitnjast. Pejzaži, drveće, cvijeće također su okićeni draguljima. Pejzaž u arapskoj književnosti, u staroj književnosti, a zatim i u kasnijim periodima, vrlo je specifičan. Orijentalista Fehim Barjaktarević ističe specifične opise ranog buđenja pustinje, oluje, večeri i noći, kao i pojavu da se ne opisuje priroda kao cjelina, već njeni pojedinačni dijelovi

13. Sinan Gudžević, *Latinski Kitab-al mir'adž*, 153.

14. Dž. K. Kuper, *Ilustrovana enciklopedija tradicionalnih simbola*, Prosveta-Nolit, Beograd, 1986, 129.

15. Ferididdin Muhamed Attar, *Govor ptica*, Kulturni centar I.R. Iran, Sarajevo, 2003, str. 79.

16. Dželaluddin Rumi, *Mesnevija I*, 21.

17. *Noćno putovanje Poslanika Muhammeda*, 16.

ili sasvim sitni detalji¹⁸. Pejzaži u Noćnom putovanju Poslanika Muhammeda su nužno drukčiji, jer se opisuju nebesa; umjesto pustinje, posvuda su draguljima i zlatom prekriveni predjeli, ispunjeni mirisima mošusa i ambre, ali je to isticanje detalja i zapostavljanje cjeline prisutno. Slični su u arapskoj književnosti i opisi životinja. Arapski pjesnik Imr al-Kajs u svojim stihovima opisujući konja opisuje detaljno svaki njegov dio koristeći stalno poređenja:

Slabine su mu kao u gazele, a noge kao u noja;

Kas mu je kao u vuka, a galop kao u lisice¹⁹.

U Noćnom putovanju Poslanika Muhammeda, opisi nebeskih bića na isti način su detaljni i iskazani kroz poređenja, na primjer: "A ta životinja bijaše takva da se izgledom činjaše veća od magarca, a manja od mazge. Lice joj bijaše ljudsko, dlaka joj bijaše sva od bisera, griva sva od smaragda, a rep od rubina, dok joj oči bijahu uistinu sjanije od sunca. Noge i kopita joj bijahu kao u kamile."²⁰ Ili: "A s desne strane onog velikog meleka bijaše mnogo drugih meleka, svaki crniji od crnila, s očima crvenim kao vatra, s glasom jačim od grmljavine, a smrdljivi bijahu preko svake mjere."²¹

Opisi nekih meleka na koje poslanik nailazi izrazito su simbolični:

/.../ produžih dalje te vidjeh jednoga drugog meleka čija jedna polovina bijaše od vatre, a druga od snijega. Tako bijaše stvoren da vatra ne mogaše istopiti snijeg niti snijeg mogaše ugasi vatra. Taj melek, hvaleći Allaha, govoraše: "Blagoslovljen da si, Allahu, ti koji si vatru i snijeg ovako združio. Pa kako si ih međusobno združio, molim ti se da se udostojiš te da isto tako združiš srca onih naroda koji su tebi pokorni."

Ovaj melek simbolizuje pomirenje, sredinu, jer islam je vjera sredine. On moli za jedinstvo

različitih naroda, koje je teško zamislivo kao i spajanje vatre i snijega, jer Muhammedu nije primljena dova kojom je molio za jedinstvo ummeta. Istovremeno, ovaj melek je privlačnost i sinteza suprotnih sila, postizanje ravnoteže kroz suprotno, što može imati filozofsku ili naučnu konotaciju.

Poslanik prolazi kroz sedam nebesa i na svakom od njih sreće neke Božije poslanike. Svaki od njih mu daje neku vijest ili neki savjet, što simboliše prenošenje duhovnog iskustva, nastavljanje poslanstva, jer Muhammed je posljednji Božiji poslanik, onaj koji konačno zaokružuje vjeru.

Meleki koje Muhammed dalje sreće takođe su simbolično opisani. Meleka na prvom nebu ima sedamdeset hiljada, "svaki imaše se-

damdeset hiljada glava, svaka glava sedamdeset hiljada rogova, svaki rog sedamdeset hiljada čvorova, svaka glava sedamdeset hiljada usta, svaka usta sedamdeset hiljada jezika, svaki jezik zna vaše sedamdeset hiljada govora i svaki hvaljaše Allaha sedamdeset hiljada puta na dan."²² To ima za cilj da iskaže raznolikost i brojnost Allahovih stvorenja, kao i da bez obzira na nju svi slave Allaha. Ovdje je izražena i simbolika broja "sedamdeset hiljada", koji se u čitavom djelu najviše puta koristi da iskaže višeslojnost, kompleksnost i neizmjernost. Opisi meleka i svih nebeskih bića na koje Poslanik Muhammed nailazi, kao da podsjećaju na Borhesovu fantastičnu zoologiju.

Na trećem nebu meleki su poredani u povorke, zbijeni tako da se ni dlaka među njih ne bi mogla smjestiti; toliko pokorni da ako bi se neki pomakao prema istoku ili zapadu, nijedan od njih se ne bi pomaknuo s mjesta sve dok se taj ne bi vratio, niti bi se vrsta iz koje se taj izmakao imalo razjednačila. "A povorke spomenute hodahu sve ukруг, hvalu iskazujući

18. Fehim Bajraktarević, Pejzaž u staroj arapskoj poeziji, kopija teksta, biblioteka seminara za Orijentalnu filologiju, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, inv. br. 277, FB II.

19. Isto.

20. Noćno putovanje Poslanika Muhammeda, 12.

21. Isto, 17.

22. Noćno putovanje Poslanika Muhammeda, 24.

NACIONALNE MANIFESTACIJE - SAKS 2007.

Allahu i blagosiljajući njegovo ime časno.”²³ Ovaj opis upućuje na islamsku simboliku kruga, koja se vezuje za kruženje hadžija oko Kabe, ali i za kružni ples mevlevijskih derviša. U oba slučaja, kruženje simbolizuje kruženje oko ose, kruženje Zemlje, planeta i drugih nebeskih tijela, kruženje čitavog univerzuma oko uzvišenog Apsoluta, koji na taj način taj božanski Apsolut veliča i slavi.

I ovi i svi meleki na koje Muhammed nailazi na neki način simbolički predstavljaju neki vid pokornosti Bogu ili neki način približavanja njemu. Na šestom nebu su, npr., meleki okićeni draguljima, sa oružjem koje blješti, a oni su Allahova posluga, što bi trebalo da uputi na značaj služenja (hizmeta) vjernika jednih drugima, kojem se poseban značaj pridaje u islamskim mističkim redovima. Meleki koji drže Allahovo prijestolje ne znaju koliko su blizu Allahu niti koliko su mu daleko, kao što ni pravi vjernik nikad ne zna koliko ima dobrih djela niti koliko je čišćenjem od grijeha uspio da se približi Bogu. Isti ti meleki imaju svaki po šest krila, dva koje drže prijestolje, dakle da obavljaju svoju dužnost, dva da slave Allaha, jer nijedno postojanje nema smisla ako nije u slavu Božiju, i dva da pokrivaju sebi lica, što upućuje na značaj stida u pokornosti, kao i to da čak ni toliko pokorni i bezgrješni meleki ne mogu direktno, očima, spoznati Boga. Najveća spoznaja je spoznaja srcem, i o tome se govori u 49. poglavlju kada Allah poziva Muhammeda da mu se približi i daje mu da vidi srcem, a zatim da mu se još približi i “daje mu svu nauku“. To ukazuje na vjerovanje da će onaj koji slijedi

Muhammeda u približavanju Bogu uspjati da istinu vidi srcem. O srčanom vidu govori islamska filozofija, i za mnoge njene velikane i pjesnike se smatralo da su kroz pokornost Bogu uspjeli do-stignuti stepen kada su mogli da vide srcem. Ovo djelo dotiče mnoge aspekte islamske filozofije, pa tako i ideje o samospoznaji, o kojima govorio Al-Gazali u djelu Ihja ilmuddin: “Ključ spoznavanja Boga je samospoznaja”²⁴. O tome se u Noćnom putovanju Poslanika Muhammeda govori u 65. poglavlju, kada se govori o pokornosti zakonu: “I znajte da najveća pokornost zakonu koja postoji je da čovjek upozna samoga sebe. Jer, ko sebe sama poznaje, poznaje dobro i sve drugo.”²⁵

Najfascinantnije poglavlje ovog djela je ono u kome Muhammed razgrće pregrade od zavjesa i približava se Bogu samom. Sedamdeset hiljada velova koji odvajaju od Allaha, motiv su mnogih orijentalnih pjesnika. U samom Allahovom prijestolju su četiri tvari: vatra, vazduh, voda i zemlja.²⁶ Islamska filozofija iznosi teoriju o četiri osnovna elementa Anasiri-erbea, od kojih se sastoji materijalni svijet i koji su Božiji robovi, živi su i izvršavaju Božije naredbe.²⁷ O tome govori i Dželaluddin Rumi u svojoj Me sneviji, u stihovima: “Vjetar (zrak), zemlja, voda i vatra su robovi (Božiji). Za nas su mrtvi, a kod Boga - oni su živi.”²⁸ Taj motiv se javlja i u staroj bošnjačkoj poeziji, npr. kod Abdulvehaba Ilhamije u stihovima: “Pogledaj djela Božija - zemlja, nebo, četiri elementa / Pogledaj Allahovo zrno u džinima, melekima i ljudima.”²⁹

Kao čest simbol u orijentalnim književnos-

23. Isto, 27.

24. Al-Gazali, O samospoznaji, Zlatni zmaj, Beograd, 2003, 33.

25. Noćno putovanje Poslanika Muhammeda, 97.

26. Noćno putovanje Poslanika Muhammeda, 38.

27. Dželaluddin Rumi, Mesnevija I, 385.

28. Isto, 86.

29. Muhamed Hadžijamaković, Ilhamija. Život i djelo, El-Kalem, Sarajevo, 1991, 88.

tima, u Noćnom putovanju Poslanika Muhammeda spominje se i vino, ono vino koje će proticati kroz Džennet/ Raj i koje će stanovnici Dženneta/ Raja piti. Vino je još jedan od simbola koji nijedan od mističkih pjesnika nije izostavio, a po njemu su najpoznatije Rubaije Omera Hajjama i Divan Hafiza Širazija, kao i Divan Šemsi Tabrizi Dželaluddina Rumija. Ono simbolizuje uzvišenu ljubav, opijenost ljubavlju prema Bogu. Međutim, u Noćnom putovanju Poslanika Muhammeda vino ima nešto drukčiju simboliku. Muhammed odbija da pije iz posude sa vinom, a Džebrail mu nakon toga objašnjava da vino predstavlja ludost koja nagoni čovjeka na svakojake nečiste stvari i da će, zahvaljujući njegovom odbijanju, njegov narod biti sačuvan od te ludosti.³⁰

Simbolika vina je ovdje u odnosu na mnoga druga filozofska djela potpuno različita, čak suprotna.

Sve ovo ukazuje na višeslojnu simboliku Noćnog putovanja Poslanika Muhammeda, kao i na srodnost sa simbolikom drugih velikih djela orijentalnih književnosti, tako da se može pretpostaviti da je ovo djelo koje najtemeljnije opisuje Mi'radž Božijeg Poslanika moglo imati utjecaj ili biti nadahnuće na neka kasnije nastala književno-filozofska djela islamskog svijeta. Pored poznatog mišljenja o utjecaju ovog djela na Dantea, direktno ili indirektno, ovaj spis o doticanju onostranog i preplitanju svjetova mogao je utjecati i na druga djela svjetske književnosti i na mnoge savremene autore.

LITERATURA:

1. *Noćno putovanje Poslanika Muhammeda*, preveo s latinskog Sinan Gudžević, VBZ, Zagreb, 2007.

2. *Abu al-la al-ma'arri, Poslanica o oproštenju*, Matica Srpska - Novi Sad, Mislav - Skopje, Mladost - Zagreb, Pobjeda - Titograd, Prosveta - Beograd, Svjetlost - Sarajevo, 1979.

3. *Al-Gazali, O samospoznaji*, Zlatni zmaj, Beograd, 2003.

4. *Asmir Kujović, Ko je zgazio gospođu Mjesec*, Vrijeme, Zenica, 2005.

5. *Dž. K. Kuper, Ilustrovan enciklopedija tradicionalnih simbola*, Prosveta-Nolit, Beograd, 1986.

6. *Dželaluddin Rumi, Divani Šemsi Tabrizi, Bemust*, Sarajevo, 2005.

7. *Dželaluddin Rumi, Mesnevija I - II*, Ljiljan, Sarajevo, 2003.

8. *Fehim Bajraktarević, Pejzaž u staroj arapskoj poeziji*, kopija teksta, biblioteka seminara za

Orijentalnu filologiju, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, inv. br. 277, FB II.

9. *Fehim Nametak, Teme, motivi i simboli u pjesmama divanskih pjesnika iz Bosne i Hercegovine*, u: *Divanska književnost bošnjaka*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1997.

10. *Ferididdin Muhamed Attar, Govor ptica*, Kulturni centar IR Iran, Sarajevo, 2003.

11. *Hafez Širazi, Sedamdeset sehura sa Hafezom*, prevod Ahmed Ananda, Buybook, Sarajevo, 2004.

12. *Muhamed Hadžijamaković, Ilhamija. Život i djelo*, El-Kalem, Sarajevo, 1991.

13. *Nedžad Ibrišimović, Vječnik*, Svjetlostkomerc, Sarajevo, 2006.

14. *Omer Hajjam, Rubaije*, prevod Dr Fehim Bajraktarević, Rad, Beograd, 1964.

15. *Vuk Karadžić, Braća i sestre*, knjiga druga, Prosveta-Nolit, Beograd, 1987.

30. Noćno putovanje Poslanika Muhammeda, 81-82.

Хоџић: Муфтија има паравојску

ПОЛИТИКА

Фуад Хоџић, оптужени у процесу против 15 муслимана из Рашке области, изјавио је у наставку суђења пред Специјалним судом да новопазарски муфтија Муамер Зукорлић предводи паравојску у том граду и да се његови телохранитељи крећу наоружани аутоматским пушкама, под окриљем тамошње полиције.

„Они носе панцире, возе ципове. Бацају бомбе људима на куће, нападају, истерују из џамија. Једног човека су на бичкљу полили бензином и запалили. Муфтија се хвали да је најбољи стрелац у Србији и да нико у Влади Србије не може да га заустави. Он је мафијашки бос, а не верски представник, он је зоро-представник вере, момак у успону”, рекао је Хоџић.

На питање председавајућег судије Милана Ранића да објасни разлог неслагања између муфтије и следбеника ехли-

сунета, којем он припада, оптужени је изјавио да је њихов покрет одбио да се одрекне обележја вере, широке одеће, кратких панталона и дугих брада. Он је закључио да власт подржава муфтију без икаквог разлога, иако је муфтија тај који у Новом Пазару спроводи репресију. Тврди да полиција зна да су Зукорлићеви људи наоружани, али да не чини ништа да им оружје одузме.

„Није ме страх да ме убије, бојим се да ме не понизи. Ми смо поносни што смо муслимани и желимо тако да изгледамо. Ако хомосексуалац може тако да се декларире, зашто ја не могу.”

Хоџић је изјавио да је Зукорлић направно злочиначко удружење са политичким циљевима. Рекао је да је у хијерархији знад муфтије једино босански реис, али да њега „муфтија не ферма два посто”.

Петооптужени Мирсад Прентић, чији

је брат Исмаил Прентић убијен приликом хапшења, негирао је редом наводе оптужнице. Видно узбуђен и повишеног тона, Прентић је рекао да ни његов брат ни он нису аутори филма који промовише бомбаше самоубице, у којем је представљен напад на две новопазарске џамије. Филм је, према оптужници, нађен у компјутеру покојног Исмаила Прентића, а Мирсад Прентић тврди да се на необјашњив начин појавио током истраге.

„Тај филм није постојао, ово је немогуће! Мој брат није умео да направи те ефекте. У једној од тих џамија умрла је сестра мог оца током молитве, а у другој је Исмаил обавио прву молитву. Зар да тако важне џамије мој брат одреди као циљ”, рекао је Прентић.

Он је изјавио да је био са Фуадом Хоџићем, када их је у повратку са планине Нинаје ухапсила полиција, током молитве крај пута. **Д. Чарнић**

MANJINE
Predstavljen zakon
U Skupštini Srbije je predstavljen Nacrt zakona o zaštiti nacionalnih manjina koji predviđa formiranje opštinskih saveta za nacionalne manjine i jedinstveni birački spisak pripadnika manjina. Nacrt zakona uradila je nevladina organizacija Centar za istraživanje etniciteta.

27. 10. 2007.

IZBORI
Počelo štampanje listića
U štampariji „Službenog glasnika” juče je počelo štampanje glasačkih listića za predsedničke izbore, zakazane za 20. januar. Prema odluci RIK, glasački listić je bele boje i biće štampan na osam jezika - albanskom, mađarskom, slovačkom, rusinskom, ukrajinskom, bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku, na cirilici i latinici, ekavici i ijekavici. Pravo glasa ima 6.692.350 birača, ali će biti štampano jedan odsto više listića zbog mogućnosti štamparske greške, kao i glasanja u inostranstvu.

10. 01. 2008.

Kurir 12. 10. 2007.
Kurir 28. 12. 2007.

Ministarstvo vera Zukorlić gazi verska prava
BEOGRAD - Ministarstvo vera Srbije optuzilo je juče Mesihat Islamske zajednice u Srbiji, na čijem je čelu muftija Muamer Zukorlić, da "samovoljno ograničava i bezobzirno gazi verska prava svih muslimana".
"Neko ko izbacuje decu iz medrese samo zato što njihovi roditelji nisu odani glavnom muftiji, neko ko poziva vernike da brane džamije od muslimana, neko ko se hvali da neki muslimani ni u jednom verskom objektu ne mogu da organizuju bilo kakvu svečanost, već im ostaju na raspolaganju gradski trgovci i sportske hale, taj samovoljno ograničava i bezobzirno gazi verska prava svih muslimana", navedeno je u saopštenju Ministarstva vera.
Ono je energično odbacilo "neosnovane, nepravedne i neodgovorne optužbe" koje je na račun Ministarstva i Vlade Srbije uputio muftija Zukorlić čestitajući muslimanima Bajram. (BETA)

Званично
Адем Зилкић реису-л-улема
У београдској Бајракли џамији уручена је повеља Адему Зилкићу, који је тим свечаним чином званично постављен за реису-л-улему Исламске заједнице Србије.
Исламска меншуре којом се реису-л-улеми шеријатски правно предаје овлашћење да заступа ИЗС и преузме све одговорности за муслиманске вернике, уручена је Зилкићу у присуству преко 60 имама из Санџака, Прешева и Војводине.
Свечаности су присуствовали и представници Српске православне цркве, Београдске надбискупије Католичке цркве, Јеврејске заједнице Србије коју је представљао врховни рабин Исак Асијел, као и чланови дипломатског кора у Београду.

Neposredni izbori za savete manjina

Beograd - Centar za istraživanje etniciteta predstavio je juče u Skupštini Srbije Model zakona o zaštiti nacionalnih manjina kojim se predviđaju neposredni izbori za opštinske savete nacionalnih manjina i poseban birački spisak na jeziku manjine. Profesor Pravnog fakulteta u Novom Sadu Marijana Pajvančić je objasnila da bi ti saveti potom na skupštini, kao elektori, birali Nacionalni savet nacionalnih manjina.

- Aktivno biračko pravo bi imali svi koji se na lični zahtev upišu u poseban birački spisak, vođen kao jedinstven birački spisak na jeziku nacionalne manjine - rekla je Marijana Pajvančić.

Potpredsednik Skupštine Srbije Esad Džudžević ocenio je da je najveći problem nerešeno pitanje izbora nacionalnih saveta nacionalnih manjina, kao i nepostojanje fonda za njihovo finansiranje. Džudžević je rekao da je izmenama zakona ukinut cenzus za stranke i koalicije nacionalnih manjina.

- Neophodno je doneti zakone kojima bi se regulisao izbor i nadležnosti saveta nacionalnih manjina, službena upotreba jezika i pisma, obrazovanje na jezicima manjina, zaštita kulturne baštine, kao i set zakona vezanih za informisanje na jezicima manjina - rekao je Džudžević. **FoNet**

Danas

27. 10. 2007.

15. 11. 2007.

ПОЛИТИКА

Тутић: Више волимо Србију него Босну

То што Сарајево и Ријасет Исламске заједнице у БиХ сматрамо духовним центром муслимана не даје ником право да нас сврстава у непријатеље Србије, каже председник Сабора Исламске заједнице у Србији Хајро Тутић

Нови Пазар – Нема већег раскола међу муслиманским верницима у Санџаку после покушаја разбијања Исламске заједнице у Србији стварањем паралелне исламске заједнице Србије са такозваним реис-ул-улемом Адемом Зилкићем на челу, каже потпредседник Мешихата Исламске заједнице у Србији и новосадски муфтија Решад Плојовић. Он је гостујући на новопазарској Бошњачкој телевизији рекао да су последњи догађаји у Исламској заједници утицали на то да се верници још више зближе и постану још одлучнији у пружању подршке главном муфтији Исламске заједнице у Србији Муамеру Зукорлићу у очувању Исламске заједнице са њим на челу.

Председник Сабора Исламске заједнице у Србији Хајро Тутић сматра да се то што ова заједница и муслимани Санџака свој духовни центар виде у Сараје-

ву злоупотребљава како би се челници ове верске заједнице сатанизовали.

– Административно Исламска заједница у Србији је аутономна и у свему поштује законе државе Србије. Реч је само о нашој духовној вези са Сарајевом. Нико на основу тога не може да доведе у питање наш патриотизам и да нас гура међу непријатеље Србије, јер ми то нисмо и више волимо своју државу него БиХ – рекао је Тутић.

На јучерашњој конференцији за новинаре председник Меџлиса (општинског одбора за Нови Пазар) Сеад Шаћировић је рекао да муслимански верници неће изазивати никакве инциденте, али да ће Исламска заједница у Србији искористити сва правна и демократска средства да сачува Алтун-алем џамију. Он је рекао да се на улици испред џамије на молитву окупљају углавном активисти СДА Сулејмана Угљанина „који имају задатак да створе проблеме“.

– И то је део петнаестогодишњег напора Угљанина да од Исламске заједнице створи свој сервис, јер зна да је пола сата худбе (беседе имама пред верницима после молитве) ефектније од било ког медија – рекао је Шаћировић.

Председник Сабора Исламске заједнице у Србији је истакао да Исламска заједница у поступку реновирања ове џамије следи упутства републичког Завода за заштиту споменика. **С. Бакрачевић**

IZBOR
IZ ŠTAMPE

вечерње

НОВОСТИ

У НОВОМ ПАЗАРУ БОСАНСКИ ОБАВЕЗАН?

ПОСЛЕ састанка са директорима основних школа у Новом Пазару, општински координатор за образовање Садик Угљанин изјавио је у Бошњачком националном већу да постоји предлог за увођење босанског језика и у пети разред основне школе, као и да овај изборни предмет "прерасте" у обавезан изборни предмет. На тај начин, нагласио је Угљанин, босански језик добио би равноправан третман са осталим наставним предметима.

– У неким школама мањи број бошњачке деце учи босански, а то је због неинформисаности њихових родитеља и дошог претјупа учитеља који деци и родитељима нису приближили овај језик - нагласио је Угљанин.

Председница Одбора за образовање при Бошњачком националном већу Муратка Фетаховић, истакала је да су створени сви потребни услови за квалитетну наставу босанског језика са елементима националне културе: да је обезбеђен стручан наставни кадар, да су штампани и објављени наставни планови и програми од првог до петог разреда, да су штампани уџбеници од првог до четвртог разреда, да је у припреми и уџбеник за пети разред, да су штампани и приручник за лектуру, правопис и граматика босанског језика.

У неким новопазарским школама за босански језик определила су се скоро сва бошњачка деца, а у неким само 25 одсто ђака бошњачке националности. Настава босанског успешно се изводи и у школама на подручју сјеничке и тутинске општине. ■

М.Н.

15. 11. 2007.

ПОЛИТИКА

Испраћај верника на хаџилук у Меку Реис-ул-улема Исламске заједнице Србије Адем Зилкић поново је јуче позвао вернике на помирење, истакавши да су они браћа који морају заједно да живе и да не дозволе „да крв потече од муслиманске руке“. „Пружамо обе руке и чекамо да их друге пруже“, рекао је Зилкић у препуној Хали спортова, обраћајући се верницима који су дошли на традиционални испраћај ходочасника у Саудијску Арабију. Зилкић је поручио да се Исламска заједница Србије „неће клањати ни Београду ни Сарајеву, већ само Богу“, прецизирајући да су, као је рекао, овдашњи муслимани духом и традицијом везани за Босну, али да се не може занемарити чињеница да живе у Србији. Испраћају у Новом Пазару присуствовали су председник Општине Сулејман Угљанин и амбасадор Индонезије у нашој земљи Мухамед Абдул. Фото: Танјуг

БЕЛИ, НА ОСАМ ЈЕЗИКА

ШТАМПАЊЕ гласачких листића на којима ће 6.692.350 бирача моћи да заокружи фаворита у председничкој изборној трци почело је јуче у штампарији „Службеног гласника РС“, а мора да буде завршено до недеље.

На листићима су имена девет кандидата за шефа државе: Томислав Николић (СРС), Југослав Добричанин (РС), Борис Талић (ДС), Велмир Илић (НС), Иштван Пастор (МК), Маријан Ристичевић (НСС), Чедомир Јовановић (ЛДП), Милутин Мркоњић (СПС) и Миланка Карић (ПСС).

Листићи ће, овог пута, бити бели и штампани на осам језика - српском, хрватском, босанском, мађарском, словачком, русинском, украјинском и албанском, на ћирици и латиници.

Почетку штампања присуствовали су председник Републичке изборне комисије Соња Бркић и чланови РИК, а, иначе, штампању, бројању и паковању гласачких листића имају право да присуствују представници свих странака које имају кандидате на

овим изборима. Сваки гласачки листић заштићен је воденим жигом, а шпир је специјално за ову намену увезен из Пољске. Иначе, штампање целокупног изборног материјала, образаца и листићика са бирачких места коштаће око 40 милиона динара. Контролни лист је у боји „тамне кајеије“ и служи за проверу исправности гласачке кутије. Овај листић увек се убацује први у гласачку кутију, док је она још празна и морају да га потпишу сви присутни чланови и заменици чланова бирачког одбора.

Иначе, бирачи у Великој Британији, САД, Португалу и Канади који имају право гласа бираће председника - дан раније. Због временске разлике, тамо ће биралишта бити отворена 19. јануара, од селам до 20 часова. Избори за председника Србије одржавају се у 36 држава широм света, а гласаће се, као и до сада, углавном у амбасадама и генералним конзулатима. Највише бирачких места у иностранству, чак селам, биће отворено у Црној Гори. ■

P. O.

вечерње

НОВОСТИ

15. 11. 2007.

**IZBOR
IZ ŠTAMPE**

ПОЛИТИКА 26. 12. 2007.

10. 01. 2008. Зилкић и Јусуфспахић честитали нову годину муслиманским верницима

Реис Исламске заједнице Србије Адем Зилкић честитао је јуче свим муслиманским верницима нову хиџретску годину уз жељу да она донесе радост и мир. „Сада када смо на прагу 1429. хиџретске године, освежавајући сећања на то тешко време које је слично данашњем, сви муслимани широм света ће 10. јануара 2008. године обележити овај важан датум и догађај“, навео је Зилкић у честитки.

У име Ријасета Исламске заједнице и своје лично име, честитам нову хиџретску годину уз молбу створитељу свега што постоји да ова година донесе радост и мир свим људима на овој планети, навео је Зилкић.

Муфтија србијански Мухамед Јусуфспахић честитао је у име Мешихата србијанског нову хиџретску годину свим муслиманским верницима, молећи Бога „да нас оснажи у њој и подари нам свако добро“. „Хиџра је прекретница и трајна порука вернику како пронаћи пут у приликама када му се учини да су све капље затворене и да су око њега само мрак и незнање“, наводи Јусуфспахић у честитки верницима.

Досезање узвишених циљева које је поставио Створитељ тражи од оних који верују да савладају све препреке и искушења, да би се на основу тога вредновала и степеновала њихова дела, истакао је он. **Бета**

Бошњачко национално веће тражи помоћ

Нови Пазар – Бошњачко национално веће затражило је од Министарства културе и медија да финансијски подржи културне манифестације и рад националних институција Бошњака у Србији. Како је саопштило Бошњачко национално веће, на састанку са министром Војиславом Брајовићем и помоћником за медије Драганом Јањићем у Београду било је речи о унапређењу свеукупне културе и традиције саничакних Бошњака. „Посебно је било речи о заштити културне баштине и објектима који су од стране Бошњачког националног већа одређени као приоритети“, наводи се у саопштењу.

Додаје се и да је посебна пажња посвећена штампаним и електронским медијима на бошњачком језику. **Бета**

ТУТИН, ДОНЕДАВНО НАЈСИРОМАШНИЈА ВАРОШ У СРБИЈИ, ДАНАС ВЕЛИКО ГРАДИЛИШТЕ ИЗ КАСАБЕ У ЕВРОПУ

Очекују аутопут, аеродром, засификацију... Зауствљен одлазак жићеља

До пре неколико година Тутин је био најсиромашнија општина у Србији без путева, телефона, привредне инфраструктуре, перфективне... У потрази за бољим животом, са овог дела Пештера вистом се одлазило, углавном у иностранство, пут Босне и у пензионерску Србију. У успаваној касабн главна вест година-

во "на сваком брду", а фабрике попут "Даласа", "Елана" и "Јасена" водили су провинцијални нацистата не само у Србији и бившој Југославији већ и на Балкану. Стазе су и сеобе, велики број гастарбајтера новим заради на Јадалу улаже у ролни крај.

Највећу тлстугу за преролод овог ллпштинлјама за-

ВУКОБ ШТУРМОВИЋ

својих "успаваних сутрашња", сарађиом са Владом Србије и уз помоћ међународне заједнице "отпнсаии" Тутин ушнн једном од најбржих гиниојих општина у држави.

Најтеже је било убспити грађане да и у Тутину може лепо да се живи и да и овај део Пештера и Србије има перспективу. Када смо успели на том пемпловшвом плану, све је кренуло најбоље. Дале је да знавајини

загађањима присутна Влада Србије са којом смо успоставили одличну сарадњу. Почели су да стижу и стране донације, оживела је привреда, гастарбајтери се увелико враћају. Све смо што је прво било, радимо по Стратешком плану развоја који смо пре осетан година направили у сарадњи са Европским центром за мир и развој и великим домаћим стручњацима. На том плану радимо је чак 70 доктора наука, 59 из Србије и 11 из иностранства. И данас се строго проиравамо овог и других стратешких планских докумената - најгласнија Кушевић.

У Тутину пуно очекују од будућег аутопута од Београда до Јадрана, који ће непрекинуте проћи териториом оне општине. Велике наде пољажу се у војни аеродром у близини Сјенице који ће ускоро бити приватизован. У плану су гасификација и изградња железничке пруге Рашка - Нови Пазар - Тутин. Миленијумска из Националног пове-

ГРАДНА Центар Тутина велико градилиште

стиониом планс и Европске банке за развој уложба и у зградно решавање водоснабдевања.

Ово су капитални пројекти на којима ћемо радити наредних година. Аутопут ће нам омогућити да за два сата будемо у Београду или Подгорици, а аеродром да наше пословнпререлне и друге производе, посебно дрваха храну, алкохол и у Европу. Наши произвођачи пахизастара увелико излазе и ван Европе - некаме Кушевић и долаје: - Строчица и државнорис-

војет подпривредити по-тешијаци, туризам, мале и средње предузећа и гитанти попут "Даласа", "Елана", "Јасена", телекарне "Јоринћ" и других ћиће окоисница ишлет; будућет развоја. Чинимо све да по-моћномо углавнога, посебно нашим гастарбајтерима који из Европе доносе паре, али и пуно знања и добре наставе. Многого тога виделимо и излучено у Европи примичајим смо и осле на Пештеру.

М. НИЊИВРОВИЋ
Р. ХАЛИЛОВИЋ

ДОГОВОР СА НАРОДОМ

ШЕМСУДИН Кушевић је своје деценију на челу општине Тутин (тешик мандат), коју успешно води заједно са Владом Кушевићем сада потпредседником Скупштине Србије и бројним младим кадровама који долазе.

Све што смо постигли резултат је одређења наше странке СДА и наше коалиције (Листа за Саштак) да се изборимо за политичка и национална права Бошњака, у чему смо у потпуности успели, и да економским развојем овај крај приближимо другим деловима Србије и Европе. Давно направљени договор са грађанима даје резултате - истиче Кушевић.

ма је била - во се одселио и во се спрема за сеобу.

Данас је Тутин велико градилиште, аерат је стигао до већине пештерских сеова, телефони звонс гити-

пуштеног и заборављеног дела Србије има општннско руководство на челу са Шемсудином Кушевићем (Листа за Саштак) које је успео да димитријем

вечерње
НОВОСТИ

18. 01. 2008.

10. 12. 2007.

вечерње
НОВОСТИ

НА СУЂЕЊУ ВЕХАБИЈАМА, ФУАД ХОЏИЋ ТЕШКО ОПТУЖИО МУАМЕРА ЗУКОРЛИЋА, УЗ ТВРДЊУ

МУФТИЈА ЈЕ МАФИЈАШ

Фуад Хоџић: Муфтија је вођа злочиначког удружења и паравојне формације. Он и његови људи наоружани су аутоматским пушкама

СУКОБ међу муслиманима у новонајарском крају и јуче је био основна одбрана оптужених за припадност покрету вехабија. Као и претходних дана, кривац за то што је дошло до раскопа међу верницима јесте муфтија Муамер Зукорлић, а све то, како тврде, довело је до њиховог хапшења и покретања судског поступка.

Настављајући одбрану, Фуад Хоџић је муфтију назвао "вођом злочиначког удружења, чији је циљ стварање политичке моћи", али и "вођом паравојне формације". Ово је тврдио, јер су, како је казао, "муфтија и његови људи наоружани аутоматским оружјем", а да верски вођа носи палици и воли се у

ОПТУЖЕНИ Мирсад Прентић и Фуад Хоџић тешко оптужили муфтију Муамера Зукорлића

Фото Н. Фифић

- Босански реис је изнад њега - казао је Хоџић. - Али, муфтија га није фер-

- То није тероризам, а тероризам је кад се ми бранимо - додато је Хоџић.

јер сам тако тражио, пошто не волим да се дружим. Нисам купиовао оружје нити

НОВОСТИ • Понедељак, 21. јануар 2008.

НОВИ ПАЗАР СЛАВИ ДОБИЈАЊЕ СТАТУСА ГРАДА

УСПЕХ На градском тргу били и концерт

НА ПРОСЛАВИ ЦЕЛА СРБИЈА

Позвани челници многих општина

НОВИ ПАЗАР – Свечаном седаном Скупштине општине, на коју су позвани многи представници општина и градова у Србији, Нови Пазар ће у среду, 23. јануара, прославити добијање статуса града. Овим поводом биће организован и концерт на централном градском тргу.

Председник општине Сулејман Угљанин каже да је после остваривања државног универзитета, добијање статуса града највећи успех Новопазарана у последњих неколико година.

– Оно је за све грађане Новог Pazара врло значајан тренутак. Статус града омогућиће нам непосредније везе са Владом Србије, брже решавање свих проблема, а посебно бржи економски развој – истиче Угљанин.

Општина Нови Пазар развила је посебно у последње две године добру сарадњу са општинама у окружењу: Тутином, Сенишном, Рашком, Брусом, Ивањином, Арпаљем, Чачком, али и са нешто удаљенијим општинама, као

ПОЉОПРИВРЕДА
РЕАЛИЗАЦИЈОМ свобраћајних пројеката створиле би се могућности за боље искоришћење огромних пољопривредних (сточарство) потенцијала на Пештеру, Rogozini и Голији, али и за долазак страног капитала у овај део Србије.

што су Крижево, Крижујевац, Горњи Милановци, Трстеник, Јагодина... Примера ради, пројекат гасификације заједно ће реализовати Нови Пазар, Тутин, Рашка и Брус.

Са око 100.000 становника, на "тронећи" Србије, Црне Горе и Косова, Нови Пазар има амбиције да буде центар регије кроз коју ће, иако се очекује, проћи и града аутопута Хоргош - Пожега - Јадран. У плану је и изградња пруге Рашка - Нови Пазар - Тутин и активирање лекадарског војног аеродрома Дубини код Сенише. ■
М. НИЊИФОРОВИЋ

КОНЦЕРТ У НОВОМ ПАЗАРУ БЕЗ ИНЦИДЕНАТА

УЖИВАЛИ Упркос најавама, проблема није било

ХАРИ ПОМИРИО НОВОПАЗАРЦЕ

УПРКОС претњама неких безумних Новопазарана да ће, због локалних политичких трвења, ометати и покушати да прекину концерт познате сарајевске групе "Хари Мата Хари", која је у Новом Пазару свирала поводом добијања статуса града, више од 10.000 младих житеља овог краја, свих вера, нација и страначких опредељења, уживало је у концерту познатог сарајевског бенда. Хари је и овде радо виђен и слушан као и на свим просторима бивше Југославије. Добру посету и добар утисак није покварило ни изузетно хладно време. Захваљујући одличној организацији, и присуству великог броја полиције, концерт је протекао без инцидента. Млади Новог Pazара још једном су показали да су отпорни на политичке поделе које су у овом крају завадиле чак и рођену браћу. Долазак групе "Хари Мата Хари" организовао је општина Нови Пазар. ■ **М. Н.**

21. 01. 2007. **вечерње**
НОВОСТИ

25. 01. 2008. **вечерње**
НОВОСТИ

31. 12. 2007.
Danas

АНКЕТА ЛИСТА "DANAS"

■ **Adem Zilkic**
reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije

1. Marija Šerifović i Novak Đoković.
2. Predsednik Rusije Vladimir Putin.
3. Parafiranje sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa EU.
4. Ulazak Slovenije i zemalja u okruženju u šengensku zonu.
5. Prošla godina je bila turobna, puna nasilja, nesigurnosti i tenzija. U 2008. očekujem mir, blagostanje i ekonomski prosperitet.

→ **forum 100**

■ **Mehmed Slezović**
akademski slikar i kopredsednik Sandžackog intelektualnog kruga iz Novog Pazara

1. Boris Tadić - pozitivan primer čoveka koji s pozicije predsednika Republike i DS traži izlazi iz sveukupno teške situacije u kojoj se nalazimo.
2. Nikola Sarkozy - unosi nov duh koji je za sada teško definisati u smislu posledica. On svakako novo Francusku i novu Evropu stavlja u novu poziciju.
3. Neuspeh pregovora o statusu Kosova - očekivana posledica, ali i demonstracija kolapsa i dubokog poraza državne politike Srbije.
4. Profirenje šengenske zone - velika potvrda velike ideje i dokaz da ujedinjena Evropa nije apstrakcija. Novo svetlo na početku novog milenijuma.
5. Što se tiče naše situacije, očekujem da konačno napravimo iskorak u smislu pristupanja globalnim procesima koji se odvijaju van naših granica. Nadam se prevaziženju unutrašnjih problema i približavanju evropskim integracijama.

■ **Esad Džudžević**
potpredsednik Skupštine Srbije

1. Novak Đoković - uneo je pozitivnu, pobedničku energiju koja je građanima naše zemlje preko potrebna posle teških devedesetih godina.
2. Hilari Klinton - njena eventualna kandidatura za predsednika SAD bila bi veliki podsticaj za rodnu ravnopravnost i učešće žena u javnom životu. Njen eventualni izbor za čelnika najveće svetske sile doneo bi sigurno umereniju politiku SAD.
3. Formiranje Rijasete Islamske zajednice Srbije - važno je što Srbija prvi put dobija takvu versku instituciju, a to je, pre svega, bitno za vernike.
4. Potpisivanje Lisabonskog ugovora EU - to je definitivna potvrda da je EU najbolje uređena politička zajednica. Taj događaj će biti snažan podsticaj i našim približavanju evropskim integracijama.
5. Snažniji nastavak približavanja Srbije EU i otvaranje ozbiljnije javne debate u našoj državi u kontekstu pripreme svih za evropske integracije. Za nas, pripadnike etničkih manjina, to je posebno bitno jer kućna adresa u Briselu znači i jače garancije da ćemo uživati sva građanska i manjinska prava.

Mr. Samra Tahirović - Ljuca

GLOBALIZACIJA i njen uticaj na socio-kulturološki aspekt malih nacija (VI)

Proces formiranja nacionalnih jezika u Evropi počeo je tokom 15. i 16. vijeka i još uvijek nije okončan. Neki od njih su, kao što smo mogli primjetiti, nastali relativno rano, krajem XVI i početkom XVII vijeka, dok su drugi morali pričekati XX vijek da bi se formirali.

Jezik nije samo sredstvo za uspostavljanje komunikacije već značajan dio nacionalnog identiteta i kulture

S kraja XVIII i početkom XIX vijeka zabilježen je vrhunac razvoja francuskog jezika u svim evropskim zemljama. To je bio period tzv. "Francuske Evro-

pe", kada su se, pored univerzalne uloge francuskog jezika, u zapadnoj Evropi razvili i standardizirali i drugi nacionalni jezici. Ipak, francuski je tada smatran

jedinim jezikom razuma i civilizacije, što se jasno zaključuje iz Antoine Rivarolove rečenice da "ono što nije jasno, nije napisano niti izgovoreno na francuskom"¹⁴⁸, već na nekom drugom jeziku. Također, francuski je bio prvi strani jezik koji je prihvatio striktno forme i koji se naširoko rasplamsavao izvan nacionalnih granica i to u zapadnoj (Engleskoj, Italiji i Španiji), srednjoj (Švicarska, Belgija, Holandija, Njemačka i skandinavske zemlje) te istočnoj Evropi (Poljska i Rusija kojima se pridružuju Rumunija, Mađarska i Turska). Međutim, "revolt protiv prodiranja francuskog jezika ne javlja se samo u Italiji i Španiji sredinom XVIII vijeka. Taj je osjećaj bio prisutan kod Engleza, koji, ponosni što su odnijeli pobjedu nad Louisom XIV, te novim književnim stvaralaštvom jednog Drydena, Addisona, Pope i Swifta, nestrpljivo podnose pravo francuskog jezika da postane univerzalnim."¹⁴⁹

Paralelno podjeli Evrope na države-nacije, te na nacionalne jezike, na čitavom evropskom prostoru se, pod novim ekolinguističkim pejzažom XX vijeka, izjedrio novi model komunikacije: pluralnost internacionalnih ili transnacionalnih jezika. Lingvistička i kulturna politika Francuske počinje da slabi, a Engleska se kao kolonijalna sila počinje

Karta Evrope

148. Phillipson Robert, English-Only Europe, London: Routledge, 2003, str. 47.

naglo širiti na pet kontinenata: Sjeverna Evropa i Amerika, Južna Afrika, Okeanija. Hvatanjem u koštac Sjedinjenih Država u političku i ekonomsku arenu Evrope i svijeta, nacionalni jezik Velike Britanije postaje jezike par excellence u trgovačkim razmjenama na svih pet kontinenata. Štaviše, engleski jezik postaje prvi jezik desetina miliona govornika na četiri dijela planete, te drugi jezik velikog broja svjetskog stanovništva u Indiji, Istočnoj i Zapadnoj Africi, na Kari-bima, Okeaniji, Bliskom Istoku.

Glava V

Engleski - globalni jezik?

1. Sta je globalni jezik?

Engleski jezik je postao globalni resurs. I kao takav on ne duguje postojanje - ili budućnost - nijednoj naciji, grupi ili individui, postao je posesija svake individue ili zajednice koja želi da ga koristi, bilo gdje u svijetu. Engleski jezik, zapravo, predstavlja jednu takvu univerzalnu demokratsku instituciju koju čovječanstvo do sada nikada nije posjedovalo.

Henry Widdowson, lingvista

Jezik ne postaje globalnim zbog svojih strukturnih osobina ili zbog raskošnosti svog vokabulara; niti zato što je bio poticaj veličanstvenim literalnim djelima iz prošlosti, a niti zato što je bio povezan sa velikim kulturama ili religijom. Svi ovi faktori mogu motivirati nekoga da uči jezik, ali nijedan od njih ne može garantirati njegovu rasprostranjenost u svijetu, kao ni očuvanje jezika: latinski jezik, koji je za vrijeme Rimskog carstva predstavljao vehikularni jezik, danas koriste samo

studenti i sveštenici.

Jezik je tradicionalno postajao internacionalnim iz jednog razloga: političke i vojne moći. Prije dvije hiljade godina, grčki nije bio jezik internacionalne komunikacije zbog intelektualnih radova Platona ili Aristotela, već zbog vojne moći Aleksandra Velikog. Isti je slučaj i sa latinskim, koji se, uslijed uticaja legije Rimskog carstva, učio na području cijele Evrope, zatim sa francuskim, španjolskim i portugalskim koji su se nametali potlačenim populacijama kolonijalnih carstava. Međutim, da bi se jedan takav jezik održao i da bi se dalje širio, potrebna mu je ekonomska moć. Ovo je posebno bio slučaj u 19. i 20. vijeku kada je ekonomski razvoj počeo da funkcioniše na globalnom nivou, podstaknut novim komunikativnim tehnologijama - telegraf, telefon, radio - i stimuliran nastankom masovnih multinacionalnih organizacija.

koji se nađe u centru jedne takve "internacionalne eksplozije" dobiva globalni status.

Na početku 19. vijeka, Velika Britanija postaje vodeća svjetska industrijska zemlja, dok krajem istog vijeka, američka populacija postaje brojnija i ekonomski moćnija nego bilo koja zemlja zapadne Evrope. Britanski politički imperijalizam je za vrijeme devetnaestog stoljeća "poslao" engleski širom svijeta te je tako postao jezik "nad kojim sunce nikada ne zalazi".¹⁵⁰

Tokom dvadesetog vijeka, čitav svijet je bio držan i "zatečen" u šaci velike ekonomske američke sile iza čije je valute stajao samo jedan jezik, engleski. Također, engleski jezik nazivamo globalnim jer je priznat kao služben jezik u zemljama u kojima nije maternji jezik¹⁵¹ i koristi se kao sredstvo komunikacije u domenima kao što su: vlada, sudnice, mediji i edukativni sistemi.

Medijski globalni konglomerati su najvećeg uticaja imali na male zemlje. U Danskoj, najveći broj reklama se proliferira na engleskom jeziku, filmovi se prikazuju i puštaju originalnim tonom što Dancima omogućava "brzo razumijevanje i učenje engleskog jezika". U stvari, riječ je o kulturnoj globalizaciji putem koje je nacionalni kulturni pejzaž preplavljen komercijalnim i potrošačkim pritiscima velikih medijskih korporacija.

Rast konkurentne industrije i businessa doveli su do rasprnuća internacionalnog tržišta i reklamiranja. Uticaj štampe dosegao je nezapamćen nivo razvoja i uskoro je prevaziđen emitiranjem radija i televizije izvan nacionalnih granica. Nova tehnologija proizvodnje filmova i ploča stimulara je razvoj nove masovne industrije zabave, a put ka daljem usavršavanju tehnologije i nauke podstaknut je internacionalnom i istraživačkom okolinom koja je školstvu i edukaciji dala istaknuti položaj. Svaki jezik

Odnosno, engleski jezik se naziva "drugim jezikom" jer se smatra komplementarnim materinjem ili "prvom jeziku"¹⁵², a rasprostranjen je u preko sedamdeset zemalja svijeta.¹⁵³ Ovaj broj nam svjedoči da je engleski, usporedivši ga sa francuskim, njemačkim, španjolskim, ruskim i arapskim, dosegao status najrasprostranjenijeg jezika u svijetu. Isto tako, jezik postaje globalnim kada je prioritet u zemljama u kojima se koristi kao strani jezik u školama, čak iako nema službeni status. Ruski je,

149. Réau Louis, L'Europe française au siècle des Lumières, Paris: Albin Michel, 1938, str. 291 (Le révolte contre les empiétements du français n'éclate guère en Italie et en Espagne que vers le milieu du XVIII siècle. Elle a été beaucoup plus précoce chez les Anglais qui, enorgueillis par leurs victoires sur Louis XIV, fiers du nouvel essor de leur littérature illustrée par Dryden, Addison, Pope et Swift, supportent impatiemment les prétentions de la langue française à l'universalité.

150. Crystal David, English as a global language, Cambridge: University Press, 2003, str. 10.

151. Ibid, str. 3.

152. Ibid, str. 4.

153. Ibid, str. 5.

na primjer, imao privilegiran status tokom niza godina u zemljama bivšeg Sovjetskog saveza, dok kineski mandarin još uvijek ima značajnu ulogu u južnoistočnoj Aziji. Međutim, engleski jezik se danas koristi kao "glavni" strani jezik u školama širom svijeta: Kini, Rusiji, Njemačkoj, Španiji, Egiptu, Brazilu¹⁵⁴. Američki lingvisti Braj Kachru¹⁵⁵ je kompleksnost upotrebe engleskog jezika u svijetu podijelio u tri koncentrična kruga od kojih svaki pokazuje na koji način engleski zauzima mjesto u svijetu.

- **Unutrašnji krug** (inner circle) odnosi se na zemlje u kojima je engleski maternji jezik: SAD, Velika Britanija, Irska, Kanada, Australija, Novi Zeland.

- **Spoljašnji krug** (outer circle) uključuje zemlje gdje se engleski koristi kao značajan "drugi strani jezik" u multilingvalnom okruženju.

- **Proširen krug** (extending, expanding circle) uključuje one nacije koje priznaju značaj engleskog kao internacionalnog jezika, tj. one populacije koje ne predstavljaju dio kolonijalne moći unutrašnjeg kruga: Kina, Japan, Grčka, Poljska.

2. Globalni trendovi koji utiču na širenje engleskog jezika

Sve jezičke jedinice imaju pravo da čuvaju sopstveno lingvističko i kulturno naslijeđe.

Dalai Lama, 1998.

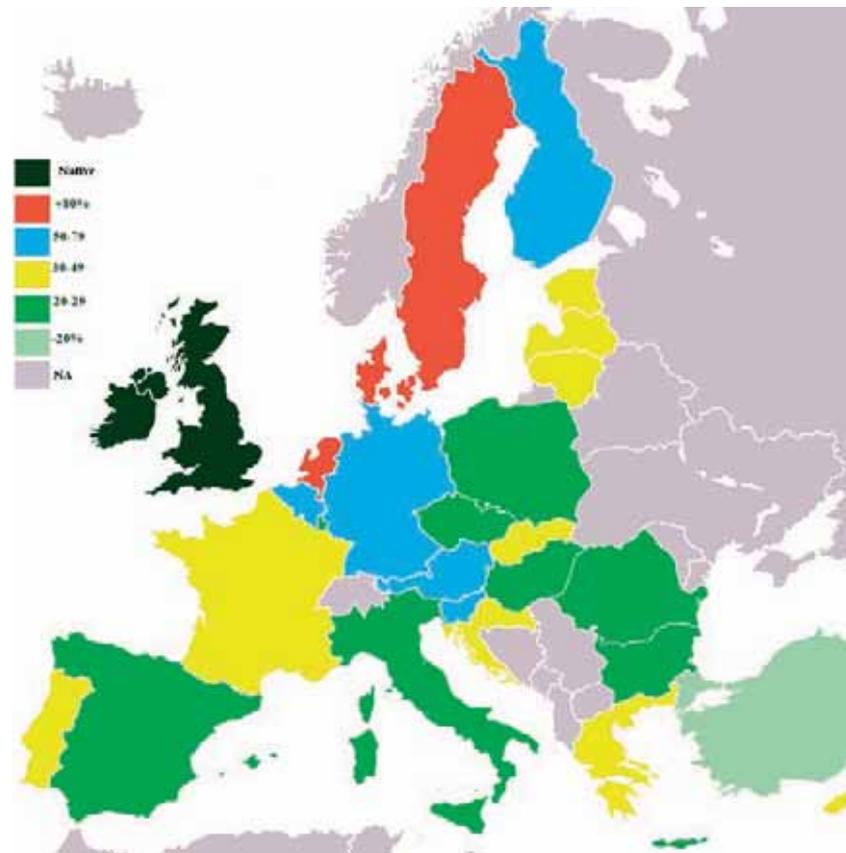
Ako Evropa želi imati budućnost, potrebno joj je nešto više od zajedničke valute, zajedničke strane politike i pravnih akata. Ona mora imati zajednički jezik: taj jezik može samo biti engleski.

Daily mail,
14 novembar 1991.

2. 1. Globalni trendovi u trgovini

Tradicionalna uloga nacionalnih granica i jezika se mijenja kao rezultat procesa globalizacije komercijalnih operacija, sa različitim korporativnim funkcijama,

ino tržište u Francuskoj privilegijiralo je francuski, zatim španjolski jezik u Španjolskoj, a marginalizirani jezici su, uprkos unutrašnjim pritiscima, ipak postojali.¹⁵⁶ Međutim, nakon II. svjetskog rata, ekonomije evropskih zemalja se progresivno interna-

Mapa Evrope sa procentom znanja engleskog jezika po državama

tehnologijama i koncentracijom korporativne moći u nekoliko većih jedinica ekonomskog sistema koji je predvođen Sjedinjenim Američkim Državama. Takva globalna tijela (OECD, Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond i Svjetska trgovinska organizacija) služe za jačanje korporativne moći i uticaja engleskog jezika. Uspostavljanjem jedinstvenog evropskog tržišta i jedinstvene EU valute podrazumijeva se sprovođenje lingvističke unifikacije.

Nekada su se trgovačke razmjene unutar nacionalne teritorije obavljale unutar jedinstvenog "lingvističkog tržišta": naciona-

cionaliziraju, tj. integriraju u globalni tok ekonomskog razvoja. Skandinavske zemlje su se brzo adaptirale na takvu promjenu: velika preduzeća ovih zemalja su bila prva u Evropi koja su procijenila da nacionalni jezici nemaju dovoljnu "snagu" da se integri- raju u proces globalizacije. Za njih je engleski otvorio put ka napretku. U Ericsson i SAS (vazduhoplovni transport) kompanijama engleski je zauzeo značajno mjesto kao "company language" (jezik kompanije), što znači da se upotrebljavao u svim formama komunikacije, kako pisane tako i usmene¹⁵⁷. Osim u sjevernim zemljama Evrope, en-

154. Ibid.

155. Kachru Braj, Institutionalized second-language varieties, u Greenbaum Sidney, The English language today, Oxford: Pergamon, 1997, str. 211-226.

156. Phillipson Robert, English-Only Europe?: Challenging Language Policy, London: Routledge, 2003, str. 70.

gleski se kao internacionalni jezik koristi i u drugim dijelovima zapadne Evrope, ali prvenstveno u komunikaciji sa inostranstvom. Također, na globalnom tržištu, pored engleskog, značajno mjesto zauzimaju i arapski, kineski, hindi i japanski jezik.

2. 2. Globalni trendovi u kulturnim proizvodima

U drugoj polovini dvadesetog vijeka, prisustvujemo dubokim transformacijama kulturnih proizvoda i njihovoj rasprostranjenosti u svijetu. Program Ujedinjenih nacija pokazuje da je svjetsko tržište kulturnih proizvoda sve više i više koncentrirano oko Hollywooda. Hollywoodski proizvodi su široko rasprostranjeni na TV ekranima u cijelom svijetu. Prema podacima iz Evropskog audiovizualnog observatorija (European Audiovisual Observatory), američki film je 1998. godine za-

težno američkih) počela je dominirati globalnim tržištem zabave, vijesti i televizije. U 2000. godini je samo desetina takvih kooperacija činila 2/3 od ukupne sume koju je stvorila svjetska industrijska komunikacija.¹⁶⁰

Isto tako, popularno muzičko tržište sve više i više postaje dominirano američko-britanskim sadržajem. Mladi su ljudi pod većim uticajem strane, američke muzike nego domaće.

Krajem devetnaestog vijeka, kombiniranjem socijalnih i ekonomskih faktora, dolazi do dramatičnog porasta procenta reklamiranja i oglašavanja, posebno u najrazvijenijim industrijskim zemljama svijeta. Reklamiranje zauzima značajnu ulogu u kreiranju potrošačkih navika, proizvodnji "želja i privole".¹⁶¹ U SAD-u se najveći dio novca troši na reklamiranje, čak i više nego na ulaganje u edukativnim sistemima. Vrijeme reklame na američkoj te-

ti su najvećeg uticaja imali na male zemlje. U Danskoj, najveći broj reklama se prolifirira na engleskom jeziku, filmovi se prikazuju i puštaju originalnim tonom što Dancima omogućava "brzo razumijevanje i učenje engleskog jezika". U stvari, riječ je o kulturnoj globalizaciji putem koje je nacionalni kulturni pejzaž preplavljen komercijalnim i potrošačkim pritiscima velikih medijskih korporacija.

2. 3. Globalni trendovi u edukaciji i naukama

U 17. vijeku engleski jezik je bio malo rasprostranjen u transnacionalnim edukativnim institucijama, a kasnije je bio u konkurenciji sa njemačkim i francuskim jezicima. Početkom pedesetih godina, engleski jezik zauzima prvo mjesto u rangu stranih jezika u zemljama Skandinavije.¹⁶³ Učenje francuskog jezika početkom 70-tih počinje naglo da opada i to u zemljama gdje je bio privilegirani: Španjolskoj, Portugalu i Italiji. U istočnoj Evropi je, nakon Drugog svjetskog rata, ruski jezik bio dominantan u školama. Nakon završetka Staljinove dominacije, u Mađarskoj, Poljskoj i Čehoslovačkoj se, pored njemačkog jezika, u edukativnim institucijama uvodi i engleski jezik, kao i u Rumuniji i Bugarskoj gdje se do tada prvenstveno koristio francuski.¹⁶⁴ Značaj engleskog jezika progresivno raste sve do kraja 80-tih. Tokom devedesetih godina ruski jezik se prestaje učiti i koristiti u javnosti, a engleski jezik, pored njemačkog i francuskog, zauzima mjesto prvog stranog jezika.

Osim u primarnom i sekundarnom obrazovanju, engleski jezik se koristi i u višim i visokim institucijama, posebno u onim gdje se dobivaju diplome visokog renomiranog nivoa. Štaviše, univerziteti i koledži širom svijeta organiziraju nastavu na engleskom jeziku i tako privlače veliki broj inostranih studenata.

uzimao 90% holandskog i njemačkog box offica¹⁵⁸ tako da je rijedak slučaj da je blockbuster film produciran na nekom drugom jeziku osim engleskom. Prema procjeni "BFI organizacije - film i tv", u 2002. godini je 80% filmova lanisrano na engleskom jeziku¹⁵⁹, s druge strane, filmovi iz EU-a zauzimaju samo 2-3% od ukupne tržišne razmjene filmova.

Štaviše, tokom posljednje dvije decenije mala grupa velikih transnacionalnih kompanija (pre-

leviziji doseglo je nezapamćenih 15 minuta po satu u udarnim terminima, ne uključujući česte prekide za lokalne oglase. Obim tv reklamiranja u SAD-u povećao se sa 3.60 milijardi dolara u 1970. godini na 50.44 milijarde u 1999. Nedavne studije pokazuju da američka djeca, u dobi od 12 godina vide u prosjeku 20.000 reklama godišnje, a čak su i dvogodišnjaci razvili odanost prema nekim robnim markama.¹⁶²

Medijski globalni konglomera-

157. Ibid, str. 13.

158. Phillipson Robert, English-Only Europe?: Challenging Language Policy, London: Routlage, 2003, str. 72.

159. Dya Eddie, BFI film and television handbook 2002, London: British Film Institute, u Crystal David, English as a global language, Cambridge: University Press, 2003, str. 99.

160. Steger B Manfred, Globalisation, Oxford University Press, 2003, str. 76.

161. Phillipson Robert, English-Only Europe?:Challenging Language Policy, London: Routlage, 2003, str. 73.

162. Steger B Manfred, Globalisation, Oxford University Press, 2003, str. 77.

163. Phillipson Robert, English-Only Europe?:Challenging Language Policy, London: Routlage, 2003.

164. Maurais Jaques and Morris A. Michael, Languages in a Globalised world, Cambridge: University Press, 2003, str. 97.

Osim u primarnom i sekundarnom obrazovanju, engleski jezik se koristi i u višim i visokim institucijama, posebno u onim gdje se dobivaju diplome visokog renomiranog nivoa: Evropski univerzitet u Floransi, MBA (Masters of Business Administration) ¹⁶⁵. Štaviše, univerziteti i koledži širom svijeta organiziraju nastavu na engleskom jeziku i tako privlače veliki broj inostranih studenata. U posljednjih nekoliko godina, ELT (English Language Teaching) business je postao jedan od najrazvijenijih industrija u svijetu. Kao ilustraciju tome možemo navesti funkcioniranje i rad Britanskog savjeta koji promovira kulturnu, edukacionu i tehničku

da više cijenjeni jer se pretpostavlja da će se bolje prilagoditi kontekstu globalizacije.

Internacionalizacijom nauke, engleski jezik postaje dominantan, jedinstven jezik razmjene i komunikacija na kongresima, sastancima i drugim manifestacijama.

Organizacija naučnog istraživanja na evropskom nivou, također, promovira engleski u mnogim institucijama, programima, naučnim mrežama, a da bi se pridobila međunarodna naklonost, većina naučnih radova se publicira na engleskom, dok se jezici manje rasprostranjenosti marginaliziraju i devaloriziraju. ¹⁶⁶

roke rasprostranjenosti - od ukupnog broja teza 1975. godine, 8%, odnosno 20% 1991. godine, je bilo redigirano na engleskom jeziku. ¹⁶⁸

2. 4. Globalni trendovi u komunikaciji

Razvoj informatike i informatičkih aplikacija je u najvećoj mjeri doprineo širenju engleskog jezika, posebno zbog toga što većina malih ekonomsko nerazvijenih zemalja nema dovoljno veliko tržište koje bi zadovoljilo potrebe razvoja tehnoloških proizvoda. Većina jezika je de facto isključena iz svjetske mreže, a neke od malih zemalja, kao na primjer Island, trebale su se izboriti za dobivanje softvera na maternjem jeziku. "Mali jezici - manjinski ili neki drugi - su prvi koji su hendikepirani, jer ne predstavljaju dovoljno razvijena i profitabilna tržišta za softverske gigante. Island mora voditi borbu sa Microsoftom, jer američki gigant nije voljan da proizvede softver na islandskom jeziku.

Baskijska autonomna vlada plaća veliku sumu novca Microsoftu kako bi imala Windows i Office na baskijskom jeziku." ¹⁶⁹

Internet se najprije javio u SAD-u i u prvo vrijeme se koristio samo na engleskom jeziku. Početkom devedesetih godina, 98% sajtova je kreirano na engleskom jeziku, a u međuvremenu se veliki broj drugih jezika intergrirao u svjetsku mrežu. Studije pokazuju da je 1997. 84% web stranica kreirano na engleskom, a među ostalim jezicima su španjolski, francuski, njemački, japanski i švedski. ¹⁷⁰

Međutim, u 2001. godini zabilježen je nagli pad korištenja engleskog na Internetu (68.4%)

Evropa

kooperaciju na engleskom jeziku u 109 zemalja svijeta.

U opećenitom smislu, riječ je o procesu internacionalizacije visokog obrazovanja s istaknutom ulogom engleskog jezika koji ide u pravcu stvaranja Evropskog zajedničkog prostora Visokog obrazovanja, tj. Bolonjskog procesa. U okolnostima internacionalizacije obrazovnih sistema, poznavanje engleskog jezika predstavlja veliku prednost; kandidati su ta-

Usljed toga, javlja se zabrinutost da svi oni koji studiraju na engleskom neće biti "sposobni" da se profesionalno izražavaju na maternjem jeziku. U Švedskoj na primjer, je u periodu između 1993-1994. godine na Univerzitetu Uppsala, 100% naučnih teza, 75% književnih djela i 66% radova iz socijalnih nauka publicirano na engleskom jeziku. ¹⁶⁷ U Švicarskoj - multilingvalnoj zemlji unutar koje se koriste jezici ši-

165. EURYDICE 2001, L'enseignement des langues étrangères en milieu scolaire en Europe, Bruxelles: Commission européenne.

166. Phillipson Robert, English-Only Europe?: Challenging Language Policy, London: Routledge, 2003, str. 81.

167. Ulrich Ammin, English Only ? Europe / in Europe / en Europe, Sociolinguistica 8, Tübingen: Niemeyer.

168. Truchot Claude, L'anglais en Europe, Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2002, str. 12.

169. Citat iz Thomas Ned, Nouvelles technologies: Un luxe pour les langues monoritaires?, Contact Bulletin 16/2 u Maurais Jaques and Morris A. Michael, Languages in a Globalised world, Cambridge: University Press, 2003, str. 19.

170. Truchot Claude, L'anglais en Europe, Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2002, str. 20-21.

u korist drugih evropskih jezika (njemački: 5.8%, francuski: 3%, španjolski: 2.4%, ruski: 1.9%) te ne-evropskih jezika (japanski: 5.9%, kineski: 3.9%).¹⁷¹ U većini razvijenih evropskih zemalja sajtovi su kreirani na maternjem jeziku. U Njemačkoj je 1998. godine, 70% sajtova (".de") kreirano na njemačkom, u Španjolskoj 85%, a u Francuskoj 75%. Međutim, difuzija regionalnih jezika je umanjena i skoro u potpunosti substituirana korištenjem engleskog jezika.¹⁷²

3. Borba protiv anglofonije

Izgleda da su snage globalizacije i amerikanizacije pokrenule lingvističku politiku u smjeru monolingvizma: engleski jezik je preuzeo ulogu i vođstvo nad drugim jezicima te "nagovorio" govornike drugih jezika da ga usvoje i koriste u komunikaciji. Očigledno je da "Lesser Used Languages" postaju sve više marginalizirani te da igraju ulogu vehikularnog jezika unutar državnih granica, dok engleski jezik zauzima mjesto vehikulara na nivou regionalne komunikacije. Ovo znači da, u trenutku međunarodne standardizacije i masovne komunikacije, samo ograničen broj evropskih jezika može preživjeti "šok" međunarodne konkurencije i dosegnuti do neophodnog praga kako bi bio korišten u informatički, audio-vizuelnoj produkciji, bankovnim transferima.

Kao rezultat tome, mnogi su "glasovi" protestirali protiv prodora engleskog jezika, posebno malih nacija poput Islanda koji, nasuprot otporu Microsofta da prevede Windows na islandski jezik, ponosno čuva nacionalni jezik kao značajan dio identiteta i kulture. Štaviše, Islandani su izbacili tehnički engleski jezik iz

vokabulara. Englesku riječ computer, Islandani prevode: tölv; zatim e-mail kao tölvupostur.¹⁷³

Francuska je, također, "zabrinuta invazijom" engleskih riječi u vokabular francuskog jezika,

vlastiti jezik, a država ima dužnost da ih podrži i implementira u okviru lingvističkog programa.

Međutim, iako je deklaracijama i ugovorima od 1945. godine proklamirano da je diskri-

Razvoj informatike i informatičkih aplikacija je u najvećoj mjeri doprineo širenju engleskog jezika, posebno zbog toga što većina malih ekonomsko nerazvijenih zemalja nema dovoljno veliko tržište koje bi zadovoljilo potrebe razvoja tehnoloških proizvoda. Većina jezika je de facto isključena iz svjetske mreže, a neke od malih zemalja, kao na primjer Island, trebale su se izboriti za dobivanje softvera na maternjem jeziku. "Mali jezici - manjinski ili neki drugi - su prvi koji su hendikepirani, jer ne predstavljaju dovoljno razvijena i profitabilna tržišta za softverske gigante.

Snage globalizacije i amerikanizacije pokrenule su lingvističku politiku u smjeru monolingvizma: engleski jezik je preuzeo ulogu i vođstvo nad drugim jezicima.

tzv. franglais ili anglomanija. Stoga je francuska vlada temeljno investirala u promoviranje francuskog jezika kao internacionalnog jezika komunikacije i "frankofone organizacije".¹⁷⁴ Osim toga, francuska vlada je sprovela zakone (Le loi de Toubon) kojima bi zagarantirala da se francuski koristi u trgovini, obrazovnim sistemima, javnom životu i medijima, dok je švedski parlamentarni Komitet naglasio potrebu za uvođenjem jače proaktivne politike kako bi se održala pozicija švedskog jezika u EU institucijama.¹⁷⁵

3. 1. Lingvistička ljudska prava

Poštovanje lingvističkih ljudskih prava podrazumijeva da lingvistička grupa malih jezika uživa ista prava kao i grupa velikih jezika. Sistem lingvističkih ljudskih prava je nastao u cilju zaštite "žrtava" manjinskog jezika unutar dominantne države, te u cilju otpora tržišnim snagama i asimilaciji. To su, dakle, prava svih individua i grupa da koriste

minacija po osnovi jezika, isto što i ugražavanje ljudskih prava, veliki broj malih jezika danas je ugrožen uslijed snaga globalizacije i politika koje provode nacije - države¹⁷⁶. Zaštita manjinskih jezika zasniva se na dva glavna stuba, istaknuta u članu 14. Evropske Konvencije za ljudska prava, te u članu 4. Konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (Savjet Evrope, 1998): pravo na ne-diskriminaciju u uživanju ljudskih prava; kao i pravo na održavanje i razvoj identiteta na svim aspektima života manjina - posebno kulture, religije i jezika.

Najveći doprinos u zaštiti prava lingvističkih manjina imala je evropska Povelja za regionalne i manjinske jezike (Charter for Regional and Minority languages)¹⁷⁷ koja je stupila na snagu 1998. godine. Povelja predstavlja opsežan dokument i ne odnosi se na jezike imigranata kao ni na nijeme jezike. Francuska, Grčka i Turska još uvijek nisu ratificirale ovaj dokument.

Nastaviće se.

171. Ibid, str. 21.

172. Ibid.

173. Halla B Holmarsdottir, Icelandic : A Lesser - Used Language in the Global Community, International Review of Education; Jul2001, Vol. 47 Issue 3/4, p379, Academic Search Premier (Database on-line); Boston, MA: EBSCO Publishing).

174. Vidjeti na <<http://agence.francophonie.org>>

175. Vidjeti na <<http://kultur.regeringen.se/propositionermm/sou/pdf/engelska.pdf/>>

176. S. A. Wurm, Atlas of the world's languages in danger of disappearing, Paris, UNESCO, drugo izdanje, 2001.

IZ JEZIČKE SEHARE

U svakodnevnoj komunikaciji, u kući, na ulici, u mahali, u kavgama, na posijelima i na svakom nezvaničnom skupu, upotrebljava se veliki broj orijentalizama - riječi karakterističnih za bosansko, a još više za sandžačko leksičko područje. Za neke od tih riječi možda se i može naći adekvatna zamjena u jednoj riječi slavenskog porijekla, ali je mnogo češći slučaj da se mora upotrijebiti niz pojmova da bi se objasnilo potpuno značenje sadržano u samo jednom orijentalizmu. Za takvu semantičku upotpunjenost možemo zahvaliti dugoj genezi do oblika kakav riječ danas ima.

Turcizmi, ili pravilnije, orijentalizmi koje danas upotrebljavamo, poprimili su gramatičke odlike svojstvene slavenskim jezicima srpskom, hrvatskom i bosanskom, ali, kako je u osnovi riječi persijski, arapski ili turski korijen, u značenju je najčešće ostao osnovni semantički pojam, kome se pridodalo značenje kako iz jezika donosilaca, tako i jezika primalaca te riječi, pa se tako stvaralo višeslojno značenjsko bogatstvo, te je riječ u sebi akumulirala polileksički naboj. Zato je teško za takve riječi pronaći adekvatan sinonim samo u jednoj riječi. Primjera radi, ne postoji takav jezički znalac koji može za riječ "merhamet" pronaći sinonim sa potpuno istim značenjem, a poput merhameta još mnogo je sličnih primjera.

U ovoj rubrici navešćemo neke od orijentalizama karakterističnih za leksiku sandžačkih Bošnjaka i dati njihova osnovna i prenesena - figurativna značenja.

Džemre (đemre) n (ar.) topla vazдушna struja u rano proljeće dovodi do postepenog otopljanja. Za džemre se kaže da pada (zato što je vazduh, pa bukvalno kao da pada s neba); prvo džemre pada u vazduh i to 19. februara, drugo u vodu 26. februara, a treće u zemlju 5. marta.

Dževap, dževab m (ar.) odgovor.

Džezva f (ar.) bakarna, ili od drugog materijala izrađena posuda posebnog oblika u kojoj se kuha kahva.

Džigerica f (pers.) jetra.

Džimrija m (pers.) tvrdica, škrtac.

Džomba f (ar.-pers.) provalija, ponor, bezdan, duboka jama; figurativno - nezasitan čovjek, onaj koji može mnogo pojesti „kao da u džombu baca“; džombosati se - propasti, upasti u provaliju, (džombosao se dabogda - kletva).

Džómert, džómet (pers.) darežljiv, „široke ruke“.

Džùmbus m (pers) veselje, zabava, svetkovina.

Đaur, daurin, daurka m,f (tur.-pers.) nevjernik, nemusliman, hrišćanin.

Debèrisati crknuti, krepati, naduti se.

Đerdan m (pers.) izvorno značenje je vrat, odnosno ono što se nosi na vratu, tj, nakit, ogrlica.

Đerdap m (pers.) bujica, vrtlog, vodeni kovitlac.

Đerde m (tur.) soba u kojoj se provodi prva bračna noć.

Đerde f (tur.) naprava ili okvir na kome se razapinje platno po kome se veze.

Đevdir m (pers.) cjediljka.

Đever - djever muževljev brat.

Đevrek m (tur.) pecivo u ob-

liku kruga.

Đogat, dogo m (tur.) konj bijele dlake, bijelac.

Đon m (tur.) potplata za cipele, debela koža; đon-obraz = debeo obraz, odnosno, bez obraza, bez zazora i stida.

Đovda f (tur.) tijelo, organizam, trup.

Đozluci m (tur.) naočari od turske riječi đoz - oko.

Đugum m (tur.) bakreni sud za vodu sa širokim grlićem, limena posuda u kojoj mljekar raznosi mljeko po kućama, kahveni đugum je manji sud u kome se varí voda za kahvu.

Đul m (perz.) ruža, ružica.

Đul-bašča f (perz.) bašča zasađena ružama, ružičnjak.

Đul-bèhar m (perz.) ružin cvijet, ružica.

Đulistan m (perz.) ružičnjak.

Đulsija f (pers.- tur.) razvodnjeni ekstrakt od ruže, napitak koji se dobija kad se latice oplemenjene mirisne crvene ruže potope vodom u staklenom sudu koji treba da odstoji na sunčanom mjestu, pa kad dobije lijepu crvenu boju, procijedi se, doda se limunovog i sa šećerom se dobija ukusan mirisni i osvježavajući napitak.

Đuture (tur.) sve zajedno, bez razdvajanja, ukupno, odoka.

Đuveč m (tur.) vrsta jela.

Nastaviće se.

Fatima Muminović

KAMEN U SREĆI

Od toga dana zahladnilo je oko Kasova srca, smrznula se svaka radost i iščezla ona pitka duša što je sa svakim imala nešto za razgovor. Započe ćutanje, starost se uvuče naglo, pritisnu ga, ogrnu boljkama, utiša glas, k'o da riječi vrijeđaju ranu u grudima, a opet ga nešto potjera da kad progovori, kaže to blago i tiho. Zavidni Safi, pred njom se osjeća krivcem, kao da je on ubio njihovo zlatno dijete, iako ona rijetko spominje kako je smrt ugrabila njenu izdikalu mladicu

Tako on svakog dana. Oko podne uzme testiju i sjedne kraj bunara, čeka da neko dođe i nalije mu vode. Star je da okrene đeram, drhte mu ruke, otelo bi mu se gvožđe, udarili ga po nosu i nagrdilo mu sjenku, a kamo li obraz. Otkako je umrla Safa, njegova dušica i meleć, on kopni, ispija ga nijema nevidljiva sila tuge za njom, ali zorom se ne mre. Sve mu je vrijeme izglođalo, ostala kost i sasušena koža smežurana najviše oko očiju, i brada, gusta i prosijeda k'o da sva snaga u nju ide.

- De, uspi mi vode, rode. Polako da ti se ne otme kofa - obraća mi se ko djetetu. Tako i starijima od mene kaže, blago i umilno, kao da mu je sve na mjestu i kuća puna radosti i blagostanja, a ne pusta i poluprazna, naherena jednom stranom krova ka zemlji. Nudi mi kocku, savjetuje kako je zdravo popiti s vodom, gužva papir oko preostalog šećera i gura u nje-dra. Gledam ga, a čini mi se da me oko vara. Nije ovo onaj Kaso što se kladio sa svojom ženom da će je iznijeti u naručju do Ravni, pa zapleo uz brdo. Ona se koprci i moli da je pusti, džaba mu opklada, bruka od komšija, gledaju, svi su izišli, naročito djeca da vide kakvo se to čudo događa, ibreti se narod.

- Ne vidim ja nikoga! - govorio je Kaso.

Duša mu hoće na usta, bije svaki damar, zajapurio se u licu kao zrele crvene jabuke u jesen, ali ne ispušta Safu iz naručja. Nosi je k'o dijete, nije se zasitio tolike godine, i nema živa džana nego smo na dunjaluku njegova

Safa, njeno veselo srce.

Zna Kaso, spasila ga je kad je bilo najteže. Prije hrabrost nego snagu isturi da ponese tugu i zaprijeti mu da neće ostati bez muža ako mora bez sina živjeti, zaplaka kako bi ga ganule njene suze, žaleći mu se da je više ne voli, niti se brine za nju, grči se i zabija glavu u njedra, šuti, k'o da je samo on roditelj, a ona nije majka. Njemu se žali na njega samog, kom će drugom, od njega stani-pani nema prečeg. Grdi svoje pasje srce što je takvo i neda joj da se sklupči u čošku sobe i čeka smrt. Ali zna i tješi se da jedno mora biti jače kad se onom drugom učini da sve pod nogama tone, a nebo očima izmiče, i da je baš sad red na nju da ponese zavežljaj briga i teškoća što su zajedno punili dotle, pa Kaso nosio, jači i snažniji od nje, a ona u stopu za njim išla. I kad treba, i kad nije nužda, ona se nađe uz njega da mu što ne zatreba, da pomogne, zavre i koliko ne može ponijeti. A Kaso se tada ljuti, kara, tjera je kući, tamo za nju uvijek ima posla, samo nek' njemu siđe s vrata kad je u poslovima koje vuče muška snaga.

Otobi je da ne dolazi na Majdan, moglo bi je udariti kamenje koje osipaju niz liticu, nagrditi ili smožditi njeno krhko tijelo. Umjesto nje Kasu ručak donosi Selam, živahno njihovo dijete, i uz put s djecom vrlja po šumi.

A djeca od svega prave igru. Ponekad se sastanu na dnu Majdana, dočekuju kamenje, uživaju u lomatanju i bahatu, trče ispred velikih stijena kao da ih ta gromada sile moći tjera, kliču pobjedonosnom uteku i ra-

dosti što su pobijedila.

- Čuvaj se! Čuvaj! - odjeknu Kasov glas, prati lom i prasak stijena niz šumu, kao da mu je to jedini posao.

Tada je Selam samo posmatrao djecu kako se igraju, ruke mu zauzete, sahan pite i testiju vode ponio ocu, i k'o sad da gledam: stijena ga udari u leđa ko mečka, pređe preko njega i zaustavi se pred nama.

Selamovo tijelo se opruži po zemlji, sahan pade podalje od njega, testija se ne slomi, samo se proli voda iz nje, baš ta testija koju Kaso sad jedva nosi. Oči djece se ukočiše i svako osta ukopano na mjestu, a šuma odjekuje:

- Čuvaj se! Čuvaj!

Od toga dana zahladnilo je oko Kasova srca, smrznula se svaka radost i iščezla ona pitka duša što je sa svakim imala nešto za razgovor. Započe ćutanje, starost se uvuče naglo, pritisnu ga, ogrnu boljkama, utiša glas, k'o da riječi vrijeđaju ranu u grudima, a opet ga nešto potjera da kad progovori, kaže to blago i tiho. Zavidni Safi, pred njom se osjeća krivcem, kao da je on ubio njihovo zlatno dijete, iako ona rijetko spominje kako je smrt ugrabila njenu izdikalu mladicu.

- Na koga da žalimo!? Toliko mu dana, toliko za život stvoren.

Kako je ona ubijedila sebe i uvjeravala pričom druge, niko nije mogao pogoditi, k'o da joj se sam Dobri uvukao pod kožu i učvrstio stipljenje, te njime krijepi sebe i pomaže Kasa. Ona je postala ona jača strana njihovog zajedničkog života, jagmila se da više ponese od muža s

kojim je dijelila sve: zalogaj za sofrom, studenu sobu i vunom naložen jorgan. Stala se oko kuće starati kao da tako prkosi smrti koja je pljoštimize bacila o zemlju njeno dijete, prosula krv, prekinula žile.

- Ne možemo ga vratiti da se živi u grobu zagrnemo prahom. A šta ti hoćeš, da navučesh bolest i kultarišesh sebe, a za mene ne misliš! Šta bih ja bez vas, bez tebe? Nije mi ovo malo, nego da gledam i tvoju živu muku, a nisam ti od pomoći. Prekini više, čovječe moj, pa ti bi trebao žalost da tuliš, muška si strana...

Po nečijem nagovoru da bi trebalo otići ondje gdje se davno prestalo sabirati kamenje i isplakati se - od plača se ne puca - i bilo bi mu sigurno lakše, krenuli su od muke. Djeca i žene, sad kradom, ne kao nekad kad je Safu nosio u naručju, vire iza ograda, sa prozora, kud će to njih dvoje. Kaso se oslanja na njeno rame, a ona upire u njega k'o u plast sijena. Ne mogu proći ispod Majdana a da ne oživi slika mrtvog Selama i da ne čuju kako šuma ječi, dhti od Kasova glasa.

- Čuvaj se! Čuvaj!

Bije taj teški odjek prošlosti i po mojoj glavi, pada mi na lice kamen što se strovalio na tijelo mog mrtvog druga i raspuknuo njegov život kao mjehurić na vodi. Podsjeća me kako sam zarana shvatio koliko je čovjek krhko biće. Ravan mu je nježan cvijet, travka, a život je samo samo koliko treptaj oka. Idem i sad za njima, oni se ne osvrću. Ne prilazim blizu, obuzima me strah i neko čudno osjećanje da će se ponoviti ono što se desilo davno, iako od tada sve činim da natkrilim prazninu njihovog djeteta.

Kaso se zaustavi blizu dna Majdana, usloni se uz jasen, gleda: Rijeka se propinje uz obalu, taman da lizne vrh, obamre joj snaga i povuče je nemoć nazad, a ona prikupi novu i opet se penje. Gleda niz brdo preko novih, skoro napravljenih kuća, a Safa nabira granje, slaže ga u

naramak, vezuje frculjom i plače kradom.

- Daj dušice, ja ću to - priđe on, nabaci naramak na leđa, njenu ruku stavi na svoju podlakticu da ga uzme pod ruku, pa krenuše kao da se odvezalo ono što mu je uhvatilo noge, ruke, udžapilo đovdu, uhvatilo glavu ponavljajući samo jednu jedinu miaso - o smrti.

Safi se tek sad ražalilo. Pod njegovim pogledom topi se njena duša i ono malo snage kao da se prelilo u Kasa, te više ne osjeća sebe kako hodi, nego kao da lebdi oslanjajući se uz njega.

Opet su u njihovoj kući zasjela starije komšje, zapodjenule šalu, vrijedi prosuti malo veselja da tuga ode, ali svako osjeti dokle može i kad je u opasnosti da prevrši mjeru.

Za nekoliko dana Safu sruši bolest s nogu. Žene su govorele

kraj nje stalno je namještajući u udobniji položaj kao da traži neku tajanstvenu tačku iz koje će poteći mehlem i raširiti se po njenom tijelu.

Komšinice su po dogovoru pekale hljeb više, donosile Kasu i Safi, uz to i još po nešto, vjerujući da će se odužiti čim njoj bude bolje. Znače Safa da zahvali svakom ko joj je i za slamčicu dobra učinio, nekmoli više, samo da joj se biti podignuti od zemlje.

- Donio sam taze vode, evo.

- Ostavi, rode, u hlad, ona sad spava - reče Kaso.

Na njegovom krilu ležala je mrtva Safa, njegova dušica i meleć, i niko ga nije smio uvjeravati da je s nom već gotovo, dok nije došla noć. Unijeli su je u kuću. Oko nje su, po običaju, posijedale žene, a u drugoj sobi Kaso je sjedio s muškarcima.

Sutradan ju je, mimo običaja,

da je ograjisala, pa su učile i molile boga za njeno zdravlje; dovele su i jednu staricu da joj salijeva stravu, ali ništa nije pomoglo. Safa ustane, pa k'o da je neko dlakom posiječe preko nogu, poleti k' podu i sva bi se rasula da je ne prihvate.

I proljeće je uhvatilo maha, sve se razvilo, raspupalo drveće, cvijeće, ugrijalo sunce, sve se pod njegovom toplinom okrijepilo, samo se Safina đovda topi i sve je manje oko kostiju. Kaso je lako iznosi u avliju, bira hlad, čas pd jednom, pa ubrzo pod drugom brezom, i on sjedi

položio u mezar pokraj sina i pri tom joj šapnuo, kao da ga ona čuje, kako će on brzo doći k njima i da ne brine o njemu.

Prošlo je mnogo godina, sručilo se mnogo nevremena i ljepota na njegovu kuću, a ni njega ni nju nije dokrajisalo, nego kao da se nešto zareklo da ih polagano, istiha i natenane nagriža i tako oteže zadnji zalogaj, Kasov izdisaj.

Čini mi se, i sad, Kasu je stalo da ga ona nevidljiva usta ne zagrizu odjednom do kraja.

Mio je čovjeku život.

Piše: Faruk Dizdarević, historičar

Vakufnama i vakuf Hasan-age Pribojca

Aga Pribojskog agaluka i starješina vojničke posade u palanci Priboj Hasan-aga, sin Mustafin, doba dio svoga imetka uvakufio je i svoju odluku zvanično legalizovao¹. zulkadeta 1171. godine po Hidžri (7. jula 1758. godine po novom kalendaru) u Novoj Varoši, u to vrijeme sjedištu kadiluka Stari Vlah u čijem sastavu je bila nahija Priboj.

Ova vakufnama je nastala na temeelju formalne rasprave na sudu u pomenutom sjedištu kadiluka između vakifa Hasan-age i mutevelije vakufa Ferhata, Hasan-aginog sina, i sudske presude da je vakuf izvršan, kakav slučaj se nalazi i kod svih drugih vakufnama.

Legalizaciju dokumenta obavio je kadija Muhamed o čemu svjedoči zapis na početku teksta, na njegovoj desnoj strani, gdje piše: "Sahhal-asli, Muhammed" što znači: "Original je vjerodostojan, Muhammed". Ozvaničenju dokumenta pristvovalo je dvanaest svjedoka čija su imena kao dokaz ispisana na kraju vakufname.

Originalan tekst Hasan-agine darovnice ispisan je staroturskim jezikom u 68 redaka, na debljem komadu papira veličine 84 x 26,5 cm. Taj dokument se čuvao u Vakufskomearifskom povjereništvu u Priboju. Sa njega je pravnik Kasim Hadžić 1940. godine napravio prepis na turskom je-

ziku, a izvornom dokumentu se od te godine gubi trag.

Prevod vakufname sa turskog (po svoj prilici prvi) naslovljen sa OSTAVA uradio je anonimni prevodilac početkom XX vijeka,¹ a drugi neuporedivo precizniji prevod na naš jezik uradio je Alija Bejtić 1940. godine.²

2

Vakufi su dobrotvorne ustanove koje su se u Turskom carstvu, i u našim krajevima za vrijeme Osmanske dominacije, osnivale širom carevine. Po definiciji Ibrahima Halebija vakufi su "dobra koja vjerni poklonodavac ili osnivač vakif dobrovoljno odvajaju (lišava ih se) da bi ustupio svojinu Bogu a plodouživanje ljudima". Šta je moglo biti predmetom vakufa? Svaka stvar koja se ne troši pravom upotrebom niti joj vrijednost opada naglo usljed upotrebe i kojom sopstvenik ima pravo slobodnog raspolaganja, odnosno ona je morala biti u punoj privatnoj svojini zavještača.

Institucija vakufa, islamom unesena u zemlje Turske carevine kao socijalna ustanova, favorizovana teokratskim karakterom nepokretne svojine, duboko se ukorijenila u otomansko pravo i običaje i razvijala se tako da je u nekim perio-

dima obuhvatala više od ¾ obradivog zemljišta i zemljišta pod građevinama.³ Koliko je ovo uticalo na ukupno ekonomsko stanje u carevini nije predmet ovog rada.

Dobrotvori, vakifi, mogli su biti sami sultani, članovi njihovih porodica, najviši državni dostojanstvenici, lokalni predstavnici vlasti, trgovci, zanatlije, obični ljudi.

Vakufname pružaju mogućnost, kako kaže dr. Hazim Šabanović, ne samo da se objasni institucija vakufa, nego mogu poslužiti kao prvorazredni izvori za izučavanje i mnogih drugih pitanja iz različitih grana istorije.⁴ Ovi dokumenti pružaju obilje podataka za istoriju gradova i naselja uopšte, za kolonizaciju, istorijsku topografiju a naročito za kulturnu i ekonomsku istoriju. Oni daju mogućnost da se upozna unutrašnja struktura društva za vrijeme turske vladavine npr. u našim zemljama; ukazuju na ekonomske uslove raznih društvenih klasa; daju mogućnost da se upozna vrijednost novca, priroda različitih poreza, visina zakupna i kirija. Vakufname prikazuju razvitak prosvjetnih, naučnih i religioznih ustanova, ustanova socijalne pomoći, pitanja urbanizacije, komunalija itd.

1. Prevod se nalazi u: Dr. Milan J. Pećanac, O vakufima i njihovim glavnim vrstama, sa naročitim obzirom na vrste vakufa u Carigradskom Ugovoru o miru između Srbije i turske, Beograd 1914.

2. Alija Bejtić, Priboj na Limu pod osmanlijskom vlašću 1418-1912, Sarajevo 1945.

3. George Young, Corps de Drort ottoman; Vol. VI, Oxford 1906.

4. Hazim Šabanović, Dvije najstarije vakufname u Bosni, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vlašću, II, Sarajevo 1952.

riječu, izučavanjem ovih dokumenata može se dobiti jasna predstava o životu uopšte, to jest može se upoznati stvarna struktura društva za razliku od mnogih hronika koje se zadovoljavaju uglavnom time da nabrajaju razne ratne i političke događaje, život i avanture vladara i velikih državnika, a o stvarnom životu govore rijetko i sasvim uzgredno.

3.

U prvim decenijama XVIII vijeka Priboj je bio neutvrđen, otvoren grad - palanka. U vojničkom pogledu, kako je već rečeno, bio je uređen kao agaluk, čiji zapovjednik nosi naziv aga. Vojnička posada koje se u njemu nalazila imala je zadatak da čuva put (dio tzv. Bosanskog drumu) i vrši "redarstvenu vlast u svojim granicama".⁵ Sredinom pomenutog vijeka (nije poznato koje godine tačno) carskim beratom sultana Osmana III postavljen je za agu Pribojskog agaluka Hasan, sin Mustafin. Nema drugih bližih podataka o tome ko je bio taj čovjek, osim onih iz njegove darovnice iz čijeg teksta se može razabrati da je bio obrazovan, ugledan i bogat i da je domaći čovjek, Pribojac. Iz svoje imovine izgradio je džamiju i mekteb i kao zadužbine vakufio ih a njihovo izdržavanje osigurao je prihodom od hana, skele u Boranovićima, skele u Priboju na Limu i sumom od 36.000 sag-akčki, što je sve činilo njegov vakuf.

U Priboju je, besumnje, postojala od ranije džamija. Nju u svom putopisu pominje Evlija Čelebi (1614-1682)⁶ ali je vjerovatno u nekom događaju st-

radala te e nije bilo u vrijeme Hasan-agino. U tekstu vakufname, u njegovom prvom dijelu stoji: "... S visokom dozvolom sagradio sam u pomenutoj palanci jedan mesdžid za džumu i uvakufio ga... da se u njemu obavlja pet dnevnih molitava i svakog petka džuma namaz", dok u drugom dijelu teksta darodavac govori o džamiji, te je izvjesno da je u međuvremenu dograđena munara. Ne zna se da li je to bila kamena ili drvena munara, ali se ova druga čini vjerovatnijom.⁷

Legator je džamiji dodijelio šest stalnih službenika sa platom (o čemu će kasnije biti više riječi), dok je za troškove njene rasvjete odredio po jednu, a za popravku objekta po dvije akče dnevno. Za svakog džamijskog službenika pojedinačno zahtjeva da moraju biti pristojne i pouzdane osobe koje će svoje dužnosti obavljati savjesno i marljivo.

Imam džamije, pored rečenog, treba da bude čovjek koji najbolje uči Kur'an i najbolje poznaje sunnet (ono što je rekao, radio i odobrio Muhammed a.s.). Dnevna plata biće mu četiri akče. Hatibu, koji će petkom sa minbera objavljivati hutbu (pripovijed prisutnim u džamiji) nadoknada će biti, takođe, četiri akče dnevno. Sa dnevnicom od po dvije akče plaćaće se dva mujezina (koji treba da imaju jasan i dobar glas), koji će obavljati svoju dužnost kod svih pet dnevnih namaza (molitava). Ferrašu će biti dnevnicom jedna akča. Njegova je dužnost da održava higijenu i stara se o džamijskom namještaju. Kajjiti (služitelju) stavlja se u dužnost da džamiju čuva,

otvara je pred svaku molitvu (i u drugim situacijama kad se za to ukaže prilika), čuva obuču pred ulazom, pali i gasi kandilje (čirake). Za to će dobijati akču dnevno. Halifa (u ovom slučaju učitelj u mektebu) imaće platu od pet akči dnevno, i na kraju džabiji (službeniku koji je ubirao vakufske prihode) isplaćivaće se po dvije akče dnevno.

Druga Hasan-agina zadužbina o kojoj se govori u vakufnami je mekteb sagrađen u blizini džamije. Prema podacima i ranije je postojao mekteb u priboju, ali je i on, vjerovatno, stradao u nekom događaju.⁸ Ova škola nije klasični sibijan mekteb već iptidaija⁹ (ne medresa kako se neodmjereno ponegdje formuliše), dakle osnovna škola višeg stepena u čijem programu su se, kako se vidi iz zadužbinske povelje, pored ostalog izučavala tri jezika: turski, arapski i persijski. Gradivo koje se predavalo i izučavalo u ovoj školi gotovo je usamljen primjer na širem području. Značajna je odredba zavještača da je školovanje djece u ovoj iptidaiji besplatno.

Na svom placu, u blizini džamije, Hasan-aga je izgradio han koji je izdavao za godišnju kiriju od sedam groša¹⁰ a taj prihod je korišćen za potrebe džamije i mekteba. Zavještač je odredio pomenuti han kao lukrativni objekt gdje su putnici plaćali konak za sebe i svoje konje, za razliku od zadužbina u kojima su te usluge bile besplatne.

U vakufsku kasu ulazili su i prihodi od zakupa dvije skele: jedne u Boranovićima na rijeci Limu (mjesto udaljeno od Priboja 12 km) sa godišnjim zakupom od 25 groša, i od druge skele, na istoj rijeci, u Priboju

5. Evlija Čelebi, Putopis, Sarajevo 1979.

6. Ibidem.

7. Alija Bejtić, navedeno djelo.

8. Njega pominje Evlija Čelebi u svom Putopisu iz 1659.

9. Iptidaija je trogodišnja muslimanska škola koja je imala propisan nastavni plan i određen broj nastavnih časova nedjeljno.

10. 1 groš - 40 para; 1 para - 3 akče.

الحمد لله الذي جل عن الشبه والنظير. ليس كمثل شيء. وهو السميع البصير. تتره ذاته عن الزمان والمكان تقدر صفاته عن العيب والنقصان. شهدت فعاله على أنه قادر الموصوف بالحياة والملم والقدرة والكلام. له العظمة والجلال والكبرياء. وله الحمد والمدح والشكر والثناء الذي هدى لمن اراد هداية الى سبيل السداد وارشده الى طريق وجوه الخيرات ليوم الميعاد. والصلوة والسلام على رسوله المجتبي والنبي المصطفى محمد المبعوث الى كافة البرايا بشيرا ونذيرا وداعيا الى الله باذنه وسراجا منيرا. وعلى اله الجيرة العظام واصحابه الخيرة الكرام الى قيام الساعة وساعة القيام. اما بعد باعث تحرير صحيفته شرعية وداعية تظهير وقفية منبغة اولدركه چونكده. و دنيا فاني و دار الفراردر و اخرت باقى و دار القراردر و رسول الله صلى الله عليه وسلم حديث شريفنده دخى الرجل يوم القيامة فى فضل صدقته حتى يقضى بين الناس و بر حديث شريفنده دخى اذا مات الانسان انقطع عنه عمله الا من ثلاثة صدقة جارية او علم ينتفع به او ولد صالح يدعو له بيورمدين استار افلاق قضامى مضافاتنه پلنقه پريسوى محافظه سنده صاحب الخير والشيم محب العلماء والصلحاء معين الغرباء والضعفاء اعنى به عزبان اول حسن اغا بن مصطفى يسر الله تعالى له ما يريد وما يشاء حضرترى حال حيوئنده و كمال صحتنده و نفاذ تصرفنده

sa zakupom od 10 groša. I skele su koristonosni objekti vakufa jer su putnici plaćali prevoz.¹¹

Han i skele izdavani su u godišnji zakup zainteresovanim, javnim nadmetanjem, obznanjenim preko telala.

Pored nabrojanih dobara i prihoda Hasan-aga je uvakufio "od najčistijeg svog imetka i najbolje zarade" i 36.000 kovanih srebrnih akči, naravno, u korist

i dalje unapređenja zadužbine, određujući na šta se taj novac ima upotrebljavati i u slučaju izdavanja na interes kojima se ličnostima može izdavati a kojima, pak, ne. Prije svega, novac se ne smije davati sumljivim osobama, ali "neka se ne daje (ni) sadatu, zapovjednicima, namjesnicima i pripadnicima kadija, vojske i spahija", kao ni službenicima vojvode i subaša. Ovaj novac su mogli koristiti stanovnici ne

samo Priboja nego i Starovlašskog kadiluka. Davaće se u promet samo uz jak zalog i puno jemstvo "uz godišnji priplod" od 1,5 akči na svakih 10, što iznosi 15 posto od pozajmljenog iznosa "pazeći pri tom da se ne posegne za kamatom".¹² U vakufnami se, dalje, navodi šta uraditi i kako postupiti ako se utvrdi da novac koji je izdat na interes licu a taj ga ne koristi kako treba "nego na svoju radi"; kakve su u takvim slučajevima obaveze mutevelije; precizira se dalje da se od novca na poklone ne može nikome izdavati, da pisar (priznanica) ni od kog ne smije uzimati novac, da se svi računi moraju tačno voditi a knjiga računa svake godine pregledati itd.

Ova, moglo bi se reći, kreditna ustanova bila je od značajne važnosti za privredni razvitak Priboja i šire okoline tim prije što je bila namijenjena isključivo trgovcima, zanatlijama i ljudima koji se bave privređivanjem. Značajna je i po širokogrudosti njenog utemeljitelja jer su pristup njoj imali ne samo muslimani nego i svi stanovnici kadiluka Stari Vlah bez obzira na vjersku pripadnost.

4.

Ovim vakufom, kako je darodavac odredio, što je zapisano u vakufnami u skladu sa šerijatskim vakufskim pravom, upravljali su i o njemu se starali mutevelija, hasbi-nazir i kadija. Vakif Hasan-aga precizira u darodavnici da će za svoga života on upravljati vakufskim dobrima onako kako mu to savjest opredjeljuje; raspolagaće svakom zamjenom i promjenom spomenutog vakufa, primati ali i otpuštati službenike koji ne

11. Prema odredbama sadržanim u vakufnami samo određeni dio prihoda od hrane i dvije skele na Limu upotrebljavao se je za troškove zadužbina (džamije i mekteba), a ostali dio po volji vakifa uživali su njegovi potomci. U tom smislu ova zadužbina pripadala je tzv. evladijjet vaakuf. Međutim, nakon Hasanagine smrti njegovi nasljednici (trojica sinova Ferhat, Emir i Mustafa) svoje dijelove poklonili su vakufu tako da je on time dobio sada status samostalnog srf-vakufa u koji je ubiran čitav prihod od spomenutih objekata.

12. Alija Bejtović, navedeno djelo.

vrše marljivo preporučenu im dužnost. "Poslije moje smrti (zapisano je u vakufnami - F.D.) neka bude mutevelija moj sin Ferhat (...) a poslije njegove smrti neka bude mutevelija jedna osoba od mojih muških potomaka koja je prikladna i sposobna za mutevelijsku službu. Iza njegove smrti neka bude upravitelj naznačenog vakufa dobar i za mutevelijsku službu sposoban čovjek isto tako od mojih muških potomaka, i potomaka mojih muških potomaka, s koljena na koljeno, s generacije na generaciju". U slučaju ako bi Hasan-agina familija izumrla onda bi se, u sporazumu sa mjesnim kadijom, sa područja agaluka (znači priboja i okoline) izabrala odgovarajuća ličnost za muteveliju, ali ako se na pomenu tom prostoru ne bi našao odgovarajući čovjek, onda će se on potražiti, i naravno naći, negdje na strain. Dnevna plata upravitelju iznosila je pet akči.

Poslije Hasan-agine smrti¹³ mutevelija vakufa bio je njegov najstariji sin Ferhat. Nekoliko godina pred njegovu pogibiju (1804)¹⁴ u poslovima upravitelja vakufa pomagao mu je mlađi brat Emir. Ovu funkciju zatim će obavljati Žulbo, treći po rođenju od petorice Ferhatovih sinova. (Najstariji Ibrahim, nakon završetka medrese u Istanbulu postavljen je za kadiju u Prijepolju, kada dobija titulu bega 1843. godine.) Nakon Žulba mutevelija postaje Mustafa, Emirov sin. Potomci Hasan-aginih sinova Ferhata i Emira obavljali su mutevelijske poslove do početka XX vijeka. Nijesu sačuvani podaci ko je bio posljednji mutevelija prije uvođenja Vakufskog odbora

kao kolektivnog upravitelja vakufa.

Hasbi-naziri (počasni nadzornici) vakufa biće imami i hatibi Hasan-agine džamije a to pravo, tačnije dužnost, imaće, kako je zapisano u vakufnami, i ostali "učeni i dobri ljudi i sva sirotinja u Priboju i okolini" u čemu se ogleda želja zavještača da njegov vakuf služi u korist svih socijalnih kategorija stanovništva pribojskog kraja.

Pored hasbi-nazira, nadgledanje vakufskih poslova i rad mutevelije, uz godišnje redovno pregledanje knjiga i računa, vršio je kadija. Kao kontrolna vlast on je mogao, kad god je smatrao potrebnim, da kontroliše vakufsko poslovanje, a ne samo jedanput godišnje. Kadija je od uprave vakufa uzimao taksu koja je bila određena zakonom.

5.

Za proteklih skoro dva i po vijeka, od formiranja Hasan-aginog vakufa pa nadalje, Priboj je imao mirne periode istorije ali i dramatične događaje u kojima je paljen, rušen, pljačkan i raseljavan. Uprkos tome on se ponovo uzdizao, ali je opstojavao i Hasan-agin vakuf, odnosno bar jedan njegov dio.

Što se džamije tiče ne zna se tačno da li je stradala u požaru 1806. godine tokom Prvog srpskog ustanka, ali je pouzdano zapaljena 1875. u vrijeme Javorskog rata. Na njenim ruševinama 1883. godine sagrađena je nova zgrada sa drvenom munarom zahvaljujući Mahmut-paši Bajroviću iz Pljevalja i prilogima Pribojaca. Prva rekonstrukcija ove bogomolje izvršena je 1937. godine sredstvima iz vakufa i prilogima

građana obje konfesije. Tada je drveni krov zamijenjen crijepom, a umjesto drvene munare izgrađena nova čija je osnova urađena od tesanog kamena, domaćeg zelenkastog gabra, a ostali dio od sige. Slijedeća temeljita rekonstrukcija izvršena je 1982. godine. Stara zgrada je uklonjena i od predašnjeg objekta ostala je samo munara. Projekat nove džamije uradio je arh. Širbeg Zaimović iz Kaknja (Bosna i Hercegovina). Nova zgrada je nešto veća od ranije. U krugu džamije nedavno je urađen lijep šadrvan i dvorište popločano.

Zgrada mekteba stradala je 1806. godine ali je nakon nekoliko godina, na istom mjestu, podignuta nova. Međutim, zapaljena je tokom Javorskog rata 1875. godine. Deset godina kasnije (1885), takođe na istom mjestu, ponovo je izgrađena školska zgrada. To je bio mali prizeman objekat, tipa stambene arhitekture, sagrađen od čatme, pokriven daskom, sa samo jednom prostorijom.¹⁵ Kasnije je sa donje strane džamije, preko glavne ulice, napravljena nova zgrada gdje je premještena škola a stara se izdavala pod kiriju kao stan. Tridesetih godina prošlog vijeka u njoj je, izvjesno vrijeme, bilo i sjedište Šerijatskog suda. Šezdesetih godina prošlog vijeka taj objekat je porušen i tu je sagrađena upravna zgrada preduzeća "Autograna". Približno na mjestu gdje je nekada bio Hasan-agin mekteb, sa gornje strane džamije, osamdesetih godina podignut je prostran objekat, tzv. Vakufska zgrada, u kojem se nalazi prostor za vjersku pouku, biblioteka, službene prostorije Odbora Islamske

13. Kada sam dao da se prevedu natpisi na nišanima koji se nalaze u krugu pribojske (Hasanagine) džamije na jednom nišanu, koji je po svoj prilici na Hasanaginom grobu, piše: "... počinitelj dobrih i lijepih djela umrla Mustafaga sin Hasanaga iz Priboja dana petog Ramazana mjeseca preselio se iz prolazne u vječnu kuću 1207 (1789/90 - F. D.) godine. (Duši mu) El-Fatiha.

14. Na, takođe, sačuvan mermernom nišanu u krugu iste džamije zapisano je: (početak nečitak) ... Allahov rahmet palom junaku Hasanagić Ferhat-agi. Njegovoj duši (prouči) Fatihu. 1222. (1803/4 - F. D.) godine.

15. Vukoman Šalipurović, Prilozi za istoriju građevinarstva u Srednjem Polimlju u XIX veku, Beograd 1979.

zajednice, dva stana za službenike IZ-e, sala za višenamjensku upotrebu, musafirski soba itd, a uz zgradu i dobro opremljena gasulhana.

Han je porušen tridesetih godina XX vijeka i na tom mjestu podignuta masivna kuća u kojoj je bila kafana i hotel (izdavana je pod kiriju), a nakon Drugog svjetskog rata, pored ostalog, i stan imama pribojske džamije. Ta kuća i danas postoji i kao vlasništvo Islamske zajednice Priboja izdaje se pod kiriju.

Skela u Boranovićima (selo se nalazi između Uvca i Rudog) napuštena je i propala tokom Prvog svjetskog rata. Skela u Priboju (na mjestu Podmehana) bila je u okviru Vakufa do 1912. godine, a nakon prisajedinjenja Priboja Srbiji prisvojila ju je nova vlast bez nadoknade. Radila je do 1922. godine kada je na tom mjestu sagrađen drveni most preko Lima koji je porušen 1943. godine. Nakon Drugog svjetskog rata tu je izgrađen novi most koji i danas služi svojoj svrsi.

Institucija uvakufljenog novca je davno nestala. Građani Priboja bili su već zaboravili da je ikada i postojala.

Zanimljivo je ovdje prenijeti sumarni popis vakufskih dobara koji je 1943. godine sačinio Alija Bejtić. On tom prilikom konstatuje da su se Hasan-agine "zadužbine održale do danas u dobrom stanju i da materijalna sredstva vakufa nije stigla sudbina na stotine naših vakufa kojima se danas jedva i za trag zna".¹⁶ Zasluge za to on pripisuje brojnim Pribojcima koji nisu žalili truda i novca za njegovo održavanje.

Prema narečenom popisu vakuf su tada činili:

- jedna prostrana zgrada za stanovanje, sagrađena iz vakufskih sredstava na mjestu na kojem se prije nalazio han,

- zgrada nedaleko od džamije u kojoj su službene prostorije Vakufsko-mearifskog povjereništva, veliki magacinski prostor i pekara,

- zgrada sa donje strane džamije (koja se izdaje pod kiriju). U njoj je ranije bio mekteb-iptidaija, a tu je jedno vrijeme bio smješten Šerijatski sud sa stanom za šerijatskog sudiju,

- manja kuća sa dvorištem u centru grada (koju je za Hasan-aginu džamiju i mekteb uvakufio 1942. godine Ked-aga Veletovac iz Priboja),

su, uglavnom, izdavani pod kiriju a jedan dio sredstava polagan je u Centralnoj vakufskoj štedionici čije je sjedište bilo u Skoplju.

Po završetku drugog svjetskog rata stanje se po ovom pitanju značano mijenja. Rješenjem Komisije za nacionalizaciju Narodnog odbora Opštine Priboj, od 2. oktobra 1959. godine, konfiskovane su ili nacionalizovane četiri zgrade¹⁷, od kojih su tri krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog

Srara čarčija u Priboju - ul. 12. decembar

- zgrada starog mekteba više džamije (koja se kao stan izdaje pod kiriju),

- jedna njiva na obarku (potes u blizini grada, ne zna se ko ju je i kada uvakufio u Hasan-agine zadužbine).

Rečeno je da nema sačuvanih podataka iz kojih bi se mogao dati cjelovit pregled mutevelija Hasan-aginog vakufa. Od prvih decenija minulog stoljeća vakufom je rukovodio Vakufski odbor u koji su birani ugledni ljudi iz Priboja, ne samo Hasanagići već i drugi. Prihodom koji je sticao podmirivane su najprije sve potrebe džamije i mekteba, podizani objekti koji

vijeka porušene, a kuća u blizini sadašnje Pošte u starom dijelu grada data je za stanovanje jednoj porodici. Njiva na Obarcima zvana "Mali do" obrela se u vlasništvu Karaosmanovića. Nije konfiskovana tzv. Vakufska kuća (danas u ulici 12. januar) a od nekadašnjih vakufskih dobara tu su nova džamija i nova Vakufska kuća u džamijskom dvorištu.

Ovo poglavlje o Hasan-aginom vakufu završićemo oporukom dalekog potomka rodonačelnika Hasanagića, Atije (Rašida) Hasanagić udate Kurtalić iz Priboja, koja je svoju porodičnu stambenu zgradu i

16. Alija Bejtić, navedeno djelo.

17. Rješenje o nacionalizaciji vakufskih dobara, Ariv džamije u Priboju.

zemljište na kome je ovaj objekat, testamentom zavještala Odboru Islamske zajednice Priboj, odnosno Vakufu, 21. decembra 1981. godine.

6.

Jednim svojim dijelom i dolinom Lima, u koju se moglo stići sa raznih pravaca, prolazio je srednjovjekovni karavanski put koji je povezivao centralne i istočne dijelove Balkanskog poluostrva sa srednjim dijelom jadranske obale. Iz doline Lima išlo se preko Sjenice i Rasa - Trgovišta u najvažnije trgovoe, kao što su bili Novo Brdo, Priština, Trepča... a zatim dalje na istok. Od starina, na izvjesnim razmacima karavanskog puta, bili su putnička svratišta i konaci u kojim su trgovci i putnici, zbog bezbjednosti, isključivo noćivali.¹⁸

Formiranje naselja Priboj, na desnoj obali Lima, počelo je tako što je ono u početku bilo karavanska stanica, postaja. Njega treba odvojiti od predgrađa koje je bilo ispod utvrđenog grada Jagata na brdu biš na lijevoj strain rijeke, udaljenog oko 5 km od današnjeg Priboja. Sa intenziviranjem karavanskog prometa ovakve postaje dobijale su na značaju i često se pretvarale u varoši i gradove. U ovom kraju to su bili Novi Pazar, Sjenica, Skenderpašina varoš (Nova Varoš), Priboj i Rudo.

Prodor osmanskih odreda iz Skoplja i Prištine, preko Zvečana i Jeleča u Potarje, prema izvorištu Lima i Srednjem Polimlju početkom desete decenije XIV

vijeka, imao je za cilj da se ovlada saobraćajnicama na ovim prostorima, a istovremeno i otvori koridor za nastupanje prema bosni. Taj koridor se kasnije razvio kao "Bosanski drum" koji je, u stvari, obnovljeni i nešto novim prilikama prilagođeni srednjovjekovni put koji je prolazio i kroz Priboj.¹⁹ Pribojski kraj Turci su zauzeli u vremenu od aprila 1465. do marta 1566. godine.²⁰

Kao etapna karavanska stanica Priboj se, u novoj situaciji, dosta brzo razvijao. U njemu se uskoro utvrđuju tri hana²¹ i stacionira posada derbendžija koja se brinula, zajedno sa lokalnim stanovništvom, o bezbjednosti putnika, trgovaca i njihove robe na ovom dijelu puta. U jednoj kanunama iz 1516. godine kaže se, između ostalog, da se ima "u varoši Priboj" stacionirati 20 vojnika sa porodicama, koji tu treba da sagrade kuće.²² Od 1565. godine Priboj je centar nahije, a to znači naselje sa odgovarajućim administrativnim i sudskim organima, trgovcima i zanatlijama, vojnom posadom itd.²³ Tada je on u značajnoj mjeri urbanizovana palanka.

Tokom naredna dva vijeka ovim područjem harali su ratovi, gladne godine, kuga, kolera i druge pošasti. Migracije stanovništva su intenzivne. Na široj sceni to je vrijeme u kojem se vodi Veliki bečki rat (1683-1699).

U ratu protiv Turske Bečki dvor je pridobio balkanske hrišćane, među kojima i Starovlašane koji su 1688. zauzeli Požegu, Užice, Novu Varoš, Pri-

jepolje, Priboj, Rudo i Višegrad. Ovaj rat su pratila velika razaranja i izginuća i seoba pod Arsenijom III (1690).

I poslije novog austro-turkog rata (1737-1739) pribojsko stanovništvo, zajedno sa ostalima, emigrira pod starovlaškim knezom Atanasijom Raškovićem i Stanišom Markovićem.

Nakon ovoga, kad je Priboj u pitanju, prva polovina XVIII vijeka je period u kojem se on obnavlja i razvija kao središte agaluka, sa posadom azapa stacioniranom u palanci, čiji starješina je bio Hasan-aga. Kao domaći čovjek, on želi da unaprijedi svoje mjesto i uvakufjuje dio svojeg imetka, koji ozvaničava vakufnamom.

Kad se saberu prihodi od vakufskih dobara i promet od gotovog novca koji je priložio vakufu izlazi da su godišnji prihodi njegovog vakufa iznosili 10.440 akči. S druge strane, kada se izračunaju svi rashodi vezani za funkcinisanje ove zadužbine oni iznose 10.440 akči. Znači, izdaci se tačno podudaraju sa приходima. Tako je to uradio Hasan-aga u svojoj darovnici. Dokle je to dalje funkcionisalo ne može se pouzdano reći.

Prema dosadašnjim saznanjima u arhivima nema dovoljno neposrednih dokumenata koji se odnose na dalju prošlost Priboja, ne bar onoliko koliko ih ima za Sjenicu, Novi Pazar, Prijepolje, Novu Varoš, na primjer. U tom smislu Hasan-agina vakufnama je jedan od najznačajnijih dokumenata vezanih za istoriju Priboja.²⁴

18. Jovan Cvijić, Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje, Osnovi antropogeografje, knj. I, Zagreb 1922.

19. Mihailo Dinić, Dubrovački srednjovjekovni karavanski putevi, JIČ III/1-4, Beograd 1937.

20. Sima Ćirković, Herceg Stefan Vukčić - Kosača, Beograd 1964.

21. Toma Popović, Spisak hercegovačkih namesnika u XVI veku, Prilozi OIS-a XVI-XVII.

22. Ibidem.

23. Hatidža Čar-Drnda navodi da ima podataka koji ukazuju da je u prvoj deceniji XVI vijeka u Priboju postojao zajednički ribnjak i mlin koji je radio tokom cijele godine. U Priboju i okolini uzgoj vinove loze i proizvodnja vina bili su znatnih razmjera, o čemu govori podatak da je obaveza lokalnog stanovništva bila da uživaocu timara godišnje daju 600 medara vina u vrijednosti od 4.600 akči (1 medar = 8 oka); H. Čar-Drnda, Priboj na Limu u vrijeme turske okupacije (neobjavljeni rukopis).

24. Rad objavljen u Novopazarskom zborniku, br. 29/2006.

Mustafa Imamović

Bošnjaci - Historija, tradicija, kultura - VI dio

Pad srednjovjekovne bosanske države

Tvrtkova smrt 1391. označila je završetak uspona bosanske države i početak njenog kraja. Kao i u slučaju Dušanovog srpskog carstva, pokazalo se da je Tvrtkovo Bosansko kraljevstvo, iako prostrano, iznutra bilo slabo organizirano, te da je uglavnom predstavljalo njegovo lično djelo

Još u posljednjoj deceniji Tvrtkove vladavine, u doba najvećeg uspona bosanske države, postavljeni su temelji moći trima velikim vlastelinskim rodovima: knezovima Hrvatinićima, Hranićima Kosačama i Radinovićima Pavlovićima. Uz njih je postojao još jedan broj velmoža, ali ne tolike moći, snage i uticaja na bosansku politiku. Najmoćniji među njima bio je Hrvoje Vukčić Hrvatinić, kojemu je kralj Tvrtko 1380. dodijelio titulu velikog bosanskog vojvode, darujući mu pri tome, pored toga što je već imao velike posjede u Donjim Krajima, tri sela u župi Lašva, uz izričitu potvrdu da mu se darovani posjedi ne mogu oduzeti ni u slučaju nevjere. Hrvoje je čvrsto držao gradove Ključ na Sani, Hlивно sa istoimenom župom, Kotor-Varoš u župi Zemljanik i Jajce, gdje mu je uglavnom bilo sjedište.

Pored Hrvoja, u isto vrijeme izdiže se "veliki bosanski knez" Sandalj Hranić Kosača, sin vojvode Vlatka Vukovića, koji je na prostoru od Pive do Ustiprača na Drini držao nekoliko župa, među kojima su posebno značajne bile Drina, sa gradom Fočom i Goraždem, kao izvorna baština Hranića Kosača. Knez Pavao Radinović, kasnije Pavlović, držao je područje u slivu rijeke Prače. Sjedište mu je bilo

u Borču kod Rogatice, a držao je i gradove prema Drini - Pavlovac sa trgovištem Pračom, te Rogaticu, Višegrad i Dobrun. Srednja i sitna vlastela više je zavisila od ovih krupnih vlastelinskih rodova nego od samog vladara. Ti krupni velikaši pristajali su uz vladara sve dok se nisu dovoljno osilili da su svoje velike feudalne baštine i posjede mogli zapravo pretvoriti u samostalne državice. Oni su na svojim posjedima uzurpirali jednako sve prihode od zemlje i od regalnih i drugih prava i prihoda (rudnici, carine, novac itd.) koji su rasli razvojem robonovčanog prometa, a koji su, po definiciji, pripadali isključivo vladaru. Oni su, radi vlastitih interesa, srušili ideju "pravne države" u srednjovjekovnom smislu riječi, koju su bosanski vladari, od banova Borića i Kulina do kralja Tvrtka I, uporno nastojali izgraditi i očuvati. Bosanski su vladari i prije uspostavljanja dinastije Kotromanića čuvali formalno-pravni kontinuitet i autoritet bosanske države, priznavajući i svojim prethodnicima legitimitet i primajući na sebe njihove dugove, kako bi u međunarodnim odnosima održali vjerodostojnost Bosne.

Pripadnici spomenuta tri visoka vlastelinska roda srušili su sve te napore, rušeći na

prvom mjestu autoritet kraljevske vlasti. Oni su na bosanskom državnom saboru (stanku) odlučivali o promjenama na prijestolju. Po svojoj volji postavljali su i smjenjivali bosanske kraljeve. Tako ni Tvrtko I, mada je bio najmoćniji bosanski vladar, nije uspio osigurati prijestolje svom sinu, kasnijem kralju Tvrtku II. Voljom velike vlastele na bosanskom prijestolju poslije Tvrtkove smrti našao se njegov rođak, kralj Stjepan Dabiša. Od tada su osioni velikaši odbacivali od sebe bosansku krunu "kao truhlu jabuku", krvavo se otimajući između sebe oko imanja i gradova, što su koristili i Ugarska i Turci-Osmanlije.

Ugarska i osmanska država borile su se u posljednjoj deceniji XIV st. za uticaj i prevlast u Bosni, što je samo pogodovalo jačanju i razvijanju feudalnih partikularizama. Kada je Sigismund Luksemburški, kao pobjednik u borbi za ugarsko prijestolje, primio 1387. krunu sv. Stjepana, cijelim pojasom južno od Drave gospodarili su njegovi protivnici. Hrvatska vlastela stalno je u zemlji održavala stanje pobune protiv budimskog dvora, u upornom nastojanju da tamo dovede Ladislava Napuljskog. U tome je imala podršku Tvrtka I i srpskog kneza Lazara. Knez

Lazar je pred Kosovsku bitku odustao od tog neformalnog saveza i izmirio se sa kraljem Sigismundom, kako bi se osigurao barem sa sjevera. Tvrtkov nasljednik, kralj Stjepan Dabiša, bio je pod nejasnim okolnostima primoran da ugovorom u Đakovu 1393. prizna Sigismundovu vlast. Sljedeće, 1394. godine, Sigismund je savladao i otpor hrvatske vlastele, pa se kralj Dabiša morao odreći Dalmacije i Hrvatske.

Nakon toga, Sigismund je počeo ubrzano okupljati oko sebe dojučerašnje protivnike, pripremajući veliki križarski pohod protiv Turaka-Osmanlija. U sklopu tih događaja krupna vlastela uklonila je Stjepana Dabišu i za novog bosanskog kralja 1395. postavila Stjepana Ostoju. Sigismund Luksemburški vodio je, na čelu kršćanskih snaga, dva pohoda protiv Osmanlija. Prvo je, braneći svog vazala, vojvodu Vlaške, pobijedio osmanske snage na Rovinama 1395. godine. Tu su, boreći se na strain sultanove vojske, kao njegovi vazali, poginuli Marko Kraljević i Konstantin Dejanović, nakon čega su njihove oblasti pripojene osmanskoj državi, kao ohridski i čustendilski sandžak. Sljedeće godine Sigismund je po Ugarskoj, Francuskoj, Njemačkoj, Poljskoj i drugim evropskim zemljama prikupio vojsku od oko 60.000 ritera, s namjerom da jednim križarskim pohodom oslobodi Evropu od osmanske opasnosti. Velika križarska vojska krenula je u ljeto 1396. iz Budima i ubrzo opkolila Nikopolj, grad na Dunavu u sjevernoj Bugarskoj.

Opsjednutoj osmanskoj posadi u Nikopolju u pomoć je pošao lično sultan Bajezit I i na čelu brojne vojske, sastavljene od anadolskih i rumelijskih Turaka i njegovih balkanskih vazala, među kojima je bio i knez Stefan Lazarević, koji su ga, "ako ne i s voljom, a ono po nuždi", pratili u svim pohodima i bitkama. Do odlučujuće bitke

došlo je 25. IX 1396, u kojoj je Bajezit nanio poguban poraz elitnoj križarskoj vojsci.

Nakon te pobjede, Osmanlije su odmah zauzele Vidin, prešle Dunav i u jednom naletu vojnički prodrli u Srijem i u dio Slavonije. Nikopoljskom bitkom Osmanlije su konačno učvrstile svoju vlast u Bugarskoj, Tesaliji i Makedoniji. Kako su pojedini osmanski vazali umirali ili ginuli, kao Marko Kraljević na Rovinama, sultan je njihove zemlje odmah pretvarao u sandžake i konačno ih pripajao svome carstvu. Tako je poslije Nikopoljske bitke i Vidinska Bugarska pretvorena u Vidinski sandžak, glavno uporište i polaznu tačku za osmanske upade i prodore u Vlašku, Ugarsku i sjevernu Srbiju.

Pobjedom kod Nikopolja pred Osmanlijama je bio otvoren put za veliki napad na zemlje ugarske krune. Iznenada je, međutim, došlo do skoro polustoljetnog zastoja u osmanskim osvajanjima. Dok su Osmanlije ratovala po Balkanu, u srednjoj Aziji su Mo-ŋgoli, pod vođstvom Timur-Lenka (Tamerlana), osnovali veliku državu sa sjedištem u Samarkandu. Timur je, uz po-dršku mnogih seldžučkih emira koji su bili nezadovoljni centralističkom osmanskom politikom, provalio u Anadoliju, na čelu ogromne vojske od 80.000 ljudi. On je 28. VII 1402, kod Ankare, na terenu koji je bio vrlo povoljan za djelovanje brze mongolske konjice, nametnuo bitku dvostruko slabijim osmanskim snagama, koje je vodio sultan Bajezit I. Bitka je završena teškim osmanskim porazom, kojom prilikom je zarobljen i sam sultan Bajezit I. Među vazalima u osmanskoj vojsci bio je i Stefan Lazarević, sa odredom od oko pet hiljada vojnika. U zarobljeništvu je sultan Bajezit I izvršio samoubistvo, otrovom koji je, sakriven u prstenu, stalno nosio u svojim pohodima i bitkama. Njegovi sinovi, Mehmed, Sulejman, Isa i Musa

počeli su borbu za očevu naslijeđe. Bajezitov poraz i građanski rat, koji je uslijedio u osmanskoj državi u razdoblju 1402-1413, odmah su iskoristili seldžučki emiri da se osamostale. Bizant je povratio Solun, Stefan Lazarević se, pod zvanjem despota, koje mu je dao bizantski car, zapravo osamostalio, a Mlečani su porazili Osmanlije na Galipolju. Tako su, neočekivano, Bajezitov poraz i građanski rat među njegovim sinovima dali priliku balkanskim i srednjoevropskim državama da predahnu i da se vrate vlastitim sukobima i unutrašnjim razmiricama.

Poslije teškog poraza kod Nikopolja, kralj Sigismund nije više ni pomišljao na rat protiv Osmanlija. Okrenuo se uglavnom zapadu, s namjerom da zagospodari Češkom i Njemačkom i tako u srednjoj Evropi osnuje zajednicu država pod jednom dinastijom. U tome je uspio pa je 1411. krunisan za rimskog, odnosno njemačkog cara. Poslije toga Sigismund je svu svoju snagu posvetio okončanju raskola u katoličkoj crkvi, izazvanog pokretom češkog vjerskog reformatora Jana Husa, čije je učenje, usmjereno protiv službene crkvene hijerarhije i njenih svjetovnih povlastica, imalo dodira sa Crkvom bosanskom. Rimski papa osudili su 1410. Husa kao heretika i izopćili ga iz crkvene zajednice. Zalaganjem Sigismunda, kao vladara Svetog rimskog carstva germanske narodnosti, sazvan je 1414, u njemačkom gradu Konstanci (Konstanz), XVI katolički koncil. I Jan Hus je pozvan na koncil da iznese svoja gledišta, uz obećanja da mu se neće ništa desiti. Koncil je osudio Husovo učenje kao herezu. Uprkos obećanjima, Hus je zatvoren i 6. VII 1415. spaljen na lomači kao heretik. Nakon toga, počeli su dugotrajni husitski ratovi, okončani pobjedom nad Husovim sljedbenicima tek 1436, samo godinu dana prije Sigismundo-

ve smrti.

Zauzet vjerskim problemima katoličke crkve i njemačke prevlasti nad Češkom, Sigismund se morao pomiriti sa gubicima na balkanskom području. Prvo je izgubio dalmatinske gradove i otoke.

Hrvatska velikaška opozicija nije odustajala od namjere da na ugarsko-hrvatsko prijestolje dovede napuljskog kralja Ladislava Anžujskog. Na poziv hrvatskih velikaša, Ladislav Napuljski je 1403. došao u Zadar, gdje se okrunio za ugarskog i hrvatskog kralja. U dinastičkim borbama oko ugarske krune, veliki bosanski vojvoda Hrvoje Hrvatinić se priklonio hrvatskim velikašima i njihovom kandidatu, napuljskom kralju Ladislavu. Vojvoda Hrvoje, skupa sa bosanskim kraljem Ostojom i uz veliku pratnju, došao je jula 1403. u Zadar na svečanost krunisanja kralja Ladislava. Kralj Ladislav je tom prilikom imenovao Hrvoja hercegom splitskim, koji je od tada ustvari vladao u zapadnoj Bosni, dalmatinskoj Hrvatskoj i zapadnom dijelu Huma. Hrvojeva moć toliko je

Ladislav Napuljski nije bio u stanju da se u Ugarskoj ozbiljno suprotstavi Sigismundu Luksemburškom. Njegove pristalice u Hrvatskoj i Slavoniji kralj Sigismund je skršio uz pomoć moćne porodice celjskih grofova, koji su vladali Savinjskom dolinom i Štajerskom. Oni su mu inače pružali podršku u njegovoj evropskoj politici. Nesposoban da sam ostvari pretenzije na ugarsko prijestolje, Ladislav Napuljski je 1409. prodao Mlečanima svoja prava na Dalmaciju i njene gradove. To je Sigismundu, uz sve ostalo, samo navuklo dugotrajne sukobe sa Venecijom. U svojoj borbi protiv husitskih heretika, Sigismund nije zaboravljao ni one bosanske. Bosna se ponovno našla na meti stalnih ugarskih napada, ne samo usljed svoje crkve nego i usljed politike hercega Hrvoja, koji je u Ugarskoj smatran za glavnog Sigismundovog protivnika. Svi ti napadi Sigismundove vojske više su izazvali stradanje naroda po Bosni, nego što su osigurali ugarske pozicije. Da bi riješio to pitanje i osigurao zaleđe s juga

Istovremeno su, po kraljevom naređenju, mnogi bosanski gradovi i trgovi "u ništa pretvoreni".

Ovaj poraz još više je razjedinio bosansku vlastelu, uzdrmao do tada svemoćnog hercega Hrvoja i pokolebao ga u njegovoj protivugarskoj politici.

Pod utiskom ugarske pobjede, Hrvoje se izmirio sa kraljem Sigismundom i priznao katoličku vjeru. Slijedeće, 1409. godine, vlastela je svrgla kralja Tvrtka II i vratila na prijestolje prougarski nastrojenog kralja Ostoju. To Sigismundu nije bilo dovoljno pa je 1409. ponovno s uspjehom ratovao, uglavnom po istočnoj Bosni. Sigismund je tada oblasti Usoru i Soli stavio pod svoju neposrednu kraljevsku vlast i tako ih izdvojio iz Bosanske kraljevine. Istovremeno je, 1411. godine, predao grad Srebrenicu s okolnim rudnicima na upravu i korištenje srpskom despotu Stefanu Lazareviću. Odatle vjerovatno potiče podatak Stefanovog biografa Konstantina Filozofa da su stanovnici bosanskog grada

Poslije teškog poraza kod Nikopolja, kralj Sigismund nije više ni pomišljao na rat protiv Osmanlija. Okrenuo se uglavnom zapadu, s namjerom da zagospodari Češkom i Njemačkom i tako u srednjoj Evropi osnuje zajednicu država pod jednom dinastijom. U tome je uspio pa je 1411. krunisan za rimskog, odnosno njemačkog cara. Poslije toga Sigismund je svu svoju snagu posvetio okončanju raskola u katoličkoj crkvi, izazvanog pokretom češkog vjerskog reformatora Jana Husa, čije je učenje, usmjereno protiv službene crkvene hijerarhije i njenih svjetovnih povlastica, imalo dodira sa Crkvom bosanskom.

narasla da se njegova volja morala u Bosni uvijek uvažavati. Prema dubrovačkim izvorima, Hrvoje se ponašao kao stvarni kralj Bosne. Herceg Hrvoje je 1404, uz podršku ostale vlastele, svrgnuo kralja Ostoju, zbog njegovih prijateljskih odnosa sa Ugarskom i Dubrovnikom, te na prijestolje doveo Tvrtka II Tvrtkovića. Tako je Tvrtko II sjeo na bosansko prijestolje tek trinaest godina poslije smrti svoga slavnog oca, Tvrtka I Kotromanića.

za provođenje svojih evropskih planova, Sigismund je 1408. uputio snažnu križarsku vojsku u Bosnu, koja je kod usorskog grada Dobora, na lijevoj obali Bosne kod Modriče, nanijela težak poraz Bošnjacima. Prema savremenim izvještajima, kralj Sigismund je poslije bitke "po običaju mača" dao poubijati "buntovnike oba spola, ljude, djecu i starce iz svih krajeva Bosne". Veći broj vlastele tokom bitke je zarobljen i pogubljen u samom gradu Doboru.

Sigismund Luksemburški

Srebrenice "svi jeresi bogomilske".

Kada je tako učvrstio svoj položaj, Sigismund je odlučio da skrši hercega Hrvoja, i dalje najmoćnijeg i najuticajnijeg velmože u Bosni. Prvo mu je 1413. oduzeo otoke Brač i

Hvar i nagovorio dalmatinske gradove da mu odreknu vlast. Potom mu je oduzeo Sansku župu i predao je knezovima Babonićima Blagajskim. Sve je to navelo hercega Hrvoja da se sa jednim brojem druge bosanske vlastele obrati za pomoć Turcima-Osmanlijama, među kojima je u međuvremenu okončan građanski rat.

U jedanaestogodišnjoj borbi četverice sinova sultana Bajezita I za njegovo naslijeđe, pobijedio je najstariji među braćom, sultan Mehmed I. On je u odlučujućem okršaju savladao jedinog preostalog suparnika, svog najmlađeg brata Musu (navodno zvanog Kessedžija: po turskim riječima yol i kesici, u prevodu "put" i "onaj koji siječe", u značenju drumski razbojnik). Presudna bitka između dvojice Bajezitovih sinova odigrala se 5. VII 1413. na Blatnom polju (turski Çumurlu) kod Samokova, južno od Sofije, na rijeci Isker (Iskr) u podnožju planine Vitoše. Mehmed je smatran za zastupnika feudalnog reda i poretka, pa je imao punu podršku svih anadolskih i rumelijskih sandžakbegova i drugih velikaša.

Nasuprot tome, Musa je vodio janjicare, razne sufijske elemente i općenito niže društvene slojeve osmanskog društva. Nije odatle slučajno da su u njihovu završnu bitku na Mehmedovu stranu prišli kralj Sigismund, despot Stefan Lazarević i njegov sestrić Đurađ Branković, te bosanski vojvoda Sandalj Hranić. Sigismund, despot Stefan i Sandalj Hranić poslali su vojsku, ali su se uzdržali od ličnog učešća u boju. Komanda nad cjelokupnom kršćanskom vojskom u Mehmedovom taboru povjerena je Đurđu Brankoviću, koji je uz Stefana Lazarevića, kao najkrupniji feudalac Srbije - formalno davao legitimitet vojno-političkom uplitanju kršćanskih feudalaca u obračun između dva osmanska princa. Da su feudanci solidarni, bez obzira na

vjeru i narodnost, kada su im klasni interesi u pitanju, pokazuje upravo dramatični uzvik Đurađa Brankovića "izdado-smo svoje", koji mu se, prema njegovim biografima, spontano oteo u jednom trenutku bitke, kada su Musini odredi suzbili kršćanske trupe. U toku bitke Musa je ostao bez ruke. Uхваćen je pri bijegu i zadavljen. Leš mu je donesen pred Mehmeda, a onda je otpremljen u Bursu, gdje su u to vrijeme ukopavani svi osmanski sultani i prinčevi. Poslije bitke sultan Mehmed I je, po staroosmanskom hroničaru Nešriju, prvo utvrdio granice i završio neke druge državne poslove, a onda se uputio u tadašnju prijestolnicu Edirne, gdje je 31. VII 1413. svečano ustoličen na vladarsko prijestolje.

Kao vladar ponovno ujedinjene osmanske države, sultan Mehmed I bio je spreman za dalje širenje i obnovu Carstva. S tim u vezi, prihvatio je 1414. poziv hercega Hrvoja da mu pruži pomoć u ratu protiv ugarskog kralja. Tako je osmanska vojska upala u Bosnu u ljeto 1414. godine. Već tada su kralj Ostoja i veliki vojvoda Sandalj bili prisiljeni obavezati se na plaćanje danka sultanu. Ugarska prijetnja posljednji put je ujedinila cijelu Bosnu u jednodušnom otporu kralju Sigismundu i njegovim križarima. Čak su se veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić i herceg Hrvoje međusobno izmirili. Složnim otporom cijele Bosne, koji je predvodio herceg Hrvoje, te uz odlučujuću pomoć Osmanlija, Sigismundova je vojska u julu 1415. poražena kod Doboja. Taj savez sa Osmanlijama označio je put postepenom, ali trajnom osmanskim prodoru u Bosnu. Od tada se Osmanlije javljaju kao stalni činilac u međovelikaškim razračunima i previranjima u Bosni te njihovim ratovima sa susjednim državama.

Smrću hercega Hrvoja 1416. slabi u Bosni uticaj Hrvatinića,

a jačaju moć i vlast velikog vojvode Sandalja Hranića Kosače i kneza Pavla Radinovića a te njihovih rodova. U tim godinama, vlast bosanskog kralja, kao nosioca državnog suvereniteta i simbola njene cjeline, nije se skoro ni osjećala. Bosanski vladari nemoćno gledaju kako ih krupna vlastela lišava njihovih zakonskih prava i prihoda. U zemlji i njenim međunarodnim odnosima zavladao je opća pravna nesigurnost. Gazili su se stari ugovori bosanskih kraljeva sa Dubrovnikom i drugim primo-rskim gradovima, čiji su trgovci skoro svakodnevno pljačkani. Vlastela krivotvori i kuje strani, posebno dubrovački novac, te otima posjede na prostoru Dubrovnika i Dalmacije.

Dubrovčani se nastoje osigurati tako što povelje o slobodnoj trgovini, umjesto sa bosanskim kraljem, zaključuju izravno sa pojedinim velmožama. Razmirice među bosanskom vlastelom surovo su i bezobzirno razrješavane. Nakon pobjede nad Sigismundovom vojskom, Radinovići (Pavlovići) su uz pomoć Osmanlija opustošili posjede svog glavnog suparnika, vojvode Sandalja Hranića a, ali su od tada postali stvarni osmanski vazali i sultanovi kletvenici.

S druge strane, uz pomoć Sandalja Hranića, ubijen je Pavle Radinović, čime su počela teška i stalna neprijateljstva između Kosača i Pavlović sinova, kneza Petra i vojvode Radoslava Pavlovića. U toj stalnoj borbi Sandalj Hranić je 1418. i sam priznao vrhovnu vlast sultana. Nakon toga vojvoda skopskog krajišta Ishakbeg, dotadašnji zastupnik Pavlovića, ubio je 1420. kneza Petra Pavlovića i počeo aktivno pomagati vojvodu Sandalja.

Nakon kratkotrajne vladavine sina kralja Ostoje, Stjepana Ostojića (1418-1421), na prijestolje je, uz ugarsku podršku, po drugi put došao Tvrtko II Tvrtković. S obzirom

na opće rasulo u zemlji i sve bližu osmansku opasnost, njegova druga vladavina trajala je začuđujuće dugo, sve do 1443. godine. Druga vladavina Tvrtka II obilježena je određenim privrednim rastom, obnovom i usponom gradova te razvojem domaćeg gradskog stanovništva, što je uglavnom bio rezultat širenja i jačanja franjevačkog i općenito katoličkog uticaja. S druge strane, to razdoblje obilježeno je izrazitom političkom nestabilnošću, u kojoj se Tvrtko održavao možda samo zahvaljujući činjenici da je stalno bio u procjepu između svoje vlastele, Ugara i Osmanlija.

U takvim prilikama Tvrtko II često, osim po kraljevskoj tituli, nije bio vladar, nego samo jedan među vlastelom. Po svojoj stvarnoj vlasti bio je slabiji od druge krupne vlastele. On često nije bio više ni prvi među jednakim (*primus inter pares*). U tim nesigurnim prilikama, Tvrtko II je 1427. zaključio ugovor da, ukoliko on umre bez muških potomaka, bosanska

likaši su radi svojih probitaka ulazili u ratove sa okolnim državama. Tako je vojvoda Radoslav Pavlović, nakon što je 1426. prodao Dubrovčanima polovinu Konavla, pokušao to kasnije silom povratiti, pa je 1430. zaratio sa Dubrovnikom. Pozvao je u pomoć Osmanlije, a služeći se raznim spletkama uvukao je 1432. godine Bosnu u rat sa srpskom despotovinom. U ratu se vojvoda Radoslav pokazao vrlo prepredenim i nepouzdanim saveznikom.

Smatrajući da su Osmanlije već stvarni gospodari u Bosni, srpski despot Đurađ Branković pregovarao je 1432. sa Sandaljem Hranićem da zajednički kupe od sultana Tvrtkovu kraljevinu. Da bi se zaštitio, Tvrtko II je 1435. bio prisiljen primiti dvostruko vazalstvo, prema ugarskom kralju i prema sultanu, kojemu se obavezao plaćati godišnji danak u iznosu od 25.000 dukata. Da bi od vlastele sačuvao svoj vladarski položaj, Tvrtko II je, nakon smrti svoga zaštitnika, kralja Sigismunda, priznao 1437. vr-

krune postavilo se pitanje ostvarivanja Tvrtkovog ugovora sa celjskim grofovima. Vlastela je, sa vojvodom Sandaljem Hranićem na čelu, još za Tvrtkova života izražavala otvoreno nezadovoljstvo idejom da celjski grofovi preuzmu bosansku krunu.

Bosanska vlastela dovela je na prijestolje do tada skoro nepoznatog Tvrtkovog rođaka, Stjepana Tomaša, sina bivšeg kralja Stjepana Ostoje. On je u trenutku stupanja na prijestolje 1443. bio pripadnik Crkve bosanske. Svoj u početku nesiguran položaj kralj Tomaš je učvrstio uz pomoć ugarskog kraljevskog namjesnika, erdeljskog vojvode Jànosa Hunyadija (Janko Hunjadi, u narodnoj pjesmi Sibinjanin Janko), u to doba vodeće ličnosti u borbi protiv Osmanlija na Balkanu i u Podunavlju.

Učvršćenju položaja kralja Stjepana Tomaša prvih godina njegove vladavine pogodovale su tadašnje međunarodne i unutrašnje okolnosti.

Početak četrdesetih godina XIV st. zajedničkim naporima ugarsko-hrvatskog kralja Vladislava, erdeljskog vojvode Jànosa Hunyadija i srpskog despota Đurađa Brankovića, privremeno je zaustavljeno dalje osmansko napredovanje prema zapadu i sjeveru. Istovremeno, albanski knez Gjergj Kastriota (Skender-beg) odmetnuo se od sultana i 1443. dočepao Kruje (Krujë), tvrđave sjeverno od Tirane, od koje je učinio središte otpora osmanskom osvajanju sjeverne Albanije.

János Hunyadi uspješno je razbio prvu osmansku opsadu Beograda 1440-41, a zatim je 1442. porazio Osmanlije kod svog stolnog grada Sibinja u Erdelju (Transilvaniji). Zajednička ugarsko-srpska vojska od oko 40.000 ratnika, pod komandom Jànosa Hunyadija i despota Đurađa Brankovića, nanijela je 2. I 1444. na planini Kunovici, istočno od Niša, težak poraz osmanskim snagama

Sigismund je počeo ubrzano okupljati oko sebe dojučerašnje protivnike, pripremajući veliki križarski pohod protiv Turaka-Osmanlija. U sklopu tih događaja krupna vlastela uklonila je Stjepana Dabišu i za novog bosanskog kralja 1395. postavila Stjepana Ostoju. Sigismund Luksemburški vodio je, na čelu kršćanskih snaga, dva pohoda protiv Osmanlija. Prvo je, braneći svog vazala, vojvodu Vlaške, pobjedio osmanske snage na Rovinama 1395. godine.

kruna pređe na njegove rođake, grofove celjske, s kojima je još njegov otac Tvrtko I uspostavio porodične veze.

Politički, Tvrtko II se držao manevrirajući između vlastele, Ugarske i Osmanlija. Uglavnom se oslanjao na Ugarsku, u varljivoj nadi da će tako obuzdati i poništiti osmansku opasnost. Međutim, već 1428. bio je prisiljen otpočeti plaćanje danka sultanu. Bez obzira na to, Osmanlije su ubrzo isturile protiv njega Radivoja Ostojića, sina bivšeg kralja Ostoje, kao svog pretedenta na bosansku vladarsku stolicu. Pojedini ve-

hovnu vlast sultana. Nedovoljno jak da sam brani samostalnost Bosne, Tvrtko II je 1441. ponudio Mlečanima da preuzmu vlast nad njegovom kraljevinom. U toj su se kraljevini, međutim, Osmanlije već osjećale stvarnim gospodarima. Sultan Murat II izdao je 1441-42. pismo kojim Dubrovčanima jamči slobodnu trgovinu u zemljama pod njegovom vlašću, među kojima se izričito spominje Bosna.

Tvrtkove vladarske muke i poniženja prekraćeni su njegovom smrću 1443. godine. U vezi sa nasljedstvom bosanske

pod zapovjedništvom rumelijskog beglerbega Kasim-paše. Ohrabren time, kralj Stjepan Tomaš je krenuo u akciju i maja 1444. istisnuo Osmanlije iz Srebrenice, a zatim iz zapadnog Huma njihovog vazala, Sandaljevog nasljednika, vojvodu Stjepana Vukčića Kosaču. To su sigurno bili najveći uspjesi kralja Stjepana Tomaša, koje nije bitno u tom trenutku poremetio ni poraz Jãnosa Hunyadija, ni pogibija poljsko-ugarskog kralja Ladislava III, 10. IX 1444, u boju sa Osmanlijama kod Varne.

Da bi u zemlji učvrstio svoj položaj, kralj Stjepan Tomaš je 1445. prešao na katolicizam, nakon čega mu je rimski papa formalno priznao kraljevsku krunu. Tako ojačan, kralj se 1446. izmirio sa vojvodom Stje-

Bošnjanima".

Istovremeno je u jednom pismu, u ljeto 1447, papa Nikola V sa žaljenjem tvrdio da je Petar Vojsalić iz Donjih Kraja "jedini katolik među bosanskom feudalnom gospodom koji je sačuvao neokrnjenu svetu katoličku vjeru".

U isto vrijeme kada i kralj Tomaš, primljen je u okrilje katoličke crkve i njegov saveznik, vojvoda Ivaniš Pavlović. On je, međutim, ubrzo otpao od "prave vjere". Katoličanstvo su također primili vojvoda Sladoje Semković sa braćom i vojvoda Petar Klačić sa sinom. Bez obzira na cjelokupno teško stanje u zemlji, a posebno na stalnu osmansku prijetnju, Bosna nije, ni uz sva nastojanja katoličke crkve, pokazivala neku naročitu želju da se otvori prema Rimu,

"svome drugu u nevjeri" prebjegli mnogi bosanski "manihejci" kada ih je kralj Tomaš počeo progoniti. Uz sve to, on se od 1439. povremeno obraćao papi sa porukom da želi primiti katoličanstvo.

Papa Eugen IV je 1451. objavio da je hercega Stjepana primio "u milost katoličke crkve kao dobrog vjernika".

Iste godine herceg je napao katolički Dubrovnik pa ga je papa posebnom bulom izopćio iz crkve. Kralj Stjepan Tomaš je iz državnih razloga uspio spriječiti objavljivanje ove bule. Izgleda da jedino Dubrovčani nisu imali iluzija o vjerskoj pripadnosti hercega Stjepana, koja su dosljedno smatrali za "perfidnog patarena".

Na dvoru hercega Stjepana služili su kao njegovi savjetnici

U jedanaestogodišnjoj borbi četvorice sinova sultana Bajezita I za njegovo naslijeđe, pobijedio je najstariji među braćom, sultan Mehmed I. On je u odlučujućem okršaju savladao jedinog preostalog suparnika, svog najmlađeg brata Musu (navodno zvanog Kesedžija: po turskim riječima yol i kesici, u prevodu "put" i "onaj koji siječe", u značenju drumski razbojnik). Presudna bitka između dvojice Bajezitovih sinova odigrala se 5. VII 1413. na Blatnom polju (turski Çumurlu) kod Samokova, južno od Sofije, na rijeci Isker (Iskr) u podnožju planine Vitoše.

panom Vukčićem Kosačom i oženio se njegovom kćerkom Katarinom, koja je udajom također primila katoličku vjeru. Kralja su podržali nakrupniji među vlastelom, knezovi Pavlovići, knezovi Kovačevići (Dinjčići) i Vojsalići, nasljednici hercega Hrvoja u Donjim Krajevima. Time nije bio neposredno doveden u pitanje položaj Crkve bosanske, koja je u prvim godinama vladavine kralja Stjepana Tomaša zadržala svoj značaj i uticaj. U augustu 1446. okupila se u Vranduku na vijećanje "sva Bosna", uključujući i dida Miloja.

Kralj Stjepan Tomaš je tom prilikom izdao povelju sinovima vojvode Ivaniša Dragišića, uz obećanje da im se "poklon i vjera neće dotle poreći dok im se krivica ne bi dokazala didom i Crkvom bosanskom i dobrim

odnosno Evropi. Bosna tako nije poslala svoje predstavnike na Bazelski koncil (1431-1449), koji je sazvan radi ujedinjenja istočne sa zapadnom crkvom i izmirenja sa češkim husitima. Koncil je na inicijativu dubrovačkog dominikanca Ivana Stojkovića raspravljao i o bosanskim krstjanima, ali bez njihovog predstavnika.

Najkrupniji bosanski velikaši su, zavisno od okolnosti i političkih potreba, često "imali" po dvije, pa i tri vjere. Slika i prilika takvih velikaša bili su vojvoda Sandalj Hranić i njegov nasljednik herceg Stjepan Vukčić Kosača. Vojvoda Sandalj je istovremeno, zavisno od prilika, bio i krstjanin i pravoslavni. Herceg Stjepan je iz političkih razloga poštivao i štitio pravoslavlje. Njemu su istovremeno, prema zabilješkama Pija II, kao

Grb Osmanskog carstva

pripadnici sve tri vjere. To je na prvom mjestu bio gost Radin, a zatim mitropolit David, kao poglavar pravoslavne crkve u Humskoj zemlji. Među bliskim hercegovim savjetnicima bio je i "počteni vitez" Pribislav Vukotić, koji se priklonio katoličanstvu.

Isto kao hercegu Stjepanu, tako je i njegovim sinovima Vladislavu i Vlatku bilo teško odrediti pravu vjersku pripadnost. Mada je načelno smatran pravoslavnim, Vladislav je 1454. išao na hodočašće u Loreto, poznato katoličko sve-

tište na italijanskoj obali Jadrana, južno od Ankone. Loreto je, međutim, hodočastio 1480. i zetski knez Ivan Crnojević. Vlatko je, kao posljednji gospodar Hercegovine, nastojao - slično svome ocu - održavati neku vrstu vjerske ravnoteže, uvjeravajući povremeno preko svojih izaslanika papu o svom "najboljem raspoloženju" prema katoličkoj vjeri i Svetoj stolici.

Franjevci, koji su u međuvremenu veoma ojačali i učvrstili svoj položaj u Bosni, tužili su kralja Tomaša rimskoj kuriji da je, bez obzira što je lično prihvatio katolicizam, zadržao dobre i bliske odnose sa Crkvom bosanskom i njenim starješinama. Papa je odmah uzvratilo i zatražio od kralja da "mrsku manihejsku herezu" iskorijeni "mačem, ognjem i smrću". U suprotnom, bit će smatran saučesnikom njihova "nevjerstva". Papa je ista upozorenja uputio vojvodama Stjepanu Kosači i Ivanišu Pavloviću. Pritisci Rima oslabili su kraljev položaj i u zemlji su se pojedini velikaši ponovno odvojili od kralja.

U času nove osmanske provala u Bosnu, marta 1448, zemlja je bila skoro sasvim razjedinjena. Vojvoda Stjepan Kosača odmah je obnovio svoje veze sa Osmanlijama. Kralj se tako, ostavljen od najmoćnijeg bosanskog velikaša, našao usamljen. Osim toga, još od 1444. bio je u sukobu sa despotom Đurđem Brankovićem oko Srebrenice. Osmanlije su tokom pohoda 1448. konačno zauzele tvrđavu Hodidjed sa Vrhbosnom, u čijoj su blizini podigle svoj tabor sa sjedištem vojvode Zapadnih strana, odakle su vršili dalje prodore prema sjeverozapadu i jugu bosanske države. Kralj se mogao osloniti jedino na Hunjadija, koji se i sam našao u nezavidnom položaju, nakon poraza od Osmanlija na Kosovu 1448.

U međusobnim pregovorima 1449. Hunjadi je u prisustvu papskog izaslanika obećao podršku kralju Tomašu, ukoliko

povede odlučnu borbu protiv heretika.

Nemajući drugog izbora, kralj Tomaš je tokom 1450. započeo do tada neviđen progon bosanskih krstjana. Pred prijetnjom potpunog iskorjenjivanja, brojne pristalice Crkve bosanske, zajedno sa svojim starješinama, otišle su pod zaštitu Osmanlija ili u Hercegovinu, gdje im je, ne obazirući se na papske prigovore, herceg Stjepan pružio utočište.

Posljednja decenija života Bosanskog kraljevstva započela je zapravo 29. V 1453, kada je sultan Mehmed II Fatih, na čelu svoje brojne vojske, na juriš osvojio Carigrad, čime je konačno srušio Bizant i spojio azijske i evropske dijelove Carstva. Nakon toga, konačno je zauzeta cijela Srbija južno od Zapadne Morave. Despotovina je tada, 1455. godine, nepovratno ostala bez Novog Brda, koje je sa svojim rudnikom i trgovinom bilo osnova njene finansijske moći. Novo Brdo se održalo i u vrijeme kada su Osmanlije 1439. prvi put zauzele Smederevo, koje je vješti despot Đurađ uspio kasnije povratiti. Osmanlije su 1456. bezuspješno opsjedale Smederevo i Beograd, kojom prilikom je od kuge umro u Gardošu (Zemun) Janoš Hunjadi, branilac Beograda i tadašnji vrlo uporni i neumorni borac protiv Turaka - Osmanlija.

U Bosni se osjećala stalna opasnost od novog odlučnog osmanskog napada. Kralj Stjepan Tomaš je poslije Hunjadijeve smrti uzaludno pokušavao osigurati podršku na zapadu. U jednom pismu mletačkoj vladi kralj Tomaš se žalio da ga sultan stalno ucjenjuje. Sultan više nije zadovoljan samo znatnim svotama novca koje mu se daju "na veliku štetu našu i naših podanika", nego traži četiri grada, kako bi "lakše mogao zaposjesti ostatak našeg kraljevstva". Za samo četiri godine kralj Tomaš je, kako je 1457. rekao pap-

skom izaslaniku, isplatio Osmanlijama 160.000 dukata, ali su mu oni i dalje prijetili. Na kraljeva upozorenja da "nikada nije bila tolika potreba za odbranom i otporom", niko se na zapadu nije odazivao. Ugarska, kao njegov glavni saveznik, bila je zauzeta svojim unutrašnjim političkim previranjima. Mlečani su gledali svoje privredne interese pa su zabranili da se u dijelu Dalmacije pod njihovom vlašću prikupljaju prihodi za bosansku vojsku. Osim praznih obećanja i neke načelne podrške, ni papa nije mogao ništa djelotvorno učiniti. Kralju Tomašu tako nije ništa drugo preostalo nego da se 1458. sporazumije sa Osmanlijama i obnovi plaćanje danka u novcu.

U međuvremenu je 1456. umro despot Đurađ Branković, koji je, bez obzira na sukobe sa kraljem Tomašom oko Srebrenice, štitiu Bosnu sa istoka. Đurađa je naslijedio njegov sin Lazar, koji je umro već 1458. godine.

Njega je naslijedio njegov mlađi, slijepi brat Stefan Branković, koji je odmah napustio Srbiju i otišao u Italiju, gdje je umro 1476. godine. Kralj Tomaš je u tim dramatičnim godinama nastojao ostvariti čvršći savez sa srpskom despotovinom. Tako je, uz ugarsko odobrenje, 21. III 1459. obavljeno vjenčanje bosanskog prjestolonasljednika Stjepana Tomaševića sa kćerkom pokojnog despota Lazara Brankovića. Na osmanskome dvoru je taj čin shvaćen kao pokušaj ostvarenja personalne unije između Bosanskog kraljevstva i srpske države, koja je pravno postojala još od Tvrtkovog krunisanja nemanjićkom krunom 1377. godine. Zato je sultan Mehmed Fatih odmah uzvratilo i već u ljeto 1459, bez velikog napora i otpora, zauzeo Smederevo, čime je konačno dokrajčena srpska srednjovjekovna država. Da se ta država, čija je historija povezana sa Bosnom, održala još 70 godina nakon Kosovske

bitke, čak uz određeni privredni napredak, treba zahvaliti činjenici da je osmansku državu, nakon Ankarske bitke 1402, potresao težak građanski rat. Pored toga, možda je bila presudna uloga despota Đurađa Brankovića, koji je 1426. naslijedio svog ujaka Stefana Lazarevića. On je dalekovido procijenio da će buduće središte srpske države, umjesto na jugu, biti na Dunavu. Upravo je despot Đurađ u razdoblju 1428-1430. podigao na Dunavu svoju prijestolnicu Smederevo, kao najveću i najprostraniju grad-tvrđavu na slavenskom dijelu Balkana. Na jednoj od 25 gradskih kula nalazi se natpis izrađen crvenom opekom da je grad dovršio u ljeto 1430. "V Hrista Boga blagoverni despot Đurađ gospodar Srbijem i Pomorju zetskom". Vjerovatno je, imajući u vidu u kakvim je teškim okolnostima držao Srbiju, u "registru evropskih država" prve polovine XV st. Lajos Thallóczy ocijenio da je despot Đurađ Branković bio

kralja, Venecije i Dubrovnika, beskrupulozno mijenjajući svaki čas svoj politički pravac, samo s jednim ciljem - da se sam održi, vjerujući pri tome da je u stanju prevariti sviju redom. On je tako sve više pojačavao podvojenost između "kraljeve zemlje" ili Bosne u užem smislu i "humske zemlje" ili Hercegovine, kojom je kao oblašću bosanske države ustvari vladao. Ratovao je sam sa Dubrovnikom. Politički se držao Osmanlija, dok je kralj Tomaš nastojao svojoj državi naći oslonac u Ugarskoj. Možda u bolje strane njegova vladanja spada to da je širom pružao utočište pripadnicima Crkve bosanske, koji su se sklanjali pod njegovu zaštitu pred progonima kralja Tomaša.

Nakon pada Srpske despotovine, herceg Stjepan se počeo polahko približavati bosanskom kralju, posebno kada su Osmanlije 18. XI 1459. zapalile na njegovom teritoriju manastir Mileševu i uznemirili cijelu oblast do dubrovačke granice.

Posljednja decenija života Bosanskog kraljevstva započela je zapravo 29. V 1453, kada je sultan Mehmed II Fatih, na čelu svoje brojne vojske, na juriš osvojio Carigrad, čime je konačno srušio Bizant i spojio azijske i evropske dijelove Carstva. Nakon toga, konačno je zauzeta cijela Srbija južno od Zapadne Morave.

jedan od "najvećih diplomata svih vremena" i "najgenijalniji državnik srpskog naroda".

Sve to ipak nije moglo otkloniti propast i nestanak Srbije kao države i geopolitičke cjeline za naredna četiri stoljeća. Bosna je, nasuprot tome, u tom vremenu nestajala kao država, ali se kao geopolitički pojam i kulturno-politička cjelina neprekidno održavala. Osmanlije su odmah po zauzeću Smedereva i rušenju srpske despotovine nastavile redovno upadati u Bosnu i prodirati prema njenim sjeverozapadnim granicama. Pri tome nisu štedile ni zemlju prepredenog hercega Stjepana Kosače, koji je stalno lavirao između Osmanlija, bosanskog

Pred potpuno jasnom osmanskom namjerom da se nakon zauzeća Smedereva riješi i pitanje Bosanskog kraljevstva, herceg Stjepan se izmirio sa Tomaševim nasljednikom, posljednjim bosanskim kraljem Stjepanom Tomaševićem, koji je preuzeo prijestolje nakon očeve smrti 1461. godine.

Kralj Stjepan Tomašević čini očajničke napore da rimskog papu, Veneciju i ostale činioce i zemlje kršćanskog svijeta zainteresira za sudbinu Bosne. U tom očajničkom i dirljivom naporu, obraćajući se papi Piu II, kralj Stjepan Tomašević piše da je "kao dijete kršten i učio latinsku knjigu, da tvrdo opslužuje katoličku vjeru, te da se

ne plaši čega se otac bojao".

To jasno pokazuje da se njegov otac, kralj Tomaš, i pored progona heretika, koje je preduzeo 1450, zapravo plašio Crkve bosanske, što samo po sebi govori o njenom uticaju i snazi sve do posljednjih godina državne samostalnosti srednjovjekovne Bosne. Uz sve to, kralj Stjepan Tomašević je preko svojih poslanika upozorio papu da bosanski seljaci ("prostota") masovno prilaze Turcima, koji im nude slobodu i zaštitu od njihove vlastele. Uprkos tome, Rim mu nije mogao ili nije htio djelotvorno pomoći. Papa mu je jedino, kao neku vrstu moralnog priznanja i podrške, poslao putem svog izaslanika kraljevsku krunu, kojom se Stjepan Tomašević svečano okrunio u Crkvi Sv. Marije u Jajcu, s jeseni 1461. godine. Ohrabren tim činom, kralj se

Grb Dubrovnika

1462. obratio odlučnom ugarskom kralju Matiji Korvinu, sinu Janka Hunjadija, koji mu je obećao pomoć. Zauzvrat, kralj Stjepan Tomašević je priznao vrhovnu ugarsku vlast i 9. VI 1462. otkazao sultanu dalje plaćanje danka. To je bio gubitnički i pogibeljan čin. Kralj Stjepan Tomašević je još uvijek "okićen golemom Tvrtkovom titulom", uobražavao da "zapovida slugam kraljevstva mi, vevodam, knezovom, županom, e vinikom, vsakoga stanja ludem". U stvarnosti, kralj nije zapovijedao više nikome.

Nastaviće se.

Bosanska crkva - Novo tumačenje (VII nastavak)

Rasprostranjenost i uticaj crkve u Bosni

Ne postoji mnogo natpisa s obzirom da se radi o vremenu i društvu u kojem većina ljudi nije bila pismena. Zbog toga, pri tumačenju stećaka ne može biti uzimana u obzir samo jedna teorija. U nekim slučajevima, moguće je, motivi predstavljaju uobičajene juridičke znake - porodični znak ili zanimanje ili ulogu, koju je pokojnik imao u društvu.¹²⁰ U Dalmaciji i još uvijek u Srbiji na nadgrobni spomenicima nailazi se na znake o zanimanju - puške za vojnike, alat za drvodelje, itd. Mačevi, oklopi, luk i strijela, itd, često se nalaze na srednjovjekovnim nadgrobni spomenicima, moguće iz istih razloga. Možda se željelo reći da je pokojnik bio ratnik iz vlastelinske porodice ili je u vlasteli imao određeni rang.¹²¹ Na mnogim spomenicima oslikan je lov, a na drugima dva ratnika na konjima, licem u lice kao na turniru. Poznato nam je da je bosanska vlastela priređivala turnire, prema jednom poljskom izvoru s početka 15. stoljeća

zabilježene su vještine bosanskih vlastelina na ugarskom dvoru.¹²² Prema tome, često su se koristili prizori iz svakidašnjeg života, vjerovatno, da se obrati pažnja na junaštvo pokojnika, što je bilo u skladu sa svjetskim ponašanjem. Također je moguće da su mnogi motivi bili samo dekoracija¹²³; u ovu kategoriju spadaju i rubni ukrasi (često imitacija biljki) uklesani na ivici mnogih spomenika. Dekorativni motiv je i logično objašnjenje za manji rimski stub na jednom srednjovjekovnom grobu, blizu Višegrada.¹²⁴ Rimski spomenik govori da ga je pokojnikova porodica smatrala atraktivnim i zbog toga ukrasila grob. Neki su motivi, možda, bili u vezi sa starim pogrebnim običajima; čak, iako je davno originalno značenje zaboravljeno, ljudi su i dalje tako radili, jer je ustanovljena praksa da se nadgrobni spomenici obilježe. Među starim motivima vezanim uz posmrtni ritual ima i pojedinih prizora koji su se često javljali na grobovima Vlaha

u Hercegovini, a Marian Wenzel je spekulirala da su rituali Vlaha, možda, potekli od klasičnih kultura misterije¹²⁵.

Ne možemo ovom prilikom biti kategorični o značenju mitova i nećemo ih svrstavati u rigidni sistem. Vjerovatno, neki motiv ima više od jednog značenja, a značenja mogu varirati, zavisno od lokacije, datuma, vjeroispovijesti, društvenog sloja, itd. na primjer, zmija na nadgrobni spomeniku može biti u vezi s kultom zmije ili ima samo simbolično značenje; istovremeno može značiti da je pokojnik umro zbog ujeda zmije. Zanimljivo je da se na groblju u Boljuni nalazi relativno veliki broj motiva sa zmijama, ali je zanimljivo da se i

120. O tome vidi zanimljiv članak R. Vulcanescua, "Les Signes luridiques dans la région Carpat - Balkanique", *Revue des Etudes Sud-Est Europeennes* (Bucharest), II, 1-2, 1954, pp. 17-69.

121. kako se nadgrobni spomenici s grobovima uvijek nalaze udaljeni od glavnih srednjovjekovnih dvoraca i neki poznati grobovi vodećih porodica se ne nalaze na stećcima, Marian Wenzel - ukazivši na vezu raznih nadgrobni spomenika i Vlaha - smatra da motivi vojne prirode, moguće, imaju vojnu i plemensku osnovu, odražavaju porodicu, klan ili katun, kojem je pokojnik pripadao. M. Wenzel, "Štitovi i grobovi na stećcima", *Vesnik - Vojni muzej* (Beograd), 11-12, 1966, pp. 89-109.

122. J. Dlugosz, *Historia Polonicae*, XI, u: *Opera Omnia*, XIII, Cracow, 1877, p. 141. Poljski hroničar opisuje ntakmičenja i greškom navodi Hrvoja Vukčića kao kralja Bosne. Takmičenja su se odigrala u 1412. godini. Hroničar je umro 1480. godine.

123. Dekorativni razlozi mogu biti značajni, što ilustruje priča o albanskom nadgrobni spomeniku, ukrašenom suncem i mjesecom, a koji je podignut početkom 20. stoljeća. U objašnjenju koje je M. E. Durhan dala o spomeniku kojeg je jedna porodica podignula umrloj majci, se kaže da je to bila siromašna porodica i da nije znala pisati, te da su stavili ukras kao sjećanje na majku a da mjesec i sunce znače da ona lijepo izgleda. (M. E. Durhan, *Some Tribal Origins, Laws and Customs of the Balkans*, London, 1928, p. 123.

124. I. Bojanovski, "Zaštita spomenika kulture i prirode u području akumulacije na Perušcu na Drini", neobjavljeni manuskript, p. 4, kucani tekst.

125. Vidi M. Wenzel, "A Medieval Mysteru Cult in Bosnia and Hercegovina", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 24, 1961, pp. 89-107; i njen prilog "Bosnian and Hercegovinian Tombstones - who made them and why?", *Sudost Forschung*, XXI, 1962, pp. 102-43; i njen prilog "The Dioscuri in the Balkans", *Slavic Review*, XXVI, no. 3, 1967, pp. 363-81.

danas na groblju nalaze zmijske, a neke su i otrovne.

Jedini motiv, koji izdvaja prof. Fine je motiv pastoralnog štapa. Motiv se nalazi na nekoliko spomenika, a prema natpisima, jasno je da se radi o spomenicima članova hijerarhije Bosanske crkve (česta je pretpostavka da motiv govori o grobu nekoga iz hijerarhije), ali ni to nije sasvim sigurno. U Kreševljanima kod Nevesinja nalazi se uklesani stub, koji je, vjerovatno, nekada stajao iznad ulaza u srednjovjekovnu crkvu, prikazuje sveca, koji kliče pred Bogorodicom (vjerovatno je Bogorodici crkva bila posveće-

standardni simbol starješine. Možda je štap imao isto značenje i u srednjem vijeku (veza starješine i "djedovog štapa" u priči o djedu u Krupi).

I na kraju o motivima, prof. Fine pominje da je vjerovatno u mnogim slučajevima klesar, a ne porodica pokojnika, izabrao motiv. Često se to i danas dešava i ova činjenica objašnjava da slične motive nalazimo u raznim primjerima, a po natpisu znamo da ih je isti klesar uradio. Zanimljivi su natpisi kada cijeli natpis označava samo klesarovo ime, a ništa o pokojniku ne govori. Nekada je klesar na spo-

sanske crkve, kao i vlastelu. Oni su, također, korisni jer pružaju podatke gdje se neka vjeroispovijest nalazila. Evidentno je da u srednjem vijeku u Bosni i Hercegovini nije postojala samo jedna vjeroispovijest.

Svaka vjeroispovijest je imala svoje sljedbenike samo u nekim oblastima, a ni jedna vjeroispovijest nije bila u cijeloj zemlji rasprostranjena. Podaci sa natpisa mogu biti od pomoći u izradi mape, da se prikaže gdje su bile razne vjeroispovijesti i gdje su njihovi vjernici živjeli.

XVII Crkve

Za historiju religija srednjovjekovne Bosne je značajno doći do konkretnih podataka, gdje su se nalazile određene vjeroispovijesti. Osnovni izvor je lokacija srednjovjekovnih crkava.¹²⁹

U izvorima se navodi mali broj crkava. Zahvaljujući arheologiji i narodnoj tradiciji postoji više dokaza. Suprotno opštem mišljenju, očigledno je da je u srednjovjekovnoj Bosni postojao veliki broj crkava, koje se pominju u izvještajima o iskopavanjima u raznim izdanjima poslije II svjetskog rata, Glasnika Zemaljskog muzeja. Također, postoje i nalazišta temelja crkava, često i na zemlji zvanj "crkvica" ili vezano uz neki drugi oblik riječi "crkva", koji se, opet, rijetko nalaze i rijetko se mogu datumski odrediti. Neki natpisi po obliku ili uklesanim fragmentima potiču iz 12. stoljeća. Drugi, posebno oni pravoslavni, su iz 16. stoljeća. Ovo, međutim, nije objašnjenje za većinu ruševina jer su mnoge iz srednjeg vijeka, a kako na

Natpisi na nadgrobnim spomenicima su veoma značajni jer se odnose na glavne ličnosti Bosanske crkve, kao i vlastelu. Evidentno je da u srednjem vijeku u Bosni i Hercegovini nije postojala samo jedna vjeroispovijest. Svaka vjeroispovijest je imala svoje sljedbenike samo u nekim oblastima, a ni jedna vjeroispovijest nije bila u cijeloj zemlji rasprostranjena.

na), a za njegovim leđima je osoba s bradom u dugoj odjeći i drži pastoralni štap.¹²⁶ Pretpostavka je da se radi o pravoslavnom vladici. Tako, štapovi nisu bili ograničeni samo na Bosansku crkvu. Takve štapove su koristili i katoličko i pravoslavno sveštenstvo u Srbiji i Dalmaciji. Prema tome, mogli bismo reći da je štap mogao označiti grobove katoličkih i pravoslavnih sveštenika i može se smatrati opštim znakom sveštenika, bez obzira na njegovu denominaciju. Konačno, štapovi na nekim spomenicima (naravno, ne na svim, jer nam je poznato da su, zaista, u nekim slučajevima označavali sveštenike Bosanske crkve), mogli su označavati starješine za druge ili glave porodice, jer je štap, bar u dva ili tri stoljeća, bio

meniku stavljao svoje ime, ali mora se imati na umu da je, na nekim spomenicima, klesar svoje ime prikazao slikom ili motivom. Prema tome, motivi mogu biti simbolični, religijski, magijski ili sadrže informacije o pokojniku ili klesaru.

Ističući da su ispitivanja stećaka, na drugoj strani, i odveć nedovoljna¹²⁷, i da po tom pitanju treba preduzeti još dosta toga¹²⁸, Fine u nastavku navodi da je u Evropi običaj da se tijela pokopaju s glavom prema zapadu i da katolička crkva, međutim, ima običaj da izdvaja sveštenika i da im glavu okreće prema istoku, te da i to treba detaljnije ispitati.

Natpisi na nadgrobnim spomenicima su veoma značajni jer se odnose na glavne ličnosti Bo-

126. D. Sergejevski, "Putne bilješke sa Nevesinjskog polja", GZMS, ns III, 1948, p. 53.

127. M. Dragić, "Oboljenje, smrt i pogrebni običaji u okolini Tavne", SAN, Zbornik radova, XIV, Etnografski institut, 2, Beograd, 1951, p. 134.

128. V. Palavestra i M. Perić, "Srednjovjekovni nadgrobnji spomenici u Žepi", Radovi, (NDBH), XXIV, Sarajevo, 1964, pp. 139-79, naročito pp. 174-76.

129. Izvori o crkvama: I) Arheološki: Od posebne vrijednosti su sveske GZMS, od prve sveske u 1989. do danas, Starinar i manuskript Arheološkog leksikona, koje je krajem 19. stoljeća kompilirao V. Radimsky (Radimski), njemačko izdanje pisano rukom i kucani prijevod nalazi se u Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Sarajevu. II) Etnografski: tradicije crkava i legendi, koje se na njih odnose sačuvane su etnografskim djelima. Opet, najbolji izvori su prilozi iz etnografije u GZMS. Vidi i svesku Etnografskog zbornika, poreklo stanovništva, SAN, beograd, (J. Cvijić, glavni urednik) koji se odnose na Bosnu i Hercegovinu; sveske sadrže mnoge tradicije crkava.¹³⁰ Dj. Basler, "Kasnoantičko doba", u Kulturna istorija Bosne i Hercegovine (A. Benac, et. al. editors), Sarajevo, 1966, pp. 315, 340.

njima nema natpisa, često o njima ne znamo čak ni osnovne činjenice.

Što se tiče konfesija, prof. Fine upozorava da se mora imati na umu da je i Bosanska crkva imala svoje zgrade i drugu imovinu, i da su mnoge ruševine crkava, nekada, bile crkve lokalne denominacije.

Bosna od kraja 12. stoljeća do dolaska Stjepana Kotromanića na vlast oko 1315. godine

I Porijeklo: Katoličanstvo i ortodoksija u Bosni i oko Bosne

Geografski položaj Bosne je doprinio da zemlja postane središte u kojem su se srele kulture istočne i zapadne Evrope. Međutim, planinska konfiguracija Bosne je ograničila prodiranje kultura, pa je, Bosna bila, relativno, izolirana.

Prije osvajanja Slavena, kršćanstvo se do izvjesnog stepena proširilo u Bosni u 5. i 6. stoljeću o čemu svjedoče ruševine raznih bazilika. Isto tako o tome svjedoči i učešće biskupa iz Bistue (Nova Bistua kod Zenice, gdje se nalaze ruševine velike bazilike) na dva crkvena sabora u Solinu (kraj Splita), 530. i 532. godine.¹³⁰ Kršćanstvo je, po svojoj prilici, imalo dva tipa - jedan iz Nikeje, koji se širio u pozadini Dalmacije i arijevske, što je bilo vjerovanje Vizigota, koji su u ovom kraju živjeli oko 490. do 535. godine. Na nekim mjestima u ovom periodu su postojale i dvije crkve, u blizini jedna druge, što ukazuje na koegzistenciju i priličnu toleranciju pomenutih zajednica.¹³¹

Krajem 6. stoljeća započinje invazija Slavena. Slaveni, koji tada nisu bili kršćani, su sa sobom donijeli i svoja vjerovanja. S vremenom u 10. stoljeću većina

Slavena je bila samo nominalno kršćani. Opet se kršćanstvo sa obale Jadrana širilo u unutrašnjost zemlje. U ovom periodu u dalmatinskim crkvama bilo je jezičkih sporova, između pristalica slavenske i latinske liturgije. Nema dokaza da su sporovi stigli i u Bosnu, kao ni dokaza da je u istom periodu latinski jezik prodirao u središnju Bosnu, sve do dolaska franjevac u 14. stoljeću.

Uglavnom, ne raspoložemo izvorima o Bosni do vladavine Kulina bana (1180-1204), osim o kratkoj vladavini Bizanta u trećem dijelu 12. stoljeća, kada je na čelu države bio ban, koji je vladao pod ugarskom feudalnom vlasti. Postojeći izvori govore, da je ban, bar u Kulinovo doba, općenito, bio nezavisan vladar. Bosna je bila podijeljena u mnoge župe i pretpostavka je da je postojala tendencija prema lokalnim jedinicama, što će se vidjeti u

bila je manje izolirana prema obalskom području i primala je više uticaja izvana, nego Bosna. Kršćanstvo je u dijelove Huma prodiralo ranije i dalje. Od 1168. do 1326. Humom su vladali knezovi iste dinastije kao u Srbiji i tako se širila pravoslavna vjera.

Pravoslavna biskupija je osnovana 1219. sa sjedištem u Stonu.

U obalskoj regiji Huma već je postojalo katoličko stanovništvo. Srpski vladari su u taj kraj doveli pravoslavne svećenike, koje su ih podržavali, pa su oni pokrtili priličan broj stanovnika. To je doprinijelo povećanju konflikata između dvije crkve, kao i do većeg sukoba kneza Miroslava iz Huma (oko 1170. i 1198) i papinstva, posebno kada je Rainer, Nadbiskup Splitski ubijen i opljačkan na "Neretvi".¹³² Papa Aleksandar III je od Miroslava očekivao da se povрати novac i kazni ubojice. U toku svađe Miroslav je istjerao

Stećci u Perućcu

historijskim zbivanjima, koja će u Bosni uslijediti. Teško je zamisliti da je Kulin ban imao veliku kontrolu u krajevima udaljenim od središta zemlje (oblast Visoko-Zenica-Vrhbosna i Kreševo) ili da je bio mnogo upoznat šta se zbivalo u udaljenijim dijelovima banovine.

Regija Huma, južno od Bosne

katoličkog biskupa iz grada Stona i odbio da neko drugi dođe na taj položaj. Zatim je papa ekskomunicirao Miroslava, koji je dozvolio pravoslavnim svećenicima da preuzmu mnoge katoličke crkve u okolini Stona.¹³³ Knez Miroslav je bio brat srpskog vladara Stevana Nemanje, pa je i on bio pravoslavne vjere. On nije samo

131. Ibid, pp. 331, 338-339.

132. "Neretva" je ime rijeke. Riječ se, također, koristila da označi teritoriju uz njen sliv, a posebno, gradove Drijeva i Konjic.

133. N. Z. Bjelovučić, Povijest pouotoka Rata (Pelješac), Split, 1921, pp. 26-27. U djelu se nepotrebno komplikuje, jer se navodi da su tada bogumili bili aktivni u tom kraju, što nije potvrđeno ni u jednom izvoru.

štitio pravoslavno svećenstvo, nego je sagradio crkvu sv. Petra i Pavla na rijeci Limu, kojoj je dodijelio pomoć preko dvadeset sela.¹³⁴

Dok je u Humu živjelo miješano stanovništvo, katolici i pravoslavni u obalskom području, u unutrašnjosti je preovladavalo pravoslavno stanovništvo, a Kulinova Bosna (oko 1200) bila je nominalno katoličke vjeroispovijesti. Cijela bosanska država, kao i teritorija na sjeveru, sve do rijeke Save, bila je uključena u diocezu Biskupa Bosne.

Biskupa je posvetio Nadbiskup Dubrovački (Ragusa), čija je vlast u Bosni u papinskim dokumentima priznata u toku 12. stoljeća, do 1187. i 1188. godine.¹³⁵ Inače, svi biskupi u Bosni koji se pominju u izvorima do 1233. bili su rodom iz Bosne.

II Hereza na Balkanu i dualizam

Pravi heretički pokreti su postojali u susjedstvu, ali nam nije poznato do koje su mjere prodirali u Bosnu. Najznačajniji heretički pokret u 12. i ranom 13. stoljeću bio je dualizam, koji je imao razne oblike i pod raznim imenima se javljao u južnoj Evropi, kao i u Anadoliji.

Dualizam propovijeda dva načela, koja su se borila - obično, dobro protiv zla, duh protiv materije. Postojao je u drevnoj Perziji, a između godina 100. prije n.e. i 300. poslije n.e. dominirao je i bio zajednički aspekt vjerovanja raznih sekta gnostika na Bliskom istoku, dok su neke od sekta bile kombinovane s kršćan-

stvom.¹³⁶ Sekte kršćana gnostika, općenito, su identifikovali Novi zavjet i Boga s dobrim načelom, koji je stvorio duhovni svijet a suprotnost je bio Satana (često, identifikovan sa Jehovom iz Starog zavjeta), načelo zla je stvaralo materiju, ovaj svijet i čovjekovo tijelo.

Najpoznatija dualistička hereza je bio manehizam, koji je osnovao Perzijanac po imenu Mani (rođen oko 216, razapet na krstu 275). Manihejske ideje su se brzo proširile u sjevernoj Africi i južnoj Evropi, ali ih je Katolička crkva, nakon duge i ogorčene borbe, uspješno potisnula.

Većina naučnika se slaže da je manehizam u Evropi uništen u ranom srednjem vijeku. Pokret je preživio, kao mala struja u Perziji

U vrijeme vladavine cara Bugarske Petra (927-969) u njegovom kraljevstvu se javio dualistički pokret.

Pokret u Bugarskoj je nazvan bogumili, a njihovo ime znači Bogu mili, sadržavao je vjerske i društvene aspekte.¹³⁸ Vjerska doktrina pokretaje bila dualistička. Dobri duhovni Bog je stvorio duhovni univerzum, anđele i ljudske duše. Jedan od velikih anđela, Satanel, u nebu je griješio ili se bunio, pa je iz neba bio istjeran. Kako je Satana istjeran (kao rezultat njegovog istjerivanja iz raja izgubio je i slova "el" iz svog imena). On je započeo sa stvaranjem svog vlastitog svijeta, vidljivog i materijalnog, a u njemu su sve materijalne stvari.

Krajem 6. stoljeća započinje invazija Slavena. Slaveni, koji tada nisu bili kršćani, su sa sobom donijeli i svoja vjerovanja. S vremenom u 10. stoljeću većina Slavena je bila samo nominalno kršćani. Opet se kršćanstvo sa obale Jadrana širilo u unutrašnjost zemlje. U ovom periodu u dalmatinskim crkvama bilo je jezičkih sporova, između pristalica slavenske i latinske liturgije. Nema dokaza da su sporovi stigli i u Bosnu, kao ni dokaza da je u istom periodu latinski jezik prodirao u središnju Bosnu, sve do dolaska franjevaca u 14. stoljeću.

i u nekim zemljama na Istoku i moguće da je imao manji uticaj na paulikane, koji su se pojavili u istočnoj Anadoliji, početkom 9. stoljeća.¹³⁷ Paulikani su bili dobri i hrabri ratnici, a Bizantsko carstvo je vodilo dugi i krvavi rat protiv njih dok, na kraju, nisu razorili utvrđeni glavni grad Tephrike, 872. godine. U godinama, koje su nakon toga uslijedile, mnogi paulikani su preselili na Balkan i naselili su se u Trakiji i Bugarskoj, posebno u regionu Phillipopolisa (savremeni Plovdiv).

Društvo se dijelilo u dvije vrste: laik i novi kršćanin. Ovaj drugi je prošao duhovnu pripremu i bio je opsjednut duhom svetim. Ako kasnije nije griješio, poslije smrti njegova duša se spasila materije i zauvijek se vratila u nebo. Neupućeni smrtnik, koji nije poznavao vjerovanje morao je podnijeti još jedno postojanje na svijetu a duša njegova je bila zarobljena, ponovo u drugom tijelu.

Savršeni kršćani su vodili asketski život (obožavali su duha

134. O Miroslavovoj crkvi sv. Petra i Pavla na rijeci Limu, vidi R. Ivanović, "Srednjovekovni baštinski posedi humskog eparhiskog vlastelinstva", Istoriski časopis, IX-X, 1959, pp. 79-80; također, R. Ljubinković, "Humsko eparijski vlastelinstvo i crkva Svetoga Petra u Bijelom Polju", Starinar, n.s. IX-X, 1958-59, pp. 97-123. Biskup Humski je 1250-tih bio primoran napustiti Ston i preseliti se u ovu crkvu na Limu, koja je postala njegovo episkopsko sjedište.

135. CD, II, pp. 206-07, 226

136. O gnosticima, vidi H. Jonas, The Gnostic Religion (2nd ed.), Boston, 1958; R. Grant, Gnosticism and Early Christianity (resived ed.), New York, 1966.

137. Dualizam paulikana je ispitivao N. Garsoian, The Paulican Heresy, The Hague, 1967. Prof. Garsoian dozvoljava da se jedno krilo pokreta pojavilo u 9. stoljeću. Zbog toga cjelokupno pitanje paulikanskog uticaja na porijeklo bogumila nije pouzdano.

138. O bogumilima u Bugarskoj dva osnovna izvora su traktat Cosmam the Priest, koji je protiv njih (pisan u 10. stoljeću) i anateme protiv bogumila na vijeću cara Borila iz 1211. godine. Popruzhenko je oba teksta objavio u B'Igarski Starini, Cosmas u Vol. XII, 1936, i Sinodiku cara Borila Vol. VIII, 1928.

svetoga u sebi) na način, kao i laici. Oni su odbacili, što je moguće više, materijalnih stvari, odrekli se porodičnih veza, molili su Očenaš propisani broj puta dnevno, živjeli su od milodara vjernika, držali su duge postove (nisu jeli meso ili pili alkohol), odbacili su brak i seks. Oni su povezali Stari zavjet i Satana, pa su odbacili knjigu, sve patrijarhe i proroke u knjizi, jer su vjerovali da oni služe Satani. U prakticiranju svoje vjere, odbacili su u molitvi sve materijalne aspekte (npr. crkvena zdanja, ikone, krst, krštenje sa vodom i zbog toga je postojala mržnja prema Ivanu Krstitelju, a i hljeb i vino kod krštenja). Svoje jednostavne mise, koje su se sastojale od Očenaša, ceremonije lomljenja hljeba i međusobnih molitvi vjernika održavali su u privatnim kućama.

Njegove pristalice su vjerovale da ne trebaju slušati svoje gospodare, plaćati porez ili ići u rat. Ovo učenje je bilo privlačno bugarskim seljacima, koji su mnogo stradavali u vrijeme cara Simeona (893-927) i dugotrajnih ratova protiv Bizanta.

Bogumilski pokret je bio široko rasprostranjen u Bugarskoj i Makedoniji, pa su, vjerovatno, ovi društveni aspekti doprinijeli uspjehu pokreta mnogo više od teološkog aspekta. Teško je pretpostaviti da bi bugarske seljake više privukla složena teološka doktrina (posebno koja odbacuje ovozemaljski svijet), nego bosanske seljake.

Bogumilstvo se proširilo do Carigrada, gdje su njihove filozofske ideje privukle sljedbenike među intelektualcima i pseudointelektualcima gornjih društvenih

slojeva. Njihove doktrine su se proširile, također na Zapad, zahvaljujući trgovcima i križarima, a ubrzo su stekli i pristalice u sjevernoj Italiji i južnoj Francuskoj, gdje su nastale razne dualističke crkve.¹³⁹

U Francuskoj su dualiste nazivali katarima (Oni (isti) ili Albigenima (prema gradu Albi, koji je bio jedno o njihovih središta). Protiv njih je upućen križarski pohod, koji je, na kraju, uništio Albigenze (1208-1228), pa je nazvan Albigenški križarski pohod.

U sjevernoj Italiji su dualiste često zvali patarenima.

vrativši se u Italiju s nekim svetim bogumilskim tekstovima.

Izvori inkvizicije ukazuju da su sve crkve u Lombardiji, krštenje i doktrine preuzele iz tri slavenska centra - Bugarske, Dragovice (blizu Philippolisa)¹⁴⁰ ili "Sclavanie".

Uticaj bugarskih bogumila širio se na zapad, uglavnom, preko heretičke crkve, koja je osnovana u Carigradu i koja je imala dobre veze sa zapadnim svijetom. Bugarski dualizam se, također, širio direktno iz Bugarske na ostale južne Slavene istočnog Balkana. Za pokret se

Stećci u Pobraću (Priboj)

Pomenuti ljudi iz zapadne Evrope su održavali veze sa svojim istomišljenicima na Istoku. Biskup, po imenu Niketas iz Carigrada je stigao u Saint-Felix-de-Carman, blizu grada Toulouse 1167. da bi učestvovao (i predsjedavao) katarskom crkvenom vijeću. U ovom stoljeću, ali nešto kasnije, katarski biskup iz Lombardije, po imenu Nazarius je otišao u Bugarsku zbog krštenja,

znalo u Makedoniji, Trakiji i moguće u Srbiji u 12. stoljeću, mada nemamo dokaza da je još tada, postojao i u Bosni, Humu ili Dalmaciji. Stevan Nemanja je kasnije, 1170-tih godina, održao crkveni sabor, po kojem su neki heretici morali napustiti Srbiju.¹⁴¹ U djelu *Život nema detalja* koji bi pomogli identificirati vrstu njihove hereze, iako većina naučnika smatra da su heretici bili

139. O katarima na Zapadu, vidi A. Borst, *Die Katharer*, Stuttgart, 1953. (Schriften der Monumenta Germaniae Historica, Deutsches Institut für Erforschung des Mittelalters, XII); o katarskim crkvama, vidi tekstove s dobrim (iako s predrasudama) komentarima A. Dondaina, "La Hierarchie Cathare en Italie", *Archivum Fratrum Praedicatorum*, XIX, 1949, pp. 280-312, XX, 1950, pp. 234-324.

140. O lokaciji Dragovice, vidi I. Dujčev, "Dragovista - Dragovina", *Revue des Etudes Byzantines*, XXII, 1964, pp. 215-221.

141. "Žitije svetog Simeuna" od Stjepana Prvojenčanog, Ed. L. Mirković, Spisi sv. Save i Stevana Prvojenčanoga, Beograd, 1939, pp. 181-182. Nemanja je uzeo ime Simeun, kada je, pri kraju života, postao monah.

142. Važno je napomenuti da ni u jednom izvoru nema podataka o direktnim vezama Bosne i Bugarske u ovom periodu, bilo vjerske ili svjetovne prirode. Ako je Bosanska crkva zaista bila bogumilska ili dualistička, nepostojanje veza između Bosanske crkve i južnoslavenskih dualista u Bugarskoj, posebno kada uzmemo u obzir da su bugarski dualisti održavali veze sa dualistima i u Carigradu i Italiji, bilo bi, u najmanju ruku, veoma čudno.

bogumili. U ovom se izvoru ne navodi kuda su heretici otišli. Moguće su pobjegli u Makedoniju ili Bugarsku, ali je moguće, u Hum ili Bosnu. U 13. stoljeću tek se o herezi u Bosni čulo, samo Anselm Aeksandrijski ovu herezu izričito povezuje s hereticima u krajevima istočno od Bosne.¹⁴² Međutim, najveći dio našeg materijala dolazi iz izvora u kojima su nedostajale informacije o vezi Bosne s Istokom.

Izvori krajem 12. i početkom 13. stoljeća pominju heretike u Dalmaciji, ali ni papinski predstavnici koji su posjetili Bosnu, ni dalmatinski svećenici koji su pisali o hereticima, nisu detaljno govorili o prirodi heretičke doktrine.

Tomo, Arhiđakon Splitski je napisao hroniku svog grada, prije 1268. on pripovijeda o dvojici braće, Aristodiosu i Matheusu,

seoskih posjeda, 1198. godine¹⁴³, možda su se braća odrekla hereze prije 1198. godine. Tomo, Arhiđakon Splitski nije nikada pomenuo da su braća, nakon pomirenja s crkvom, ponovo prihvatila herezu. O ovoj priči se mnogo govorilo, koja, zapravo, kaže da su dvojica kulturnih i uspješnih trgovaca bili heretici i da su, nekada, često odlazili u Bosnu. Možda su oni bili u Bosni u vrijeme dok su bili heretici. Kako izgleda, braća su se vratila u krilo crkve prije 1198. pa ih, prema tome, ne možemo povezati s dalmatinskim hereticima, o kojima ćemo ukratko govoriti. Oni su iz Splita 1200. pobjegli na Kulinov dvor.

Da li su dvojica braće bili dualisti ili nisu, nije poznato. Vjerovatno je dualista bilo u Dalmaciji. Izvori inkvizicije govore o dualistima u "Sclavanii". Najraniji od ovih traktata je "De Heresi

s Bugarskom i Dragovicom i najvjerovatnije se odnosi na slavenski svijet (tj. uopšte oblasti Dalmacije, Hrvatske, Bosne, Zete i Raške ili na neko specifično mjesto u ovim oblastima).

Doktrine, u kojima je sve u tančine izloženo, mogle su nastati među poluobrazovanim ljudima, koji su slabo poznavali teologiju, pa je bilo prihvatljivo centar crkve Sclavani smjestiti u Dalmaciju, gdje je intelektualni život bio razvijeniji nego u ruralnoj Bosni. Pored toga, italijanski jezik se mnogo govorio u Dalmaciji, što je olakšavalo komunikaciju Italijana i Dalmatinaca. Dalmacija je održavala trgovačke veze s Italijom i Carigradom (a tamo su živjeli bogumili). Moguće je, međutim, da je u vrijeme progona na obalskom području, vođstvo dalmatinske struje potražilo utočište u Bosni, pa je tako njihova vjera privukla i neke Bosance.

Mora se naglasiti da su, vjerovatno, neka ili čak mnoga vjervovanja u italijanskim crkvama, koja se nalaze u dokumentu, bez obzira gdje su ljudi u slavenskim zemljama bili kršteni, dolazila iz njihovog miljea - naime, francuskih i talijanskih katara.

U drugoj raspravi inkvizicije, "Tractus de Hereticus", za koju A. Dondaine (Dondein) smatra da pripada Anselmu Aleksandrijskom i datira za 1270, također, opisuje period s kraja 12. stoljeća. U dokumentu se nalaze mnogi detalji o raspršenosti i frakcijama katara u Lombardiji krajem 12. i početkom 13. stoljeća i detaljno opisuje njihove hijerarhije, sve do dana, kada je autor svoj tekst pisao. Najzanimljiviji dio traktata za nas je početak, gdje autor istražuje porijeklo pokreta. To je prva referenca u literaturi inkvizicije o Bosni, kao i objašnjenje o porijeklu bosanske hereze.

koji su rođeni u Apulii, a odrasli u Zadru. Oni su trgovali zlatom, pa su često poslom putovali u Bosnu. Braća su znala slavenski i latinski jezik. Oni su prišli herezi i započeli propovijedati herezu i u tome imali uspjeha. Ne znamo gdje su oni naišli na herezu ili koje vrste je bila njihova hereza. Nadbiskup Bernard Splitski pokušao ih je ubijediti da ostave herezu, ali nije u tome uspio; on im je oduzeo imovinu i istjerao ih iz grada. Dvojica trgovaca zlatom su platila zbog teške kazne, pa su se pokajali i ponovo primili katoličanstvo, ali i povratili svoju izgublenu imovinu. Nailazimo na podatak da je Matheus u samostanu sv. Krševana (St. Chrysogonus) prisustvovao darivanju

Catharorum in Lombardia", oko 1210. koji opisuje haotično stanje u katarskoj crkvi u vrijeme ranijih desetljeća, kada se crkva podijelila na šest raznih crkava. Svaka od crkava u pogledu zaredivanja i uređenja, bila je okrenuta prema slavenskom svijetu. Dvije najveće crkve u Lombardiji stupile su u vezu s crkvama u Dragovici i Bugarskoj. U druge dvije crkve su biskupi bili zaređeni u "Sclavanii": Caloianes (Kaloianes) Biskup Mantovski (crkva se kasnije zvala Bagnolo) i Nicola (Nikola) biskup iz Vičence.

"Sclavania" je širok pojam i odnosi se na cijeli slavenski svijet, jer se i ranije pravila razlika

Nastaviće se.

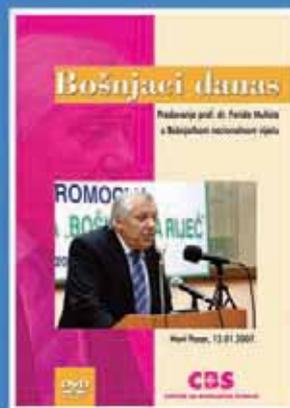
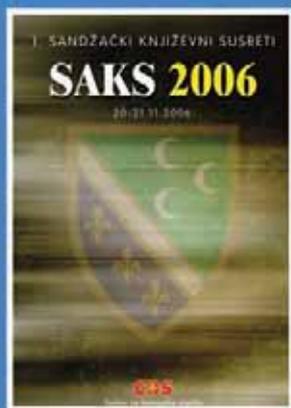
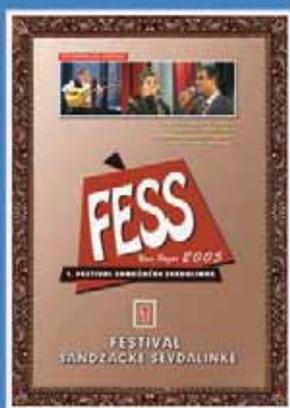
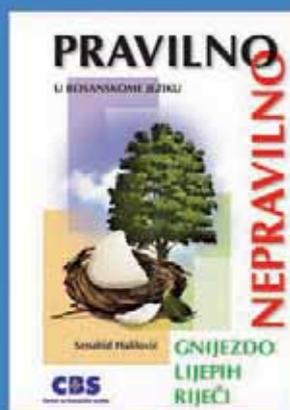
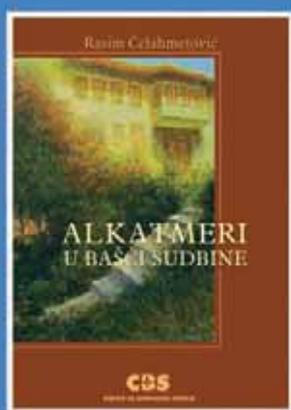
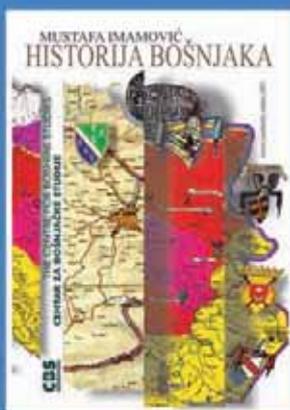
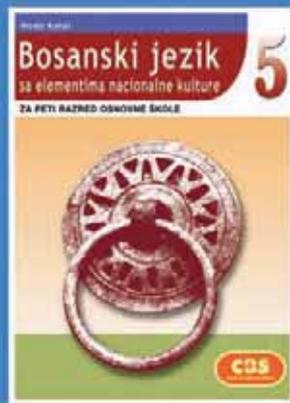
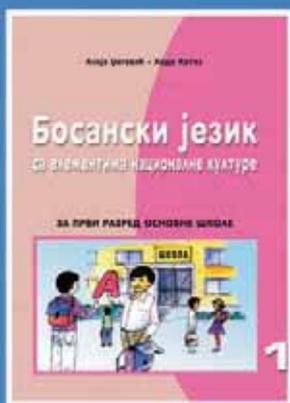
143. Thomas Archideacon of Split, Historia Salanitana (ed. F. Rački. MSHSM, 26, Scriptorum 3, Zagreb, 1894, pp. 296-297.

CENTAR ZA BOŠNJAČKE STUDIJE

PREGLED

IZDANJA

informacije o mogućnosti nabavke izdanja Centra možete dobiti na telefon 063/602 042

Ponovo sa vama!

ISSN 1452-497X

160 DIN • 2 EUR • 4 KM